

Vilniaus universitetas
Komunikacijos fakultetas
Žurnalistikos institutas

Viktor Denisenko,
Žurnalistikos studijų programos studentas

POKYČIŲ KULTŪRA LIETUVOS NACIONALINIUIOSE DIENRAŠČIUOSE

MAGISTRO DARBAS

Vadovas doc. dr. Ž. Pečiulis
Konsultantė - vadovė lekt. J. Mažylė

Vilnius, 2007

<i>Pildo/ magistro baigiamojo darbo autorius</i>	
_____	(magistro baigiamojo darbo autoriaus vardas, pavardė)
_____	(magistro baigiamojo darbo pavadinimas lietuvių kalba)
_____	(magistro baigiamojo darbo pavadinimas anglų kalba)
<p>Patvirtinu, kad magistro baigiamasis darbas parašytas savarankiškai, nepažeidžiant kitiems asmenims priklausančių autorių teisių, visas baigiamasis magistro darbas ar jo dalis nebuvo panaudotas kitose aukštosiose mokyklose.</p> <p>_____</p> <p>(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)</p>	
<p>Sutinku, kad magistro baigiamasis darbas būtų naudojamas neatlygintinai 5 metus Vilniaus universiteto Komunikacijos fakulteto studijų procese.</p> <p>_____</p> <p>(magistro baigiamojo darbo autoriaus parašas)</p>	
<i>Pildo magistro baigiamojo darbo vadovas</i>	
<p>Magistro baigiamąjį darbą ginti _____</p> <p>(įrašyti – leidžiu arba neleidžiu)</p> <p>_____</p> <p>(data)</p>	<p>_____</p> <p>(magistro baigiamojo darbo vadovo parašas)</p>
<i>Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, reikalų tvarkytoja</i>	
<p>Bakalauro/ magistro baigiamasis darbas įregistruotas</p> <p>_____</p> <p>(instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, pavadinimas)</p> <p>_____</p> <p>(data)</p> <p>_____</p> <p>(instituto/ katedros reikalų tvarkytojos parašas)</p>	
<i>Pildo instituto/ katedros, kuriojančios studijų programą, vadovas</i>	
<p>Recenzentu skiriu _____</p> <p>(recenzento vardas, pavardė)</p> <p>_____</p> <p>(data)</p>	<p>_____</p> <p>(instituto/ katedros vadovo parašas)</p>
<i>Pildo recenzentas</i>	
<p>Darbą recenzuoti gavau. _____</p> <p>(data)</p>	<p>_____</p> <p>(recenzento parašas)</p>

Denisenko, Viktor

De 241 Pokyčių kultūra Lietuvos nacionaliniuose dienraščiuose : magistro darbas / Viktor Denisenko ; mokslinis vadovas doc. dr. Ž. Pečiulis, konsultantė - vadovė lekt. J. Mažylė ; Vilniaus universitetas. Komunikacijos fakultetas. Žurnalistikos institutas. – Vilnius, 2007. – 76, [7] lap. : iliustr. – Mašinr. – Santr. angl. – Bibliogr.: p. 65 – 67 (28 + 25 pavad.).

UDK 070.23:008 (474.5)

Pokyčių kultūra, pokyčių kultūros tendencijos, postmodernizmo teorija, žiniasklaida, visuomenės informavimo priemonės, nacionaliniai dienraščiai

Magistro *darbo objektas* – nacionalinė Lietuvos žiniasklaida. *Darbo tikslas* – išnagrinėti Lietuvos visuomenės informavimo priemonių darbo raidos tendencijas 1995 – 2005 metais, remiantis pagrindinių nacionalinių dienraščių - „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“ – pokyčių tendencijų metmenimis. Pagrindiniai *darbo uždaviniai*: postmodernistinės teorijos (kaip vienos iš aktualiausių šiuolaikinių teorijų) pagrindu sudaryti mokslinių nuostatų visumą, leidžiančią aptarti šiuolaikines visuomenės informavimo priemones; teorijos pagrindu suformuluoti prielaidas apie šiuolaikinės pokyčių kultūros plėtros tendencijas; atlikti „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ 1995 – 2005 metų formos ir turinio monitoringą, taip pat išnagrinėti kai kuriuos internetinio portalo „Lrytas.lt“ skaitytojų sąveikos su tinklalapio turiniu aspektus; sulyginti teorinio ir praktinio (tyrimo) darbo rezultatus; pateikti pastebėtų pokyčių kultūros tendencijų aprašymą ir padaryti galimas tolimesnių pokyčių prognozes.

Naudojantis teorinių nuostatų visuma, atlikto *tyrimo* (monitoringas, kiekybiniai bei kokybiniai tyrimo *metodai*) duomenimis ir lyginamąja gautų rezultatų *analize*, prieita prie *išvados*, kad pokyčių kultūra Lietuvos žiniasklaidoje pasireiškia per pastebimus visuomenės informavimo priemonių formos bei turinio pokyčius. Greitėjantis gyvenimo tempas, naujos technologijos bei pokyčiai visuomenėje apsprendžia postmodernistinių elementų dominavimą bendroje žiniasklaidos pokyčių kultūroje. Postmodernistinės mąstysenos įtaka veikia visas, net labiau prisilaikančias modernistinių tradicijų, visuomenės informavimo priemones.

„Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ 1995 – 2005 metų laikotarpio analizė parodė, jog postmodernistinių principų stiprėjimas prasideda nuo 1998 metų. Tai pasireiškia per nagrinėjamų dienraščių bulvarėjimą ir stiprėjantį komerciškumą, iliustracijų kiekio augimą, eksperimentus su dienraščių forma bei kokybinius tekstinės medžiagos pokyčius. Pastebima didėjanti spaudos priklausomybė nuo interneto, konvergencijos proceso įtaka skirtingų pobūdžių visuomenės informavimo priemonėms. Tai leidžia prognozuoti, kad artimiausiu metu žiniasklaidos pokyčių kultūros principų plėtotė bus tiesiogiai susietas su internetinės žiniasklaidos pokyčių dinamika.

Magistro darbas gali būti naudingas mokslininkams ir dėstytojams, nagrinėjantiems žiniasklaidoje vykstančius procesus ir jų dinamiką, studentams, valstybinių institucijų, besidominčių visuomenės informavimo priemonių veikla, darbuotojams bei visuomeninėms organizacijoms, atliekančioms žiniasklaidos stebėjimus.

TURINYS

TURINYS.....	5
ĮVADAS.....	6
TEORINĖ DALIS	11
1. POSTMODERNIZMO PRINCIPAI.....	11
2. POSTMODERNŪS ŠIUOLAIKINĖS ŽINIASKLAIDOS ASPEKTAI.....	18
2.1. Šiuolaikinė žiniasklaida ir postmodernizmo teorijos principai.....	18
2.2 Postmodernūs šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos aspektai	24
PRAKTINĖ DALIS	30
3. „LIETUVOS RYTO“ IR „RESPUBLIKOS“ 1995 – 2005 METŲ PERIODO ANALIZĖ	30
3.1 Analizės metodai ir principai	30
3.2 Bendros pokyčių tendencijos	32
3.3 Rezonansinių įvykių pateikimo ypatybės.....	42
3.4 Kiti duomenys	51
4. HIBRIDINIĖS ŽINIASKLAIDOS PRINCIPAI (PORTALAS „LRYTAS.LT“)	55
IŠVADOS.....	60
BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS	65
TYRIMO MEDŽIAGA.....	67
PRIEDAS 1	68
PRIEDAS 2	73
Summary of the work: „The culture of changes in Lithuanian national daily newspapers“. Viktor Denisenko.....	75

ĮVADAS

Šiuolaikinės žiniasklaidos pokyčius lemia sparčiai besivystančios aukštosios technologijos. Šią teiginį pirmiausia galima pritaikyti visuomenės informavimo priemonių techninio funkcionavimo pusei, bet galima daryti prielaidą, kad techniniai sprendimai savo ruožtu gali turėti įtakos ir medijų turiniui (informacijos pateikimo būdai, jos formai ir pranešimų tekstų ypatumams).

Pokyčių temos nagrinėjimas ypač aktualus šiuolaikinėms Lietuvos visuomenės informavimo priemonėms. Pareikštas „ypatingas aktualumas“ atsiranda naujausios istorijos aspektu. Prieš šešiolika metų¹ Lietuva išgyveno esminį valstybingumo etapą – išsivadavo iš totalitarinės Sovietų Sąjungos sistemos ir atkūrė nepriklausomybę. Tai lėmė visuomeninio, politinio, socialinio ir kultūrinio šalies gyvenimo pokyčius.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, priimtoje 1992 m. spalio 25 d. referendume, buvo paskelbta teisė laisvai rinkti ir skleisti informaciją (25 straipsnis²). Atsirado galimybė steigti privačioms visuomenės informavimo priemonėms (sunaikinus sovietmečiu įtvirtintą valstybinį monopolį). Šie pokyčiai iš dalies lėmė bendrą šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos būvį.

Kitas svarbus aspektas – jau minėti technologiniai pokyčiai. Juos galima nagrinėti bendrame – pasauliniame – kontekste. Tai leidžia kalbėti apie Lietuvos žiniasklaidą kaip apie pasaulinės žiniasklaidos dalį. Ji išgyvena tuos pačius pokyčius, kaip ir dauguma Vakarų pasaulio visuomenės informavimo priemonių.

Todėl, nagrinėjant „pokyčių kultūros“ Lietuvoje temą svarbūs tiek istorinis, tiek ir techninis aspektai.

Šito darbo tikslas yra išnagrinėti Lietuvos visuomenės informavimo priemonių darbo pokyčių tendencijas. Į „pokyčių tendencijų“ sampratą įtraukiamos šitos aktualios temos – kaip per nustatytą laikotarpį kito Lietuvos visuomenės informavimo priemonių požiūris į aktualios informacijos atranką ir pateikimą, kiek Lietuvos visuomenės informavimo priemonių pokyčių tendencijos atitinka šiuolaikinių filosofinių, komunikacinių ir kultūrinių teorijų principus, kokios yra vykstančių pokyčių priežastys ir galima jų tolesnė raida.

Darbą sudaro dvi dalys: teorinė ir praktinė (tyrimo).

Pirmojoje (teorinėje) šito darbo dalyje plačiau bus parodytos postmodernistinės pakraipos teorijos. Tai bus daroma, atsižvelgiant į faktą, jog šiuo metu tokio pobūdžio teorijos užima dominuojančias pozicijas šiuolaikiniame moksle. Nors postmodernizmo teorijos šitame darbe nebus

¹ Tikslią datą, kuri lėmė istorinius pokyčius, įvardinti nėra lengva. Teoriškai galima kalbėti apie pagrindines prielaidas pokyčiams, atsiradusias kartu su „Sąjūdžio“ atsiradimu. Be jokių abejonių, svarbiausiu įvykiu buvo 1990 m. kovo 11 d. priimtas Aktas dėl Nepriklausomybės atstatymo, taip pat pučas Rusijoje, vykęs 1991 m. rugpjūčio 19 – 22 d., ir toliau įvykęs dėsningas galutinis Sovietų Sąjungos žlugimas 1991 m. pabaigoje.

² Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 2005, p. 6.

vertinamos, kaip visiškai paaiškinančios šiuolaikinės visuomenės vystymosi tendencijas (reikia atsižvelgti į tai, jog postmodernizmo teorijos iki šiol plėtojamos), jos yra svarbios, nes neabejotinai gali padėti pasiekti atliekamo darbo tikslą. Labai svarbus yra bendras postmodernizmo teorijų universalumas: „terminą *postmodernumas* galima taikyti kalbant ne tik apie meną ir kultūrą, bet ir apie šiuolaikinę visuomenę³“. Tai leidžia, remiantis postmodernistinėmis teorijomis, sudaryti tam tikrą teorinių nuostatų visumą, kurią panaudojus galima kalbėti apie moderniosios žiniasklaidos principus.

Žinoma, reikia paminėti ir galimus pavojus, tykančius tokio mokslinio pasirinkimo kelyje. Jie yra taip pat susiję su nagrinėjamų teorijų aspektais. Tam tikri sunkumai gali iškilti dėl jau minėto postmodernistinės teorijos neužbaigtumo, bei jos ginčytinų aspektų (skirtingos postmodernizmo teoretikų pozicijos ir požiūriai).

Pirmajame Pirmos (teorinės) dalies skyriuje numanoma pateikti pagrindines postmodernistinės teorijos nuostatas. Jų kontekste ir bus vystomas visas tolimesnis darbas. Taip pat bus bandoma išsiaiškinti, kurios iš šitų nuostatų yra taikytinos kalbant apie žiniasklaidą. Tai yra būtina, norint pagrįsti galimybę nagrinėti medijas iš postmodernizmo teorijos pozicijų (kas, savo ruožtu, yra svarbu visai tolesnei atliekamo darbo eigai).

Antrajame Pirmos dalies skyriuje didesnis dėmesys bus skiriamas būtent visuomenės informavimo priemonių tendencijoms, besivystančioms postmodernaus laiko kontekste, pokyčiams, kuriuos jos išgyvena, susidurdamos su žmonių vertybinių ir dvasinių pokyčių tendencijomis, naujomis technologijomis, etc.

Antrosios (praktinės) darbo dalies tikslas bus patikrinti iškeltas teorinėje dalyje prielaidas dėl galimų postmodernistinių elementų šiuolaikinėje žiniasklaidoje. Šita dalis bus skirta Lietuvos informacinei erdvei. Tyrimo metu bus bandoma išskirti ir parodyti postmodernistinius elementus būtent šiuolaikinėje lietuviškoje žiniasklaidoje, o taip pat įvardinti pagrindines praktinės analizės metu pastebėtas pokyčių kultūros tendencijas.

Pagrindinis tyrimo analizei pasirinktas periodas yra nuo 1995 iki 2005 metų. Jis pasirinktas tikslingai. Galima teigti, jog 1995 metais Lietuva jau, po faktinio nepriklausomybės atkūrimo 1990 – 91 metais, turėjo stabilias suverenios valstybės pozicijas. Dešimtmetis tyrimo periodas (iki 2005 metų imtinai) buvo pasirinktas todėl, jog šiuolaikinio gyvenimo sąlygomis (greitėjantis gyvenimo tempas, sparčiai besivystančios technologijos) dešimt metų yra gana ilgas laikotarpis, jau leidžiantis fiksuoti pokyčių kultūros tendencijas.

Tyrimo objektu buvo pasirinkti pagrindiniai (konkuruojantys tarpusavyje) nacionaliniai dienraščiai „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“. Analizuojama medžiaga apribojama kiekvienų metų (iš nurodyto periodo) vieno mėnesio (rugsėjo) leidinių komplektais.

³ Hawthorn, Jeremy. Moderniosios literatūros teorijos žodynas. Vilnius, 1998, p. 198.

Atliekamo tyrimo pobūdis – pasirinktos medžiagos monitoringas, fiksuojant pastebimus pokyčius ir jų tendencijas. Darbe buvo taikomi empiriniai-analitiniai tyrimo metodai. Siekiant patikimesnių stebėjimo rezultatų ir atsižvelgiant į tiriamos medžiagos pobūdį pasitelkiamas kiekybinės analizės (kontent-analizė), arba kokybinės teksto analizės metodas. Tiriama iliustracijų pasirinktuose dienraščiuose kiekio kaita, taip pat kokybiniai straipsnių antraščių pokyčiai, kiekybinė dienraščių priedų dinamika, rezonansinių įvykių (princesės Dianos žūtis 1997 metais, tragiški 2001 metų rugsėjo įvykiai Niujorke, Rusijos naikintuvo Su-27 katastrofa Lietuvos teritorijoje 2005 metų rugsėjo 15 dieną, ir t.t.) pateikimo strategijos.

Atskirai į praktinės dalies sudėtį įeis „Lietuvos ryto“ portalo „Lrytas.lt“⁴ analizė (tinklapis, kaip atskiras informacinis portalas, veikia nuo 2006 metų vasario mėnesio). Čia bus analizuojami tik tam tikri tinklalapio skaitytojų sąveikos su tinklalapio tūriniu aspektai.

Praktinės dalies tyrimo tikslas (apibendrinant) yra pasistengti aptikti ir įvardyti pagrindines atitinkamo periodo pokyčių tendencijas, atkreipiant dėmesį į nurodytų dienraščių turinio kokybės ir formos pokyčius. Taip pat akcentuoti naujų technologijų (internetu) įtakos tradicinei žiniasklaidai reikšmingumą.

Tokia darbo eiga yra susijusi su iškeltų uždavinių ypatumais:

„Pokyčių kultūros“ nagrinėjimas verčia kalbėti apie tiriamos temos globalumą. Pokyčius, vykstančius žiniasklaidos srityje, neįmanoma nagrinėti atskirai nuo pokyčių, liečiančių kitas gyvenimo sritis. Pavyzdžiui, kaip ir buvo sakyta, atskirai nuo istorinės ir technologinės kaitos. Kitas labai svarbus ypatumas – visuomenės pokyčiai.

Šiuolaikiniame pasaulyje visuomenė yra stipriai susieta su žiniasklaida. Visuomenės informavimas yra esminė žurnalistinio darbo funkcija. Žiniasklaida atspindi procesus, vykstančius visuomenėje, o kartais ir siekia juos paveikti.

Teoriškai neįmanoma kalbėti apie postmodernistinę žiniasklaidą, nepripažinus tam tikro visuomenės postmodernumo. Tokios pozicijos nepripažinimas (postmoderni žiniasklaida ir, tariamai, „nepostmoderni“ visuomenė) reikštų chronišką komunikacinę nesėkmę tarp žiniasklaidos ir visuomenės.

Čia galima priminti elementarų komunikacijos modelį:

Kontekstas

Pranešimas

Adresantas ----- Adresatas

Kontaktas

*Kodas*⁵

⁴ Portalo adresas: www.lrytas.lt

⁵ Якобсон, Роман. Лингвистика и поэтика. Из *Структурализм «за» и «против»*, Москва, 1975, p. 198.

Šitas modelis reikalingas tam, kad galima būtų paaiškinti aukščiau pateiktą prielaidą:

Postmodernumą galima pateikti kaip kodą.

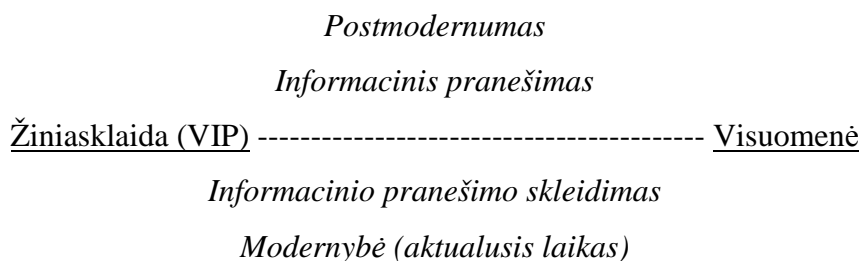
Adresanto poziciją užima žiniasklaida (VIP), o Adresato – visuomenė.

Pranešimą galima interpretuoti kaip informacinį žurnalistinį pranešimą – straipsnį, televizijos reportažą ar pan.

Kontaktą – pranešimo pasiekiamumo sąlygos (straipsnio publikavimas, ar televizijos reportažo paleidimas į eterį).

Konteksto pozicija – modernybė (aktualus laikas).

Dabar galime pateikti „atnaujintą“ modelį:

Jeigu darytume prielaidą, kad Visuomenė konteksto (Modernybės) akivaizdoje nedisponuoja kodu (postmoderniais supratimais), kuriuo žiniasklaida užkoduoja savo pranešimus, tokios komunikacijos pasekmės visai lengvai galima numanyti: arba pranešimas visiškai nebus suprastas, arba jis bus suprastas nepilnai, o gal ir klaidingai. Taigi visais atvejais tenka kalbėti apie komunikacinę nesėkmę.

Suprantama, čia tik modelis.

Šiame darbe nesiruošiama įrodinėti absoliutų žiniasklaidos postmodernumą ar absoliutų šiuolaikinės visuomenės postmodernumą. Čia, kaip jau buvo minėta, postmodernumas bus apžvelgiamas kaip vienas iš modernybės elementų, leidžiančių suprasti kai kurias šiuolaikinės žiniasklaidos tendencijas.

Tikėtina, kad atliktas darbas leis perprasti postmodernumo ypatumus ir atrasti šiuolaikinių visuomenės informavimo priemonių sąsają su socialiniu postmodernizmo teorijos aspektu. Tai leistų plačiau išaiškinti praktines postmodernizmo apraiškas (kaip teorinio lygmens prielaidos atsispindi realiai funkcionuojančioje žiniasklaidos sistemoje), kas galėtų būti vertinama kaip svarus mokslinis pasiekimas.

Visuomenės informavimo priemonės atlieka svarbų vaidmenį demokratinės visuomenės gyvenime. Jos informuoja žmones, padeda orientuotis politinėse, ekonominėse bei kultūrinėse nūdienos aplinkybėse. Tuo pačiu atkreipiamas dėmesys ir į tai, jog visuomenės informavimo

priemonės gali daryti įtaką savo skaitytojams / žiūrovams / vartotojams (ypač tai yra aktualu Lietuvoje ir kitose šalyse, kur pasitikėjimas žiniasklaida yra gana aukštas). Todėl evoliucinių visuomenės informavimo priemonių tendencijų perpratimas yra labai svarbus, nes jis leidžia prognozuoti tolimesnes žiniasklaidos vystymosi tendencijas, įvardyti pavojus, kurie gali tykoti šiuolaikinių visuomenės informavimo priemonių, o taip pat užkirsti kelią naujų pavojų atsiradimui.

Tokio pobūdžio žinios gali būti ypač aktualios žiniasklaidos analitikams, valstybinėms institucijoms, kontroliuojančioms visuomenės informavimo priemonių veiklą, o taip pat visuomeninėms organizacijoms, atliekančioms žiniasklaidos stebėjimus.

TEORINĖ DALIS

1. POSTMODERNIZMO PRINCIPAI

Postmodernizmo principus ir teoriją galima interpretuoti įvairiai. Skirtingi tyrinėtojai yra linkę įvairiai apibūdinti postmodernizmo reiškinių, pritaikyti jį skirtingoms gyvenimo ir kultūros sferoms. Jeremy Hawthorn „Moderniosios literatūros teorijos žodyne“ pateikia tris galimus postmodernizmo apibrėžimus. Šiame šaltinyje teigiama, kad postmodernizmu galima vadinti:

- „1) Nerealistinę ir netradicinę literatūrą ir meną, sukurtą po Antrojo pasaulinio karo,
- 2) Literatūrą ir meną, kuriems ypač būdingi kai kurie modernizmo bruožai,
- 3) Apskritai žmogaus būvį „vėlyvajame kapitalizme“ (nuo šeštojo dešimtmečio), turėjusį didelę įtaką gyvenimui, kultūrai, ideologijai ir menui ir (kai kuriose vartosenose) pritarimą jam“⁶.

Atliekamo darbo tikslams ir uždaviniams artimiausias trečiasis iš pateiktų apibrėžimų. Šitame darbe ypatingas dėmesys bus skiriamas postmodernizmui kaip žmogaus egzistencijos veiksniui, paaiškinančiam aktualaus laiko (dabarties) pokyčius. Tokie pokyčiai aprėpia visas gyvenimo sferas (kaip buvo pasakyta – „žmogaus būvį“), o tarp jų ir žiniasklaidą.

Galima pastebėti, kad postmodernizmo sąvoka dažniausiai vartojama, siekiant interpretuoti kai kuriuos moderniosios literatūros ir, bendriau, kultūros reiškinius. Tai yra savotiška šiuolaikinio mokslo tendencija. Rusų tyrinėtojas Iļja Iļinas savo knygoje „Postmodernizmas nuo ištakų iki šimtmečio pabaigos“ aptaria ypatingos mokslo krypties, naratologijos, atsiradimą. Pasak I. Iļino, tai mokslas, kurio pagrindą sudaro mintis, kad „bet koks neliteratūrinis diskursas veikia pagal principus ir procesus, labiausiai pasireiškiančius grožinėje literatūroje“⁷. Šitam mokslui būdinga interpretuoti visą žmonijos kultūrą kaip „tekstų visumą“ arba kaip „vieningą kultūrinį tekstą“⁸. Anot I. Iļino, visas kultūros ir, apskritai, gyvenimo normas bandoma interpretuoti analogiškai su teksto normomis – „teksto, kurį galima perskaityti vadovaujantis atitinkamomis gramatinėmis taisyklėmis, žinoma, specifinėmis, atsižvelgiant į kiekvieną teksto rūšį, bet sudarytomis pagal analogiją su natūralios kalbos gramatika“⁹.

Šiame skyriuje yra aktualu išsiaiškinti bendrus postmodernizmo bruožus. Tai reikalinga pirmiausia tam, kad tolesnėje darbo eigoje neiškiltų problemų dėl postmodernių elementų atpažinimo šiuolaikiniame diskurse.

Postmodernizmui yra būdingas **hierarchijos principų panaikinimas**, susijęs su kultūrinių diskursų diferenciacija. Tyrinėtojas Fredricas Jamesonas teigia, kad postmodernizme „dingsta kai kurios pagrindinės ribos ar skirtybės, ypač nyksta senasis aukštosios kultūros atsiribojimas nuo

⁶ Hawthorn, p. 202 – 203.

⁷ Ильин, Илья. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. Москва, 1998, p. 175.

⁸ Ibid, p. 186.

⁹ Ibid.

vadinamosios masinės ar populiariosios kultūros“¹⁰. Tai byloja apie postmodernizmo kultūrą kaip apie tam tikros „sumaišties kultūrą“. Reikia paminėti, kad tai įprastas postmodernizmui principas: apie jį kalba ir I. Iljinas. Pasak jo, postmodernizmas siekia įtvirtinti „visuotino visų reiškinių ir gyvenimo pusių lygiavertiškumo principą“¹¹.

Dauguma postmodernizmo principų atsirado iš priešiško modernistiniams meno principams. Kalbant platesniu – kultūros ir būvio – kontekstu, teigtina, kad modernistai ir postmodernistai kreipė dėmesį į tuos pačius reiškinius, bet juos skyrė skirtingos pasaulio suvokimo ir interpretavimo tradicijos. Pavyzdžiui, modernistai, kaip ir postmodernistai, kalbėjo apie „egzistavimą socialinio ir net egzistencinio susiskaldymo būklėje“¹². Pagrindinis skirtumas buvo tas, kad modernistai troško iš šitos būklės išsigelbėti, tuo tarpu kai postmodernistams tai nesukelia didesnių nepatogumų¹³. **Susiskaldymo principas** apskritai tampa vienu iš postmodernizmo teorijos ramsčių.

Postmodernistai savotiškai pertvarko estetinę sistemą. Pasak I. Iljino, to pasekmė – pasikeitęs požiūris į „kultūrą, jos sudedamąsias dalis, jos vaidmenį ir funkcijas, jos paskirtį“¹⁴. Kitaip sakant, kultūra praranda savo ankstesnį vaidmenį. Ji jau nebėra vien plotmė, kur vyrauja idealai, grožio kanonai, tobulybė, etc¹⁵.

Ištrintos ribos tarp sąlyginai „aukšto meno“ ir „žemosios kultūros“ ugdo ir naują požiūrį į meno ir kultūros plotmę. F. Jamesonas pastebi, kad dabar „visuomenė apskritai ramiai žiūri į labiausiai žeidžiančios jo [meno] formas, - tarkime, pankroką“¹⁶ ar tai, kas vadinama atvirai seksualia medžiaga, - ir tas formas lydi komercinė sėkmė, kitaip nei ankstesnio aukštojo modernizmo kūrinius“¹⁷. Požiūris į **komerciją** mene apsprendžia vieną iš ryškiausių skirtumų tarp modernistų ir postmodernistų. Teigiama, kad „priešiškus komerciškumui – tai vienas aiškiausių kriterijų, skiriančiu modernizmą nuo postmodernizmo“¹⁸.

Hierarchijos eliminavimą iš pasaulio suvokimo principų, taip pat tam tikrą estetinę sumaištį, kai tarp skirtingo lygio menų teoriškai išnyksta bet koks skirtumas, galima bandyti paaiškinti postmodernistinės aplinkos judrumu. Zygmuntas Baumanas savo straipsnyje „Postmodernus menas, arba avangardo negalimybė“ teigia, jog „postmodernus pasaulis yra bet koks, tik ne stabilus – viskas tame pasaulyje juda; tik judesiai atrodo atsitiktiniai, išsklaidyti ir stokojantys aiškios krypties (pirmiausia – kumuliatyvios krypties)“¹⁹. Tokio judėjimo principą Z. Baumanas lygino su Brown

¹⁰ Jameson, Fredric. Kultūros posūkis: rinkiniai darbai apie postmodernizmą /1983 - 1998/. Vilnius, 2002, p. 16.

¹¹ Ильин, p. 161.

¹² Hawthorn, p. 201.

¹³ Ibid.

¹⁴ Ильин, p. 171.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Muzikos stilius, *angl.*, punk rock.

¹⁷ Jameson, p. 34.

¹⁸ Hawthorn, p. 200.

¹⁹ Bauman, Zygmunt. Postmodernus menas, arba avangardo negalimybė Iš *Post / modernizmas*. Kaunas, 2006, p. 79.

judesių principais²⁰. Per jį tyrinėtojas bando paaiškinti ir būdinga postmodernizmui susiskaldymo principą: „kiekvienas atskiras vienetas juda, bet šiame judėjime ten ir atgal logikos nedaug, fragmentiški pasikeitimai nepapildo vieningos srovės, o visuma niekaip nepasistūmėja iš vietos“²¹.

Kaip teigia I. Iljinas, labiausiai „postmodernistinis pasaulio suvokimas“ pasireiškė devintajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje²². Tuo metu postmodernistinės teorijos gairės buvo jau nusistovėjusios, bet, kaip pabrėžiama, neatsitiko nieko, kas galėtų reikšti postmodernizmo eros pabaigą. Pasak I. Iljino, postmodernizmo laikas tęsėsi, „pavergdamas vis naujas ir naujas kultūrinės sąmonės sferas“²³.

Įsitvirtinti postmodernizmui padėjo ir kai kurios filosofinės bei socialinės teorijos, plėtotos Vakaruose nuo septintojo XX amžiaus dešimtmečio. Pavyzdžiui, didelio populiarumo susilaukė Gui Debordo teorija apie „**spektaklio visuomenę**“. Pažymėtina, kad dauguma šiuolaikinių filosofų, sociologų, kultūrologų, literatūros ir teatro teoretikų priėmė „mitologemą apie šiuolaikinio socialinio ir dvasinio gyvenimo teatrališkumą“²⁴.

Gui Debordas mano, kad spektaklis – tai pirmiausia „socialinis reginių skleidžiamas ryšys tarp asmenų“²⁵, paveiktų tam tikrų vaizdinių. Šį prancūzų filosofą domino „tikro“ ir „netikro“ santykis. G. Debordas tvirtino, kad spektaklis yra blogas šiuolaikinės visuomenės sapnas (be to, šita visuomenė ir išreiškia tik vieną troškimą - miegoti), o spektaklis tampa šito (geidžiamo) miego sargu²⁶. Taip pat jis tvirtina, kad „spektaklis kaip dabartinė visuomeninė atminties ir istorijos paralyžiaus, istorijos, sukurtos ant istorinio laiko pamatų, išsižadėjimo organizacija yra apgaulinga laiko sąmonė“²⁷.

Aiškindamas Gui Debordo teoriją, I. Iljinas teigia, kad „spektaklio visuomenė“ pasireiškė per tai, kad žmonės pradėjo iš dalies vertinti gyvenimą kaip „gryną simboliką be nuorodų į prasmingumo akcentą, šou-pasaulį, kur dominuoja vartojimo prekių reklama ir teatralinės politikos reklamiškumas“²⁸. Tai primena ir kito prancūzų filosofo Jeano Baudrillardo teoriją apie „**simuliakrus ir simuliacijas**“.

J. Baudrillardas teigia, kad „dabar pasitelkus modelius generuojama tikrovė, neturinti nei kilmės, nei realybės: tai hipertikrovė“²⁹. Įvesdamas į savo teoriją hipertikrovės principą, filosofas faktiškai skelbia pačios tikrovės praradimą. J. Baudrillardo teorija atsisako pripažinti šiuolaikinį

²⁰ Bauman, p. 79

²¹ Ibid.

²² Ильин, p. 169.

²³ Ibid.

²⁴ Ibid, p. 183.

²⁵ Debord, Guy. Spektaklio visuomenė. Kaunas, 2006, p. 41.

²⁶ Ibid, p. 48.

²⁷ Ibid, p. 148.

²⁸ Ильин, p. 177.

²⁹ Baudrillard, Jean. Simuliakrai ir simuliacijos. Vilnius, 2002, p. 7.

pasaulį kaip realų segmentą: „Taigi, kad ir kur būtume, mes gyvename visatoje, keistai panašioje į originalą – dalykus čia dubliuoja jų pačių scenarijai“³⁰.

„Kitos tikrovės“ paieška, šiaip, gali būti vertinama kaip būdingas postmodernizmo bruožas. Neretai kaip alternatyvą realiam pasauliui bandoma pateikti meno pasaulį. Pavyzdžiui, anot Z. Baumano: „Menas dabar yra viena iš daugelio alternatyvių tikrovių (ir, atvirkščiai, vadinamoji socialinė tikrovė yra vienas iš daugelio alternatyvių menu), o kiekviena tikrovė turi savo neišsakomas prielaidas ir atvirai skelbiamas tų prielaidų savęs teigimo ir autentiškumo patvirtinimo procedūras bei mechanizmus“³¹.

Tikrovė tampa ginčijamu objektu. Kaip savo straipsnyje „Atsakymas į klausimą: Ką reiškia postmodernas?“ pažymi Jeanas Lyotardas, „modernybė, kad ir kada ji būtų prasidėjusi, nemanoma be tikėjimo susvyravimo, be atradimo, kad tikrovei *stinga tikrumo*, o tai lemia kitų tikrovių išgalvojimą“³².

„Tikrovės praradimo“ ar „daugybinių tikrovių“ teorijų buvimas sankcionavo savotiškos šiuolaikinės mitologijos atsiradimą. Realybė ne tik „išnyko“, ji dar ir komercializavosi. Postmodernizmo laikas tai ne tik susiskaldžiusios sąmonės laikas, bet ir išsivystančios iš to „intelektualinės sumaišties“ laikas. Pasak I. Iljino, to pasekme tampa tai, kad „devinto dešimtmečio paaugliui Rimbaud vardas skamba kaip Rambo, o Marsas kaip šokoladinio batonėlio pavadinimas“³³.

F. Jamesonas mato tokioje tendencijoje ryškius postmodernistinės teorijos bruožus. Jis teigia, kad „visa šiuolaikinė mūsų visuomeninė sistema pamažėle praranda gebėjimą grįžti į savo praeitį ir ima gyventi nuolatinėje dabartyje, nuolatinėje kaitoje, išdildančioje tas tradicijas, kurias ankstesnė visuomeninė žinija turėjo vienaip ar kitaip saugoti“³⁴. Remiantis šia nuomone, tampa aišku, kodėl, kaip aukščiau buvo teigiama, Rimbaud ir Rambo vardai, nors ir priklausantys visiškai skirtingoms kultūrinėms paradigmoms, gali šiandien prarasti savo prasminius skirtumus ir pradėti skambėti vienodai. **Istorinės atminties stoka** – štai priežastis, kurią įvardija F. Jamesonas. Paaiškinama ir dėl kokių priežasčių taip atsitinka. Primityviai tai galima būtų įvardinti kaip „informacijos perteklių“. F. Jamesonas teigia, kad „žiniasklaida pavargo nuo naujienų“³⁵ ir iš šito teiginio išrutuliuoja teiginį apie šiuolaikinės žiniasklaidos funkcijas (šis teiginys svarbus viso atliekamo darbo kontekste): „Taip ir knieti pasakyti, kad pati žiniasklaidos funkcija yra tokias nesenas istorines patirtis kuo greičiau nustumti į praeitį. Vadinasi, informacinė žiniasklaidos funkcija būtų padėti mums pamiršti, pagelbėti kaip mūsų istorinės atminties amnezijos veiksniai bei mechanizmai“³⁶.

³⁰ Baudrillard, p. 19.

³¹ Bauman, p. 85.

³² Lyotard, Jean François. Atsakymas į klausimą: Ką reiškia postmodernas? Iš *Post / modernizmas*. Kaunas, 2006, p. 18.

³³ Ильин, p. 177.

³⁴ Jameson, p. 36.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

Su tuo, kad viena iš pagrindinių naujausių laikų problemų yra **informacijos perteklius**, sutinka dauguma tyrinėtojų. Norvegų mokslininkas Thomas Hylland Eriksen savo knygoje „Akimirkos tironija“ taip pat atkreipia dėmesį į šiuolaikinės visuomenės principus ir lydinčius juos intelektualinį susiskaldymą ir istorinės atminties stoką. Pasak jo, tai yra susiję su „elektronine revoliucija“ ir „multietnine kultūra“. T. H. Eriksenas teigia, kad tai pasireiškia per tai, jog „asmeninis identitetas atsiejamas nuo tradicijos ir ištakų, taigi – nuo ilgų, rišlių pasakojimų“³⁷. Nors T. H. Eriksenas nevarioja žodžio „postmodernizmas“ (savo knygoje jis mini, kad kontrastas „modernus – postmodernus“ jam asmeniškai nekelia didelio susižavėjimo³⁸), jo aprašyti aspektai visiškai atitinka postmodernizmo teorijos principus.

T. H. Eriksenas kalba apie egzistuojantį šiuolaikinėje visuomenėje informacijos perteklių. Jis priverčia žmones į informacijos apdorojimo ir įsisavinimo principus žiūrėti kitaip, negu tai buvo daroma anksčiau. Aiškindamas tai mokslininkas teigia, kad „tas, kuris nori perprasti savo laiką, save patį ar dar ką nors, neturi siekti įgyti kiek įmanoma daugiau informacijos“³⁹, nes dėl to, kad informacijos šiuolaikiniame pasaulyje yra per daug⁴⁰, tai yra tiesiog pavojinga ir neatitinka žmogaus intelektualinio pajėgumo. Tai byloja apie realų sunkumą įgyti tam tikrą informacinę visumą. Iš viso to galima padaryti išvadą, kad kiekvienam žmogui belieka naudotis tik tam tikromis visumos dalimis, kas palaiko šiuolaikinio žmogaus susiskaldžiusios sąmonės principą.

Kalbėdamas apie susiskaldymo principą T. H. Eriksenas pamini prancūzų sociologo Pierre Bourdieu terminą „fast-thinkers“ (greitai mąstantys). Šis terminas apibūdina specifinės intelektualinės kultūros dalyvius, kuriuos sukuria „suskaldytas televizijos laikas su šmėkščiojančiais epizodais ir skubria žurnalistika“⁴¹.

P. Bourdieu aiškindamas „fast-thinkers“ sąvoką kalbėjo apie „laiko konkurenciją“, kuri atsiranda tarp skirtingų viešo informavimo priemonių – tarp televizijos kanalų, tarp televizijos ir laikraščių ir t.t.⁴². Pasak jo, šitos konkurencijos tikslas yra tik vienas – aplenkti visus kitus. To pasekmė – televizijai tenka visą laiką turėti reikalų su „fast-thinker‘iais“, žmonėmis, kurie „mąsto greičiau, negu krenta jų šešėlis“⁴³. Jie operuoja jau esamomis idėjomis (palyginimui – vienas iš esminių postmodernizmo principų teigia, kad šitame pasaulyje jau **viskas buvo pasakyta** ir todėl kiekviena naujai išsakoma mintis iš tikrųjų yra tik kitos ar kitų, jau kadaise išsakytų, minčių atkartojimo procesas). Šitų idėjų pranašumas yra tas, kad jos jau visiems žinomos, todėl įsisavinant jas

³⁷ Eriksen, Thomas Hylland. *Akimirkos tironija: greitas ir lėtas laikas informacijos amžiuje*. Vilnius, 2004, p. 42.

³⁸ Ibid, p. 134.

³⁹ Ibid, p. 30.

⁴⁰ „Mus, kaip vartotojus ir paprastus visuomenės piliečius, informacinė visuomenė veikia daugelyje sričių. Apskritai galbūt galima sakyti, jog svarbiausias įrodymas, kad gyvename informacinėje visuomenėje, yra informacijos perteklius, o ne trūkumas“ [Eriksen, p. 27-28].

⁴¹ Eriksen, p. 136.

⁴² Бурдье, Пьер. О телевидении. Из Бурдье, Пьер. *О телевидении и журналистике*. Москва, 2002, p. 43.

⁴³ Ibid, p. 44.

nekyla didesnių nepatogumų. Bet čia P. Bourdieu išvelgia ir tam tikrą pavojų. Pasak jo, tokia komunikacija nebeturi galimybės pagimdyti kokių nors naujų minčių, nes mintis „prasideda nuo esamų idėjų griovimo, toliau pateikdama atitinkamus argumentus“⁴⁴. „Fast-thinker“ių“ komunikacija yra tik esamų idėjų atkartojimas, kalbėjimas apie tai, ką visi žino ir supranta. Kitaip tariant – neatsiranda jokių naujų reikšmių. Komunikacija tokiu atveju yra labai paprasta arba jos „tam tikra prasme nėra“⁴⁵. Pasak P. Bourdieu, ji „vien tik regimybė“⁴⁶ (pati komunikacija, atkartojanti komunikacinės nesėkmės principus).

Kaip teigia I. Iljinas, postmodernizmas jau ilgiau nei keturiasdešimt metų bando įrodyti, kad „vientisos žmogaus asmenybės“ egzistavimas yra neįmanomas⁴⁷. Pagal šią teoriją, žmogus yra „fragmentiškas“ (fragmentiškas jo mąstymas, pasaulio ir savęs pažinimas), o bet koks bandymas mąstyti logiškai veda link to, kad žmogus tampa „pavaldus stereotipams, mąstymo šablonams, išvystytiems vyraujančios ideologijos“⁴⁸. Visi šitie principai neigia „subjekto sąmonės autonomiškumą“⁴⁹.

Kai kurie tyrėjai vartojo mechaniškumo alegoriją. Žmogus pradedamas vertinti kaip robotas, mašina (kas leidžia kalbėti ir apie vienodumą – masinės gamybos principas). Pavyzdžiui, Halas Fosteris kalbėdamas apie tai savo straipsnyje „Tikrovės sugrįžimas“ ne tik pabrėžia savotišką šiuolaikinio „individo“ mechaniškumą, bet ir apibrėžia jo santykį su tikrove kaip „šoką“. Pasak jo, šoką patyręs subjektas „persiima jį šokiruojančio dalyko prigimtimi tarsi mimetiškai gindamasis nuo šoko: aš taip pat esu mašina, aš taip pat kuriu (ar vartoju) serijinius atvaizdus-produktus, aš rodau tiek gėrio (ar blogio), kiek gaunu“⁵⁰. Čia taip pat galima pabrėžti individualumo praradimą: žmogus ne priešinasi šokui, o paklūsta jam, tapdamas tam tikro tipinio elgesio auka, tipinės visumos dalimi – „aš taip pat esu mašina“.

Paneigtas individualus mąstymas leidžia kalbėti apie tam tikrą „bandos principą“, kuris yra labai parankus šiuolaikinei komerciškai patvariai pop-kultūrai, prie kurios formavimo ir vystymosi nemenkai prisideda ir viešo informavimo priemonės. Šita kultūra daro tam tikrą įtaką ir žiniasklaidos darbui.

Visą pateiktą bendrą postmodernizmo kultūros paveikslą galima įvertinti kaip katastrofišką ir bauginantį, bet toks vertinimas greičiausiai atitiktų modernizmo epochos žmogaus vertinimų skalę. Kitaip tariant, kaip tai ir buvo teigiama šito skyriaus pradžioje⁵¹, asmenys, priskirtini prie postmodernistinės kartos žiūri į pasaulį, gyvenantį pagal postmodernizmo dėsnius, gerokai ramiau,

⁴⁴ Бурдье, р. 45.

⁴⁵ Ibid, р. 44.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Ильин, р. 194.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Foster, Hal. Tikrovės sugrįžimas. Iš *Post / modernizmas*. Kaunas, 2006, p. 90.

⁵¹ Žiūrėkite 12 šio darbo puslapį.

negu tie, kas jaučia intelektualinį ir kultūrinį atotrūkį nuo šitokio naujai besiformuojančiojo pasaulio. Kaip teigiama „Moderniosios literatūros teorijos žodyne“, „daugeliu atvejų postmodernizmui būdingas teigiamas santykis su pasauliu. Sutikdami, kad šiuolaikinis pasaulis vis labiau susiskaido, jį valdo komercinė spauda, reiškianti žmogaus bejėgiškumą prieš technologiją, modernistai į tai žvelgia su siaubu ir neviltimi, o postmodernistai reaguoja daug ramiau“⁵². Toks teiginys yra visai logiškas – postmodernistai vertina postmodernias šiuolaikinio pasaulio apraiškas kaip natūralų procesą, pavaldų gyvenimo dėsniams.

Apibendrinant, galima priminti, jog postmodernizmas aprėpia įvairias gyvenimo plotmes. Buvo pažymėta, kad postmodernumo sąmonei būdingi tokie reiškiniai, kaip bet kokios hierarchijos sunykimas, vientiso pasaulio vaizdo susiskaldymas, su tikrovės pojūčio praradimu susiję istorinės atminties atsisakymas ir simuliakrų (realybės įvykiai visada tik pakartoja jau egzistuojančias schemas, modelius) įsigalėjimas, bei visą tai lydintis ramesnis komercialumo ir žeidžiančios informacijos vertinimas. Kitame skyriuje bandsime iš šitos teorijos principų pozicijos apžvelgti šiuolaikinių visuomenės informavimo priemonių darbą, įvertinti kiek taikytini postmodernumo principai šiuolaikinei spaudai, televizijai ir internetinei žiniasklaidai.

⁵² Hawthorn, p. 203.

2. POSTMODERNŪS ŠIUOLAIKINĖS ŽINIASKLAIDOS ASPEKTAI

2.1. Šiuolaikinė žiniasklaida ir postmodernizmo teorijos principai

Bandant iš esmės apibūdinti dabartį pirmiausia reikėtų akcentuoti pakitusį gyvenimo tempą. Naujos technologijos paspartino informacijos perdavimo ir gavimo greitį, pagerino jos prieinamumą. Bet galimybė greičiau atlikti darbą yra tiesiogiai susijusi su darbo tempo padidėjimu. T.H. Eriksenas mano, kad dabarčiai apibūdinti geriausiai tinkamas žodis „nerimastingas“⁵³ (t.y. – nerimastingas amžius, nerimastingas gyvenimas ir t.t.). Jis aiškina tokią savo mintį tokiu būdu: „kai nelieka laiko atokvėpiams ir pertraukoms, žmogus netenka galimybės atsiriboti nuo savo darbų ir pamatyti visumą“⁵⁴. Pasak T. H. Erikseno, žmogus, gyvenantis tokiomis sąlygomis „paskęsta detalėse ir pameta bendrą vaizdą“⁵⁵.

Verta atkreipti dėmesį į tai, kad, nors ir principingai nevertodamas žodžio „postmodernizmas“, T.H. Eriksenas aprašo postmodernaus žmogaus būseną, kai individo sąmonė yra „suskaldyta“, jai trūksta pozityvaus mąstymo, per kurį pasaulis būtų vertinamas kaip bendra visuma, o ne chaotiška skirtingų fragmentų seka.

Žmogaus sąmonės pokyčius lėmė bendri istoriniai ir technologiniai pokyčiai. Istoriskai žiūrint, šiuolaikinis žmogus yra „kitoks“. Kartu su pasaulio pokyčiais keičiasi ir pasaulio suvokimo bei pažinimo principai. Tai liečia daugelį žmogaus gyvenimo sferų, tarp jų ir aktualią šiam darbui žmogaus „skaitymo kultūrą“. I. Iljinas teigia, kad būtų tiesiog naivu manyti, kad šiandieninis skaitytojas niekuo nesiskiria nuo XX amžiaus pradžios skaitytojo (pasak I. Iljino – pasikeitimai yra ir kiekybiniai, ir kokybiniai)⁵⁶. Šiandieninį skaitytoją I. Iljinas apibūdina kaip žmogų, kuris disponuoja „nusistovėjusiais skoniais ir pomėgiais ir masinės kultūros stereotipais“⁵⁷.

Skaitymas akcentuojamas kaip viena iš pagrindinių informacijos gavimo priemonių. Sugebėjimą skaityti, kaip ir sugebėjimą rašyti, galima vertinti kaip žmogaus galimybių praplėtimą. Naudojant Marshall McLuhano terminologiją, raštas tapo „žmogaus tęsiniu“. McLuhano teorija grindžiama įsitikinimu, kad „technologijos yra biologinio organizmo tęsiniai“⁵⁸. Pavyzdžiui, M. McLuhanas minėjo, kad „drabužius, kaip odos tęsinį, galime laikyti ir šilumą reguliuojančiu mechanizmu, ir būdu save apibrėžti socialiai“⁵⁹. Iš šitos pozicijos galima kalbėti apie tai, kad „žmogaus tęsinių“ teorija yra gana įvairialypė.

⁵³ Eriksen, p. 73.

⁵⁴ Ibid.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ильин, p. 165.

⁵⁷ Ibid.

⁵⁸ McLuhan, Marshall. Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai. Vilnius, 2003, p. 229.

⁵⁹ Ibid, p. 125.

Rašto kultūros atsiradimą galima lengvai interpretuoti per „žmogaus tęsinių“ teoriją. Kalbant primityviai, lapą, ant kurio žmogus kažką užsirašė, galima interpretuoti kaip žmogaus atminties tęsinį (kalbant „biologiškiau“ – žmogaus smegenų funkcijos tęsinį). Rašto kultūra leido išsaugoti informaciją ilgesniam laikui, geriau apsaugoti ją nuo dalies informacijos praradimo (silpnėjanti žmogaus atmintis, originalo „iškraipymas“ perpasakojant kalbėjimo kultūros epochoje).

Nereikia pamiršti ir to, kad technologijos tobulėjo. Informacinio pertekliaus visuomenėje dabar yra žymiai tobulesnės technologijos, leidžiančios susidoroti su informacijos visuma. Kompiuterinės technologijos leidžia ne tik išsaugoti dar daugiau informacijos, negu tai buvo anksčiau, iki jų atsiradimo, bet ir suteikia galimybes greitai tą informaciją apdoroti.

Informacijos perteklius ir naujosios technologijos yra tarpusavyje susijusios. Galima drąsiai teigti, kad be šitų technologijų tokia informacijos gausa būtų buvusi katastrofiška, nes likusios vienos žmogaus smegenys nesugebėtų su ja susitvarkyti. Tačiau turint tokį smegenų pratęsimą, kaip, pavyzdžiui, kompiuterio kietasis diskas, su ta informacija lengvai susitvarkoma.

Galima daryti prielaidą, kad istoriškai visi šitie dalykai yra susiję. T.y. informacijos gausėjimas iššaukdavo poreikį atrasti naujus „žmogaus tęsinius“ (ir padidėjęs žinojimas leisdavo tai padaryti), tačiau ir naujų tęsinių atsiradimas veikdavo žmonių būvį, iš dalies – jų mąstymo principus. Visa tai galima pastebėti, apžvelgus žiniasklaidos raidos etapus (nuo spaudos ištakų iki internetinių technologijų).

Istoriškai evoliuciniai žiniasklaidos pokyčiai buvo gana reikšmingi. Ilgą laiką informacijos monopolį turėjo spausdintinės visuomenės informavimo priemonės. Sugebėjimas skaityti buvo kartu galimybe greičiau ir operatyviau prieiti prie informacijos. Viskas pradėjo keistis su radijo, o vėliau ir televizijos atsiradimu. Kaip teigta pirmajame skyriuje⁶⁰, Pierre Bourdieu siejo „fast-thinker‘ių“ kartos atsiradimą būtent su televizija. Televizija pakėlė medijų operatyvumo lygį labai aukštai – tiesioginės transliacijos iš įvykio vietos, galimybė pateikti atnaujintą informaciją būtent tuo momentu, kai ji pasirodo. Iš šitos pozicijos televizijos atsiradimą galima apibrėžti kaip revoliucinį įvykį. Istoriškai žiniasklaidos plotmėje tai galima traktuoti kaip posūkį kita linkme, lūžį, nulėmusį tolesnius pokyčius.

Kitas toks lūžis buvo interneto atsiradimas. Iš esmės tai yra universali žiniasklaidos priemonė, vienijanti spaudos, radijo ir televizijos tradicijas. Jeigu iš pat pradžių internete, kaip ir spaudoje, dominavo tekstai, tai dabar jame jau gausu vaizdų ir garsų. Internetą galima suvokti kaip tam tikrą „tradicinių“ žiniasklaidos priemonių hibridą. Be to, vienu iš pagrindinių interneto bruožų visada buvo operatyvumas. Internetinėje žiniasklaidoje laikraščio ar žurnalo tradicija (pranešimas kaip tekstas) neretai eina kartu su televizijos tradicija – galimybė pateikti atnaujintą informaciją būtent tuo momentu, kai ji pasirodo.

⁶⁰ Žiūrėkite 15 šio darbo puslapį.

Čia galima kalbėti apie aktyviai besivystantį konvergencijos procesą. Bendrai šitas procesas apibūdinamas kaip „technologinių barjerų tarp atskirų sistemų eliminavimą, šių sistemų suderinamumą, kitaip – supanašėjimą, susijungimą, suėjimą į vieną tašką“⁶¹. Žurnalistikoje tai pasireiškia „barjerų tirpsmu tarp skirtingų technologijų žiniasklaidos – radijo, televizijos, spaudos, interneto“⁶². Kartu formuojasi ir nauja vartotojų visuomenė, atitinkanti naują žiniasklaidos sistemą.

Numanoma, kad jeigu, kaip tvirtina P. Bourdieu, televizija pasitarnavo „fast-thinker‘ių“ atsiradimui, tai internetas padarė viską, kad jie įsitvirtintų ir taptų neatsiejama naujosios – postmodernios – kartos elementais, gal net jos pagrindu.

Atrandamos sąsajos tarp „fast-think“ (greitas mąstymas) principo ir postmodernios „suskaldytos“ sąmonės principo. P. Bourdieu teigia, kad aptiko „neigiamą santykį tarp skubėjimo ir mąstymo proceso“⁶³. P. Bourdieu manymu, skubėjimas atsiliepia mąstymo kokybei. Įmanoma prielaida, kad būtent „mąstymas paskubom“ neleidžia mąstančiajam individui aprėpti tam tikros visumos. Jo greito mąstymo kompetencijoje atsiduria tik nuotrupos – visumos fragmentai, sudėti kuriuos į vieną visumą (dėlionės principas) jam nebeužtenka laiko. Tokiais fragmentais greičiausiai tampa tos pačios „esamos idėjos“⁶⁴ (postmodernistinis principas – „viskas jau yra pasakyta“⁶⁵), arba komerciškai angažuoti įvykiai (pop-kultūra).

Atsirandantį visuotinį chaosą pastebi ir T.H. Eriksenas. Jį stebina tai, kad „vis dažniau įvairiausi dalykai kraunami vienas ant kito, užuot dėliojus pagrečiui tam tikra eilės tvarka“⁶⁶. Čia galima priminti, kad hierarchijos nebūvimas – viena iš ryškiausių postmodernizmo žymių⁶⁷. Pirmiausiai minėtąjį „vieno ant kito“ kraustymą T.H. Eriksenas pastebi televizijoje ir žiniatinklyje (World Wide Web), taip pat kalba apie tokios tendencijos vystymąsi ir laikraščiuose bei popmuzikoje⁶⁸.

Keičiasi ir žiniasklaidos priemonės – skaitytojo santykis. Hierarchijos praradimas gali pasireikšti net per ribos tarp žurnalisto ir skaitytojo (vartotojo) dingimą. Naujų technologijų dėka prarandama teksto „neliečiamybė“. Tai tiesiogiai susiję su naujomis skaitytojų galimybėmis: „Vienpusį ryšį keičia interaktyvumas, keičiasi paslaugos valdymas (jį perima vartotojas, išsilaisvindamas iš programų tinklelio), vartotojas tampa bendraautoriumi (gali skelbti savo tekstą), gali pasirinkti teksto, vaizdo bei garso peržiūros laiką ir t.t.“⁶⁹.

⁶¹ Vadinkite mane Konvergencija. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006, nr. 11, p. 7.

⁶² Ibid.

⁶³ Бурдье, p. 43.

⁶⁴ Žiūrėkite 15 šio darbo puslapį.

⁶⁵ Žiūrėkite 15 šio darbo puslapį.

⁶⁶ Eriksen, p. 17.

⁶⁷ Žiūrėkite 11 šio darbo puslapį.

⁶⁸ Eriksen, p. 17.

⁶⁹ Vadinkite mane Konvergencija, p. 7.

Jau buvo minėta, kad internetinė žiniasklaida, formuojanti postmodernistinių visuomenės informavimo priemonių veikimo principus, apjungė spaudos ir televizijos funkcijas, būdama savotiška jų įpėdinė. Šiuo metu jau pastebima ir tai, kad tarp „tradicinių medių“ (laikraščiai, televizija) ir „naujų medių“ (internetu leidiniai) vyksta atvirkestinis procesas: pasinaudojusi spaudos ir televizijos žiniasklaidos pasiekimais, internetinė žiniasklaida dabar daro stiprų poveikį tradicinėms žiniasklaidos priemonėms. Jos, kaip galima numanyti, besistengdamos išlaikyti savo pozicijas ir bijodamos pasenti, bando mėgdžioti internetinę žiniasklaidą (ypač tai yra aktualu spaudai).

Čia pat galima paminėti būdingą dabar bet kuriai visuomenės informavimo priemonei siekį įsitvirtinti internete. Pastebima, kad pastaruoju metu „greta savarankiškų interneto naujienų portalų atsiranda televizijų, radijo, laikraščių interneto „versijos“, kuriose realizuojamos unikalios interaktyvumo galimybės“⁷⁰. Bet tai tik dalis bendros tendencijos.

Tradicinių visuomenės informavimo priemonių suartėjimo su interneto visuomenės informavimo priemonėmis problemą pastebi T.H. Eriksenas – jis teigia, kad greitis žiniasklaidoje yra užkrečiamas⁷¹. Pasak jo, „greičiausias visuomenės informavimo priemonės – televiziją ir internetinius laikraščius – mėgdžioja spausdintinės žiniasklaidos priemonės“⁷². Tokį teiginį jis iškelia remdamasis savo pastebėjimu, kad „straipsniai darosi trumpesni, su aiškesne idėja ir mažiau faktų analizės“⁷³. Kitaip tariant, pirmiausiai nukenčia leidinių kokybė (ir čia vėl galime prisiminti P. Bourdieu „fast-thinker‘ių“ teoriją).

Savo kritišką požiūrį į žiniasklaidos sferą išreiškia ir F. Jamesonas. Jis teigia, kad „žiniasklaidos pasaulyje visos ideologinės ir profesinės pozicijos transformavosi į savęs pačių „vaizdavimą“ (kaip gal pasakytų I. Kantas), kitaip tariant, į savęs pačių įvaizdžius ir karikatūras, kuriose atpažįstami šūkiei pakeitė tradicinius įsitikinimus (įsitikinimams teko transformuotis į kaip tik tokias atpažįstamas pozicijas tam, kad jie galėtų veikti žiniasklaidos rinkoje)“⁷⁴. Šitoje citatoje slypi daug svarbių pastebėjimų. Įsitikinimų transformavimąsi į „atpažįstamas pozicijas“ galima susieti su P. Bourdieu kalbėjimu „esamomis idėjomis“. Čia to paties lygmens reiškiniai (supaprastintos informacijos perteikimas vartotojui „fast-thinking“ sąlygose).

Taip pat taiklus yra F. Jamesono pastebėjimas, kad žiniasklaida tampa savęs pačios ikona („savęs pačios įvaizdis ir karikatūra“). Apie tam tikrą žiniasklaidos autonomiškumą (žiniasklaida kaip atskiras, save patį reprodukuojantis reiškinys) kalbėjo ir J. Baudrillardas: „medijos priemonės vien savo buvimu sužadina įvykį – apie ką dar jos gali svajoti?“⁷⁵.

⁷⁰ Vadinkite mane Konvergencija, p. 7.

⁷¹ Ibid, p. 86.

⁷² Eriksen, p. 86.

⁷³ Ibid.

⁷⁴ Jameson, p. 76.

⁷⁵ Baudrillard, p. 68.

Visuose anksčiau pateiktuose samprotavimuose apie žiniasklaidą, pabrėžiamas tam tikras jos atsitraukimas nuo realybės, egzistavimas savame konstruojamų įvykių pasaulyje. Kalbėdamas apie postmodernios literatūros bruožus, I. Iljinas teigė, kad rašytojai-postmodernistai siekia „panaikinti ribą tarp realaus fakto ir išmonės“⁷⁶. Būtent tokį scenarijų iš dalies realizuoja šiuolaikinės žiniasklaidos priemonės – jos kartais sąmoningai iškreipia faktus, „pagražina“ juos, ar bando sukurti intrigą ten, kur jos beveik nėra.

J. Baudrillardas linkęs manyti, kad žiniasklaidos funkcija – simuliuoti, paslėpti realybę. Jis teigia, kad „visa žiniasklaida ir oficialusis informacijos scenarijus tik tuo ir užsiima, kad palaiko įvykiškumo, užstatų realumo, faktų objektyvumo iliuziją“⁷⁷. Pasak J. Baudrillardo, „medija neša prasmę ir kontrprasmę, manipuliuoja vienu metu visomis kryptimis“⁷⁸. Žinoma, reikia atsižvelgti į tai, kad J. Baudrillardo teiginiai gana radikalūs, jie visi tarnauja tik vienam tikslui – pagrįsti jo kuriamą simuliakrų teoriją. Mūsų darbo uždaviniai yra kitokie, todėl J. Baudrillardo teorija čia vertinama tik kaip vienas iš mokslinių postmodernizmo teorijos išdėstymo šaltinių (ne pagrindinis).

Tam tikra žurnalistinio pranešimo paklaida gali atsirasti ir dėl jau aukščiau minėto siekio operatyviau pateikti informaciją, pirmauti⁷⁹. T. H. Eriksenas savo knygoje cituoja vienos interneto kompanijos vadovės⁸⁰ žodžius, kuriuose teigiama, kad „internetinių žiniasklaidos priemonių žurnalistai priversti dirbti taip greitai, jog jiems retai lieka laiko patikrinti šaltinius“, o faktines klaidas tekste turi pastebėti patys skaitytojai⁸¹. Kitaip tariant, naujos technologijos, suteikiosios galimybę greičiau perduoti ir pateikti informaciją, sukūrė taip pat prielaidą žiniasklaidos atstovams sutelkti visas jėgas ties operatyvumu, paaukojant tuo pačiu informacijos kokybę ir patikimumą.

Šitokią „greičio pagundą“ žiniasklaidos sferoje galima buvo pastebėti ir anksčiau. T. H. Eriksenas teigia: „Žurnalistikai visada buvo būdingas greitis. Šios dienos laikraštis yra ir naujųjų laikų pagreičio simbolis, ir pagreičio variklis. Jis nevertas sudilusio grašio, jei nėra *aktualus*“⁸².

Greitis vis labiau tampa bendra moderniuųjų laikų tendencija. Ji pasireikia per tam tikrų faktorių visumą: „Trumpėja laikraščių straipsniai, greičiau keičiasi filmų scenos, o laikas, per kurį atsakome į elektroninį laišką, mažėja proporcingai gaunamų laiškų skaičiui“⁸³. Šie pokyčiai, T. H. Erikseno manymu, turi gana akivaizdžias pasekmes. Jis teigia, kad „pakankamai svarbu yra tai, jog žiniasklaidos ir naujienų pateikimas, visuomenės pokyčių ir kultūros kintamumo pagreitis privedė prie politikos, kuri neturi ideologijos, kurioje didesnis vaidmuo tenka įvairioms akcijoms, įvaizdžio kūrimui ir

⁷⁶ Ильин, p. 163.

⁷⁷ Baudrillard, p. 52.

⁷⁸ Ibid, p. 101 – 102.

⁷⁹ Žiūrėkite 21 šio darbo puslapį.

⁸⁰ Bentė Sollid.

⁸¹ Eriksen, p. 84.

⁸² Ibid, p. 83.

⁸³ Ibid, p. 76.

visuomenės nuomonės apklausų komentarams, o ne toliaregiškam mąstymui ir aiškiems visuomenės modeliams“⁸⁴.

Tokiu būdu vyksta „fast-think“ kultūros įteisinimas. Nagrinėjant pateiktą citatą, galima pastebėti, kad T. H. Eriksenas iš esmės kalba apie tą patį, kaip ir P. Bourdieu. Pagreitis sąlygoja gilesnio apmąstymo, išsamumo, praradimą. Visas gyvenimas tampa sąlyginai orientuotas į vaizdą (kultūra, kurios pagrindą padėjo televizija, o tradiciją tęsia elektroninė žiniasklaida), o ne į analitinį tekstą (spaudos kultūros prioritetą).

Visa tai kartu veda prie specifinės (galima sakyti – postmodernistinės) kultūros atsiradimo. Šitos kultūros funkcijas T. H. Eriksenas aprašo taip: „Informacija suskaldoma į mažus gabalėlius, išnyksta sąsajos, ji išspaudžia į vis siauresnius tarpus ir prasiskina kelią į paskutinį laisvą skaitytojo smegenų kubinį centimetrą“⁸⁵. T. H. Erikseno išvados yra gana pesimistinės: „Net jeigu žiūri tik vieną laidą – arba kad ir per savaitę – ir saugaisi nuo kitos rūšies informacijos, ta vienintelė laida dėl to nesulėtėja“⁸⁶. Vienintelė išeitis, kurią mato T. H. Eriksenas, tokia: „fragmentiškumo išpūdzio galima išvengti tik teikiant pirmenybę lėtesnėms žiniasklaidos priemonėms, kai tai būtina“⁸⁷. Tačiau vertinant esamas tendencijas, galima teigti, jog tokių informacijos priemonių ateityje vis mažės. Šito proceso priežastis – nesugebėjimas visaverčiai konkuruoti su „greitomis VIP“.

Galiausiai T. H. Eriksenas prieina tam tikrų išvadų. Jos liečia ne tik žiniasklaidos plotmę, bet ir apskritai šiuolaikinės visuomenės būvį. Anot T.H. Erikseno, „paaiškėjo, kad informacinė visuomenė sukelia visą pluoštą nenumatytų šalutinių reiškinių, o pagrindinius iš jų apibendrintai ir trumpai būtų galima įvardyti kaip fragmentavimą, vis smulkesnį laiko skaidymą ir iš to kylantį vidinio ryšio praradimą“⁸⁸. Čia daugiau matyti pesimizmo, būdingo modernistinės civilizacijos atstovui. Kaip buvo minėta šitame darbe, postmodernistai išlaiko teigiamą požiūrį į savo fragmentuotą ir kiek chaotišką pasaulį.

Tačiau bet koks „teigiamas požiūris“ neišsprendžia realios skaitytojo ir žiniasklaidos produkcijos sąveikos problematikos. Kaip savo knygoje „Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė“ teigia Lauras Bielinis: „Žiniasklaida tampa mūsų aktyvia pagalbininke ir savotiška išlaisvintoja nuo nuolatinės realybės konstrukto korekcijos, nuo kasdienių saviorientacijos pastangų. Ji imasi už asmenį konstruoti realybės paveikslą ir pateikti jį vartojimui“⁸⁹.

Kitaip tariant, skaitytojas tampa priklausomas nuo žiniasklaidos pranešimų. Jis, ypač neturėdamas kritinių žurnalistinių pranešimų vertinimo įgūdžių, tampa žiniasklaidos stereotipų įkaitu. Čia galima išvelgti realią grėsmę. Kaip savo straipsnyje „Vėlyvojo kapitalizmo kultūrinė logika“ teigia

⁸⁴ Eriksen, p. 82.

⁸⁵ Ibid, p. 120.

⁸⁶ Ibid.

⁸⁷ Ibid, p. 120 - 121.

⁸⁸ Ibid, p. 164.

⁸⁹ Bielinis, Lauras. Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė. Vilnius, 2005, p. 8.

jau anksčiau plačiai cituotas Fredricas Jamesonas: „Tiksliai pagal poststruktūralistinę lingvistinę teoriją, praeitis kaip „referentas“ pamažu imama į skliaustus, o paskui ir visiškai išnyksta, nepalikdama mums nieko, išskyrus tekstus“⁹⁰.

Pastaroji citata nusipelno ypatingo dėmesio, nes viena iš žiniasklaidos funkcijų būtent ir yra „tekstuose“ (pasinaudojant semiotikos principais televizijos naujienų vaizdo siužetą taip pat galima vertinti kaip tam tikrą tekstą) fiksuoti dabartį, kuri faktiškai iškart tampa praeitimi. Iš šitos pozicijos žiniasklaidos „tekstus“ galima vertinti kaip pagrindinius tekstus apie praeitį. Tai reiškia, kad žurnalistinio teksto paklaida tampa praeities (istorijos) paklaida. Šiuo atveju svarbus atrodo L. Bielinio pastebėjimas: „Kas mediatizuota (išviešinta per žiniasklaidą) – tampa žinoma, o kas žinoma – pripažįstama ir legitimizuojama“⁹¹. Todėl galima teigti, jog žiniasklaidos darbotvarkė daro įtaka ne tik dabarties pažinimui, bet ir istoriniam praeities (ypač naujųjų laikų istorijos segmentui) vaizdai. Kas nebuvo „legitimizuota“ žiniasklaidos – tarsi neegzistuoja ir neegzistavo (simuliakro principas).

Tos pačios minties savo straipsnyje „Lietuvių imagologų⁹² spindesys ir skurdas“ išsako ir Leonidas Donskis. Pasak jo, „nūdienos pasaulyje nenumaldomai aiškėja, kad nepatekti į populiariąją kultūrą, neatsidurti TV ir komercinių žurnalų ar tabloidų puslapiuose – vadinasi, neegzistuoti“⁹³. Kitaip sakant, „iškritimas“ iš informacijos lauko pirmiausia gresia užmarštimi.

2.2 Postmodernūs šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos aspektai

Atliekamo darbo kontekste galima susimąstyti, kiek tai, apie ką buvo kalbama pirmojoje šio skyriaus dalyje, yra susiję su šiuolaikine Lietuvos žiniasklaida. L. Bielinis teigia: „visuomenė vis greičiau virsta išskaidyta minia, kurioje visi komunikuoja su visais ir visi transliuotini ženklai tampa vertingais vien tik dėl to, kad juos galima transliuoti“⁹⁴. Kitaip sakant, Lietuvoje, kaip ir visame pasaulyje, formuojasi tam tikro lygio postmoderni visuomenė, turinti atitinkamus bruožus (ir atitinkamai sąveikaujanti su žiniasklaida).

Nagrinėjant šį klausimą taip pat bus įvertintos kai kurias kultūros tyrinėtojo Artūro Tereškino pastabos. Nors šis tyrėjas daugiau dėmesio skyrė seksualumo ir identiteto problemos Lietuvos kultūroje nagrinėjimui, jo pastabos, susijusios su visuomenės informavimo priemonių darbu, nors ir specifinės, leidžia susidaryti nuomonę apie lietuviškosios žiniasklaidos pokyčių tendencijas.

⁹⁰ Jameson, Fredric. Vėlyvojo kapitalizmo kultūrinė logika. Iš *Post / modernizmas*, Kaunas, 2007, p. 52.

⁹¹ Bielinis, p. 10.

⁹² Leonidas Donskis panaudoja čekų rašytojo Milano Kunderos sukurtą terminą. Pasak L. Donskio, imagologai – „profesionalų sluoksnis, vaizdais ir įvaizdžiais formuojantis žmonių pasaulio suvokimą iš fikcijų“ [Donskis, Leonidas. *Lietuvių imagologų spindesys ir skurdas*. Iš Donskis, Leonidas. *Pilietinė visuomenė ir jos priešai*, Vilnius, 2004, p. 83].

⁹³ Donskis, Leonidas. *Lietuvių imagologų spindesys ir skurdas*. Iš Donskis, Leonidas. *Pilietinė visuomenė ir jos priešai*, Vilnius, 2004, p. 85.

⁹⁴ *Ibid*, p. 15.

A. Tereškinas, kaip ir T.H. Eriksenas⁹⁵, kalba apie bendrą žiniasklaidos fragmentiškumą. Jo manymu, „iš daugybės kasdien vykstančių spektaklių straipsnyje surenkamas tik nedidelis trupinys, efemeriškas ir fragmentiškas: mėginama užkliudyti istorijos ir intelektualo vaizduotės sukurtas mitologijas, kurios netikėtai susikerta su kasdienybės mitologijomis, kupinomis kičo, nuogo kūno ir prišiukšlintos gatvės kvapo“⁹⁶. Minimas „mitologijų susikirtimas“ gali būti traktuojamas kaip būdingo postmodernizmui intertekstualumo principo veikimas.

Reikėtų paaiškinti, kad **intertekstualumas** pasireiškia per „laisvesnius santykius tarp specifinių ar dviejų konkrečių tekstų, o terminu *intertekstualumas* nurodo difuziškesnį atskiro teksto persmelkimą kitų tekstų intarpais, aidais, transformacijomis“⁹⁷. Ši sąvoka taip pat susijusi su tuo, jog „individualaus teksto skaitymą lemia jo santykis su kitais tekstais“⁹⁸. Pritaikant čia semiotinę teoriją, pagal kurią kultūros sistema, lygiai kaip ir tekstas, vertinama kaip tam tikrų sutartų ženklų sistema, įmanoma kalbėti ir apie kultūrų intertekstualumą (šiuo atveju intertekstas veikia kaip tarp atskirų kultūrų, taip ir tarp skirtingų vienos kultūros etapų atmainų).

L. Belinis siūlo kitą terminą – hipertekstas. Pasak jo, šiuolaikinėje visuomenėje iškyla poreikis „matyti kultūrą kaip ištinę *hipertekstą*“⁹⁹. Tokiu atveju kultūra, pasak Belinio, tampa: „Ne tiek suprantama, kiek skaitoma vardan skaitymo, t.y. vartojimo. Ne tiek skaitoma, kiek sakoma / rodoma / daroma, kur bet kuri teksto dalis bet kada gali tapti užbaigtu tekstu, tačiau kartu jame galima rasti aibę nuorodų į kitas tuo paties teksto dalis“¹⁰⁰.

Būtent hiperteksto universalumas leidžia kalbėti apie galimybę kartu egzistuoti ir modernistinei, ir postmodernistinei visuomenei. Skirtumas pasireiškia per skaitymo (šiuo atveju – sąveikos su kultūra) tradiciją. Hipertekstą galima skaityti dviem galimais būdais: „nuosekliai pereinant nuo vieno teksto į kitą ir ignoruojant hipertekstines nuorodas arba gilintis tik į nuorodų bei asmeninio intereso diktuojamos logikos kryptis“¹⁰¹. Šiuo atveju „nuoseklus skaitymas“ atitiktų modernios būsenos principus, o „gilinimasis į nuorodas“ postmodernios būsenos principus. Abu šie skaitymo būdai yra priimtini, bet pastaruoju metu pradeda dominuoti būtent postmodernistinis skaitymo būdas (spontaniškas keliavimas hipertekstinėmis / intertekstinėmis nuorodomis).

L. Bielinis pabrėžia ir dar vieną postmodernistinės sąveikos su kultūra bruožą: „vaizdinys yra svarbiau už turinį, forma – už mintį“¹⁰². Tai savotiškai sutampa ir su A. Tereškino pastebėjimais. Jo manymu, šiuolaikinės žiniasklaidos erdvė (pirmiausia - televizijos) atrodo taip: „*Playboy* videoklipai

⁹⁵ Žiūrėkite 21 šito darbo puslapį.

⁹⁶ Tereškinas, Artūras. Įsivaizduojamųjų tautų ir moralizuojančių kultūrų ritualai: kol demonai šėlsta. Iš Tereškinas, Artūras. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius, 2001, p. 110.

⁹⁷ Hawthorn, p. 137.

⁹⁸ Ibid.

⁹⁹ Bielinis, p. 17.

¹⁰⁰ Ibid.

¹⁰¹ Ibid.

¹⁰² Ibid.

naktinėse televizijos programose, striptizo spektakliai ir laikraščiai, žėrintys „kūniškomis“ vinjetėmis. Pietų Amerikos muilo operos, siūlančios saldžią atgaivą nuo istorijos ir kasdienybės traumų ekonomiškai skurstančiai „liaudžiai“, vietinės gamybos serialai, kupini keisčiausių intrigų (televizija kaip bendrų išgyvenimų ir vaizdinių pasaulis). Žibanti popkultūros semiotika. Vis ryškiau ir išūliau kalbantys masinės kultūros spektakliai, metantys iššūkį intelektualų tvirtinamo kultūringumo autokratizmui¹⁰³. Toks vaizdinys gali turėti įtakos formuojantis naujos (postmodernios) visuomenės pasaulėžiūrai, kaip kad savo knygoje „Iki ir po televizijos“ pabrėžia Žygintas Pečiulis „įvykiai, kuriais grindžiama komunikacijos kanalais perduodama informacija, mūsų sąmonėje suformuoja pasaulio, kurį laikome realiu, vaizdinį“¹⁰⁴.

Tereškinas akcentuoja „senos“ intelektualų ir „naujos“ (popso ir komercijos) kultūrų susidūrimą. Šiuo atveju galima išvelgti tą patį Bourdieu „fast-think“ susidūrimą su lėtosios kultūros (pagal analogiją būtų slow-think) principais. Greitoji kultūra, kaip teigia pats P. Bourdieu, yra „kultūrinis fast-food“¹⁰⁵. Taip pat galima būtų apibrėžti ir A. Tereškino įvardytas *Playboy* videoklipus ar *Pietų Amerikos muilo operas*. Jie yra gryna komercija, minimaliai apkrauta intelektualiniu bagažu (nereikalauja didelių intelektualių pastangų – gali būti labai greitai apmąstyta). Kaip bendrą visų šių reiškinių bruožą galima išskirti paviršutiniškumą.

Toks „paviršutiniškas“ kalbėjimas reikalauja ir atitinkamų kalbos priemonių ar „kalbėjimo būdo“. Kalbėjimo procesas tampa savotišku žaidimu. A. Tereškinas tvirtina, kad „nenutrūkstanti trivialių sensacijų, gandų, banalumo srovė – ištisas vaizdinių ir daiktų leksikonas, dominuojąs Lietuvos žiniasklaidos, populiarios pasilinksminimo industrijos ir vartojimo prekių scenose – susiduria su tautiniu normatyvumu, jį ironizuodama, nusakralindama, perkeisdama“¹⁰⁶.

„Ironizavimo, nusakralinimo ir perkeitimo“ procesas yra būdingas postmodernistiniam pasaulio suvokimo būdui. Vyraujantis postmodernizmo principas – hierarchijos neigimas¹⁰⁷ – tiesiogiai veda prie nusakralinimo (paprasčiausiai nelieka nieko švento). Toks principas yra susijęs su ribinės komunikacijos principais. „Nusakralinimo“ procesas gali vykti skausmingai, žeidžiant tam tikrus žmones ar jų grupes (pavyzdžiui, žeidžiant tikinčiųjų jausmus). Toks principas gali būti susietas ne vien su hierarchijos paneigimu, bet ir su „komunikacijos praradimo baime“.

¹⁰³ Tereškinas, Įsivaizduojamųjų tautų ir moralizuojančių kultūrų ritualai: kol demonai šėlsta. p. 111.

¹⁰⁴ Pečiulis, Žygintas. Iki ir po televizijos, Vilnius, 2007, p. 174.

¹⁰⁵ Бурдые, p. 45.

¹⁰⁶ Tereškinas, Artūras. Tautos dūgnas: masinė kultūra, kasdienybės logika, tautiškumo teorija. Iš Tereškinas, Artūras. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius, 2001, p. 134.

¹⁰⁷ Plačiau apie tai - žiūrėkite 11 šito darbo puslapį.

Kaip teigia I. Iljinas, komunikacinės nesėkmės grėsmė sankcionuoja tam tikrą komunikacijos agresyvumą. Taip bandoma „įtraukti skaitytoją į aktyvų dialogą su savimi, pastūmėti jį ginčui, išprovokuoti jo nenumatytą reakciją“¹⁰⁸. Todėl A. Tereškino paminėta „ironizavimo, nusakralinimo ir perkeitimo“ procesą galima vertinti, kaip tokį pat desperatišką komunikacijos siekimą, bandymą sulaukti (kad ir neigiamo) atsako.

Minėtina, jog toks procesas vis labiau užvaldo postmodernų šiuolaikinės visuomenės segmentą. L. Bielinis pastebi, kad „epatažinis saviraiškos mechanizmas vis labiau veikia masių kultūros visuomenę ir šitaip daro poveikį visam visuomenės raidos procesui, tuo sukeldamas daug klausimų ateities tendencijas tiriantiems mąstytojams“¹⁰⁹.

Tam, kad plačiau būtų iliustruotas aptariamas „nusakralinimo“ procesą, verta pacituoti A. Tereškino išsakytą televizijos vertinimą: „Televizija yra aneksavusi, nors, be abejonės, nevisiškai, buvusias kultūrinio raštingumo, bendrų tautinių atminčių bei išgyvenimo formas, tokias kaip vadinamoji aukštoji literatūra ir menas, folkloriniai festivaliai ir tautinės šventės. Lietuvos televizijos stočių programose dominuoja tarptautinės pramogų industrijos prekės ir čia pat sukurtų populiarių Amerikos bei Europos programų imitacijos, dažnai beviltiškai neprofesionalios“¹¹⁰. Šitie žodžiai atitinka postmodernistinį principą: „nusakralinimas“ vyksta per „aukštosios literatūros ir meno“, anot A. Tereškino, „aneksavimą“. Toks procesas iš esmės yra įmanomas tik postmodernumo sąlygose, kai riba tarp „aukštosios“ ir „žemosios“ kultūros išnyksta (postmodernistinis hierarchijos paneigimas – tampa apskritai neįmanoma kalbėti apie „aukštąją ir žemąją“ kultūras).

Tikru postmodernizmo simboliu galima pavadinti ir „Amerikos bei Europos programų imitacijas“. Tokių programų kūrimą galima prilyginti kalbėjimu „esamomis idėjomis“. Vyksta ne naujų idėjų kūrimas ir generavimas, o perdirbimas to, ką jau kažkada kas nors sukūrė, lyg pasiduodant postmodernizmo teiginiui, neva viskas jau pasakyta (sugalvota, padaryta), ir žmogus dabar yra pasmerktas amžinam jau esamų idėjų ir minčių atkartojimui.

Vartojant kitus terminus, galima kalbėti apie A. Tereškino įvardintą savotišką masinės kultūros invaziją į visas gyvenimo sferas, ypač – į žiniasklaidos plotmę. Čia svarbu įvardyti pagrindinius masinės kultūros, kaip žmogaus sąmonės reiškinių, bruožus, kuriuos savo straipsnyje „Masinė kultūra ir jos priešai“ pateikia L. Donskis:

1. Kraštutinė vizualizacija – kur tik įmanoma, vaizdas išstumia spausdintą žodį ir garsą arba bent jau mėgina koegzistuoti su jais;
2. Kraštutinė sąmonės segmentacija ir vaizduojamosios tikrovės fragmentacija, lydimos vertybių relativizacijos be jų hierarchijos praradimo;

¹⁰⁸ Ильин, p. 166.

¹⁰⁹ Bielinis, p. 19.

¹¹⁰ Tereškinas. Tautos dugnas: masinė kultūra, kasdienybės logika, tautiškumo teorija. p. 135.

3. Net minimalios distancijos tarp meno kūrinio autoriaus / atlikėjo ir suvokėjo išnykimas;
4. To paties kūrinio multiplikavimas, begalinės jo versijos, (re)kombinacijos ir (re)variacijos;
5. Nesugebėjimas peržengti, pranokti savęs kritiškai save apklausinėjant arba tiesiog pakylant į aukštesnę dimensiją¹¹¹.

Galima pastebėti, jog visi šitie principai daugiau ar mažiau sutampa su postmodernistinės sąmonės ir postmodernistinio mąstymo principais. Ir informacijos supaprastinimas (vizualizacija), ir sąmonės segmentavimas (kitaip - susiskaldymas), ir hierarchijos bei atstumo tarp kūrinio autoriaus ir suvokėjo išnykimas – visa tai yra būdinga postmodernistinei pasaulėžiūrai.

Dar vienas svarbus momentas, charakteringas būtent postmodernistinei pasaulėžiūrai, tai nevienaprasmiškas santykis su realybe. Kitaip sakant, realybė neabsoliutizuojama. Tuo principu neretai pasinaudoja šiuolaikinės visuomenės informavimo priemonės. L. Bielinis pabrėžia, jog sustiprėja tendencija, kai „realybė ne rodoma, o modeliuojama, ne atspindima, o vaidinama“¹¹². Kitaip tariant, „realybės atspindėjimas žiniasklaidoje tėra santykinė schema, modelis to, ką vadiname realybe“¹¹³.

Leonidas Donskis šiuo atveju yra linkęs kalbėti apie šiandieninės realybės nestabilumą. Tiesioginė sąveika su ja beveik neįmanoma – tik per tarpininkus („imagologus“): „Vaizdo ir televizijos epochoje realybė nebėra tiesiogiai stebima ir analizuojama, kaip klasikinėse epochose ar ankstyvojoje modernybėje. Ji yra nuolat kuriama ir perkuriama specialistų, kurie tampa atsakingi už realybės pateikimą laiku ir vietoje“¹¹⁴.

Bendras gyvenimo „teatrališkumas“ (realybės pamatų praradimas) ar „išivaizduotumas“ formuoja ir savotišką naują visuomenę, veikiamą kitų principų, nei anksčiau. L. Bielinis pažymi vieną svarbią tendenciją: „Žinojimas, suformuotas pagal šiuolaikinės masinės žiniasklaidos egzistavimo būdą, jau nėra struktūruojamas vien tik pagal rašytinio dokumento logiką (nuoseklumas, priešastingumas, chronologija). Dabar improvizavimas, emocinis efektas bei dekoratyvumas tampa kur kas stipresni argumentai nei tradiciniai“¹¹⁵. Galų gale tokios visuomenės metamorfozės priveda prie naujos kartos informacijos vartotojų, kuriems tokios laidos kaip „Dviračių šou“ ar „Be tabu“ „tampa pagrindiniais ir vieninteliais informacijos šaltiniais, nes jie jau nesugeba ir nesiekia atrasti prasmių rimtame politikos bei ekonomikos pasaulyje“¹¹⁶. Tam tikras žiniasklaidos postmodernumas leidžia patenkinti postmoderniosios visuomenės poreikius.

¹¹¹ Donskis, Leonidas. Masinė kultūra ir jos priešai. Iš Donskis, Leonidas. *Tarp Karlailio ir Klaipėdos. Visuomenės ir kultūros kritikos etiudai*, Klaipėda, 1997, p. 136.

¹¹² Bielinis, p. 91.

¹¹³ Ibid, p. 89.

¹¹⁴ Donskis, Leonidas. Lietuvių imagologų spindesys ir skurdas, p. 83.

¹¹⁵ Bielinis, p. 90.

¹¹⁶ Ibid, p. 95.

Apibendrinant skyriaus turinį, galima būtų teigti, kad postmodernizmo elementai akivaizdžiai aptinkami šiuolaikinės žiniasklaidos sistemoje. Jų buvimas apsprendžia šiuolaikinės žiniasklaidos veiksmų ypatumus ir joje vyraujančias tendencijas, daro įtaką visuomenės informavimo priemonių pokyčių kultūrai. Tai pasireiškia ne tik teoriniu nagrinėjamos problemos lygmeniu. Postmodernistinius elementus galima aptikti ir konkrečiai nagrinėjant pasaulyje vykstančius įvykius ir jų atspindį žiniasklaidoje. Šį teiginį bus bandoma pagrįsti atliekant analizę, atitinkančią šito darbo specifiką. Tam ir bus skiriama praktinė šio darbo dalis.

PRAKTINĖ DALIS

3. „LIETUVOS RYTO“ IR „RESPUBLIKOS“ 1995 – 2005 METŲ PERIODO ANALIZĖ

3.1 Analizės metodai ir principai

Šita analizė atliekama, siekiant išsiaiškinti, kiek teorinėje darbo dalyje išsakytos prielaidos atitinka šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos vaizdą. Tai yra svarbus klausimas, nes prielaidų patvirtinimas leistų kalbėti apie tam tikrą šiuolaikinių visuomenės informavimo priemonių postmodernumą, kas padėtų numanyti jų tolimesnę raidos eigą.

Žiniasklaida iš esmės yra postmodernus darinys. Tai ypač pastebima, kalbant apie pastarųjų dvidešimties metų visuomenės informavimo priemonių vystymosi tendencijas. Pačia „postmoderniškiausia“ žiniasklaidos rūšimi pripažįstamas internetinės žiniasklaidos segmentas. Čia galima pacituoti Vytauto Didžiojo universiteto Žurnalistikos katedros docentės, daktarės Auksės Balčytienės mano, „jog interneto formatas diktuoja savitas informacijos pateikimo taisykles“¹¹⁷. Pasak jos, „tai, kas neiškyla spaudai ir televizijai, pvz., spontaniška skaitytojų reakcija, abejonių dėl interneto nuorodų patikimumo, kopijavimo pavojaus, šaltinių citavimo ir pan., išškyla internete“¹¹⁸.

Tačiau postmodernistinių elementų galima aptikti ir televizijoje. Ž. Pečiulis išskiria tokius jos bruožus, kurie iš esmės yra postmodernistinės prigimties:

- Ekranui būdingas fragmentiškumas ir tam tikras komunikacijos nelogiškumas (kūnas ekrane padalijamas (kadrovimas), dažnai kalbama anonimiškai (už kadro).
- Vaizdo ir garso santykis televizijoje gali būti labai įvairus. Kartais vaizdas kalba savarankiškai, kartais atlieka tik pagalbinį vaidmenį.
- Matydamas ir girdėdamas, televizijos žiūrovas pasijunta aktyviu kolektyvinio polilogo dalyviu¹¹⁹.

Sunkiau apčiuopti spausdintinių visuomenės informavimo priemonių postmodernumą. Spausdintinė žiniasklaida yra susiformavusi pakankamai seniai, ji turi ilgą tęstinę tradiciją. Tačiau būtent jos ilgametis vystymosi procesas leidžia efektyviausiai atsekti pokyčių kultūros principus, o taip pat postmodernistinių šiuolaikinės žiniasklaidos principų atsiradimą ir evoliuciją.

¹¹⁷ Jo Didenybė Internetas. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006 nr. 11, p. 10.

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Pečiulis, p. 176 - 177.

Šiame darbe pasirinkti analizuoti buvo didžiausi Lietuvos dienraščiai, konkuruojantys tarpusavyje, „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“. Numanoma, kad būdami tarp pirmaujančių pagal populiarumą spausdintinių visuomenės informavimo priemonių, šitie leidiniai greičiau už kitus perima madingas tendencijas, taip pat – nebijo eksperimentuoti ir diegti naujoves. Dėl to galima teigti, jog būtent šituose dienraščiuose gali būti ryškiausiai pastebimi pokyčių kultūros pėdsakai.

Pasirinktas istorinis analizės **periodas – nuo 1995 iki 2005 metų** (imtinai). Toks periodas buvo pasirinktas siekiant išvengti paklaidos, susijusios su intensyviosiomis istorinėmis permainomis (Sovietų Sąjungos žlugimas, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas). Analizuojamojo periodo pradžioje Lietuva jau spėjo įsitvirtinti kaip nepriklausoma ir suvereni valstybė, besiorientuojanti į demokratines vertybes, bei siekianti narystės Europos Sąjungoje bei gynybinėje NATO struktūroje.

Atsižvelgiant į aktyvią pastarųjų metų technologinę plėtrą (internetu plitimas, mobiliųjų technologijų vystymasis), galima teigti, jog dešimties metų periodas yra pakankamai ilgas, kad jis leidžia atrasti ir nagrinėti pokyčių kultūros tendencijas.

Siekiant išvengti informacijos pertekliaus, analizuojamą medžiagą nusprendėme apriboti kiekvienų metų (iš nurodyto periodo) vieno mėnesio (rugsėjo) abiejų leidinių komplektais. Rugsėjis, kaip analizės mėnuo buvo pasirinktas todėl, kad tai yra pirmasis rudens mėnuo, kuriuo metu, po neoficialaus vasariško sąstingio, suaktyvėja politinis, kultūrinis bei visuomeninis gyvenimas. Tai pasireiškia ir per visuomenės informavimo priemonių darbo suaktyvėjimą (pvz., televizijos pradeda (pristato) savo naują sezoną).

Tyrimo metodu buvo pasirinktas stebėjimo (monitoringo) metodas. Numanoma, jog toks metodas leidžia geriausiai pasiekti iškeltus uždavinius: atrasti ir išanalizuoti pokyčių tendencijas, pasireiškiančias per medžiagos pateikimą pasirinktuose spausdintiniuose visuomenės informavimo priemonėse (dienraščiai „Lietuvos rytas“ ir „Respublika“). Analizuojant pokyčių kultūros tendencijas taip pat buvo taikomi kai kurie kiekybinės ir kokybinės analizės metodai. Tokių metodų taikymas buvo būtinas, siekiant kiek galima tiksliau atrasti ir įvardinti pokyčių kultūros ypatybes.

Atitinkamą dėmesį skyrėme rezonansinių įvykių, informacija apie kuriuos buvo skelbiama pasirinkto periodo rugsėjo mėnesio numeriuose, pateikimui. Pavyzdžiui, princesės Dianos žūtis, 2001 metų rugsėjo 11 dienos įvykiai JAV, Beslano tragedija Rusijoje, rusų naikintuvo Su-27 katastrofa Lietuvos teritorijoje.

Taip pat atkreipėme dėmesį į dramatiškos informacijos pateikimą (informacija apie nusikaltimus, nelaimės, eismo įvykius). Tai buvo daroma, atsižvelgiant į tai, jog tokio pobūdžio informacijos pateikimas yra glaudžiai susijęs su etiškumo problema. Dėl tos pačios priežasties, kaip informaciją, galinčią papildyti tyrimo medžiagą, į tyrimą įtraukėme ir Lietuvos Žurnalistų etikos inspektoriaus ataskaitas.

Pokyčių kultūros problemos nagrinėjimas būtų nepilnas be atitinkamo dėmesio naujosios technologijoms. Dėl šitos priežasties buvo analizuojami kai kurie priklausančio „Lietuvos rytui“ informacinio portalo „Lrytas.lt“ komunikaciniai aspektai. Plačiau apie tai rašysime ketvirtame šito darbo skyriuje¹²⁰.

3.2 Bendros pokyčių tendencijos

Pokyčių kultūros principus galima aptikti analizuojant skirtingas pasirinktų dienraščių turinio lygmenis (kartu atkreipiant dėmesį ir į tam tikrus formas pokyčių elementus). Vienas iš tokių lygmenų yra **turinio įvairovė**. Suprantama, kad kiekvienas laikraštis turi savo redakcinę politiką ir jos apspręsta temų lauką (tarp „tradicinių“ daugumos laikraščių temų galima įvardinti politiką, sportą, kriminalus). Tačiau svarbi yra ne tik temų įvairovė (galima teigti, jog „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ turinį sudaro daugiau ar mažiau panašių temų spektras), bet informacijos **pateikimo būdas**.

Monitoringo metu buvo pastebėta, kad pirmo tyrimo laikotarpio periode (1995 – 2000 m.) nebuvo vengiama eksperimentuoti, kviečiant į savo autorių gretas žinomus kultūros kūrėjus. „Lietuvos ryte“ galima aptikti poeto Sigitos Parulskio¹²¹ ir satyrininko Juozo Erlicko¹²² tekstus. „Respublikoje“ kaip publicistai pasireiškia rašytojas Ričardas Gavelis¹²³ ir poetas Valdas Kukulius¹²⁴. Publikuojami poeto Sigitos Gedos¹²⁵ eseistinio pobūdžio tekstai. Šita tradicija pasibaigė 2000 – 2001 metais (žinoma, apie „tradicijos pabaigą“ reikia kalbėti atsargiai, nes „Lietuvos rytas“ iki šiol tęsia bendradarbiavimą su Nacionalinės premijos laureatu, rašytoju Juozu Erlicku, o paskutinis pastebėtas šio tyrimo metu Ričardo Gavelio (1950 - 2002) publicistinis tekstas pasirodė „Respublikoje“ 2001 metais). Nuo pirmo XXI amžiaus dešimtmečio pradžios nagrinėjamuose dienraščiuose analitinių komentarų rašymas tampa beveik vien tik profesionalių žurnalistų kompetencija. Nuo 2000 iki 2005 metų vardai, atstovaujantys kitoms kūrybinėms plotmėms (pavyzdžiui - literatūrai) pasirodo vis rečiau. Galima daryti prielaidą, kad minėtų dienraščių politika pasireiškia per tikslių žurnalistikos rėmų apibrėžimą, neįleidžiant kitų žanrų (prozos, poezijos ar net eseistikos). Čia galima paminėti, jog dar 1997 metais „Lietuvos ryte“ buvo spausdinama detektyvinė apysaka¹²⁶. Šiandien net įsivaizduoti tai būtų beveik neįmanoma (tikri literatūriniai tekstai, ypač didelės apimties, beveik išvyti iš visuomenės informavimo priemonių puslapių). Tie patys Juozo Erlicko satyriniai tekstai „Lietuvos ryte“ atlieka ne literatūrinę, bet labiau tradicinę laikraščių pamfletų funkciją.

¹²⁰ Žiūrėkite 55 šio darbo puslapį.

¹²¹ Pavyzdžiui: Parulskis, Sigitas. Apie alternatyvą ir kitus kludiesius. *Lietuvos rytas*, 1996, rugsėjo 27 d., nr. 227, p. 29.

¹²² Pavyzdžiui: Erlickas, Juozas. Juozapas ir sūnūs. *Lietuvos rytas*, 1995, rugsėjo 2 d., nr. 206, p. 4.

¹²³ Pavyzdžiui: Gavelis, Ričardas. Korupcija lietuviškai. *Respublika*, 1995, rugsėjo 7 d., nr. 210, p. 4.

¹²⁴ Kukulius, Vadas. Realizmas. O kas toliau? *Respublika*, 1995, rugsėjo 6 d., nr. 209, p. 4.

¹²⁵ Pavyzdžiui: Geda, Sigitas. Gyvenimo užrašai. Kas beliko iš vasaros? *Respublika*, 2000, rugsėjo 2 d., nr. 206, p. 25.

¹²⁶ Mackonytė, Birutė. Lošimas su septyniais laikrodžiais (pradžią). *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 24 d., nr. 224, p. 33.

Tokius pastebėjimus galima vertinti dvejopai. Iš vienos pusės tiksli riba, atskirianti literatūrą nuo publicistikos yra labiau modernistinis bruožas, bet reikia atsižvelgti į tai, jog minėti R. Gavelis ir V. Kukulai pasireiškė dešimtajame praėjusio amžiaus dešimtmetyje „Respublikoje“ būtent kaip publicistai, o ne meninių tekstų autoriai. Galima padaryti prielaidą, jog 1995 – 2000 metais jų vaidmuo laikraščiu buvo labiau svarbus, nei 2000 – 2005 metais, kaip pagal postmodernistinę tradiciją meno žmonės praranda kadaise turėtą moralinį ir dvasinį autoritetą. Per hierarchijos eliminavimo procesą, jų vardai jau nebereiškia daugiau, negu vardai kitų žinomų žmonių (pavyzdžiui, masinės kultūros ir šou verslo atstovų).

Pastebimas pirmojo tyrimo laikotarpio pusės bruožas – tęstiniai straipsniai. Tokio pobūdžio straipsnių skirtingų metų nagrinėjamų dienraščių komplektuose galima rasti visai nemažai. „Lietuvos ryte“ kaip vieną ryškiausių pavyzdžių galima įvardinti žurnalisto Sauliaus Stomos „įspūdžius iš kalėjimo“: „116 dienų ir naktų – už grotų: žurnalisto užrašai iš Pasmerktųjų namų“¹²⁷. Per mėnesį po vieną antrašte išėjo 18 publikacijų. Tačiau toks didelis tęsinių skaičius yra būtent „Lietuvos ryto“ stilius. „Respublikoje“ taip pat yra tęsinių straipsnių¹²⁸, bet dažniausiai publikacijų (tęsinių) skaičius būna žymiai mažesnis (du, retkarčiais – truputį daugiau).

Nors tokių straipsnių tęstinumą galima būtų vertinti kaip postmodernistinį susiskaldymo principą, šiuo atveju taip nėra. Tęstiniai straipsniai nagrinėjamuose dienraščiuose veikia modernistinės tradicijos principais. Kiekvienas toks straipsnis yra didelės apimties veikalas, leidžia giliau ir išsamiau išnagrinėti pasirinktą temą ar problemą. Tokio straipsnio skaitymas reikalauja „modernistinio“ – tęstinio mąstymo būdo ir sugebėjimo tęsinių straipsnių visumą įvertinti ir perprasti kaip vientisą tekstą.

Pagal mūsų atliktą stebėjimą, tęsinių straipsnių tradicija baigiasi ties 1998 metais. Vėliau tęsinių straipsnių nagrinėjamoje medžiagoje beveik neaptinkama. Tai galima interpretuoti kaip tam tikrą posūkio į postmodernumą tašką, kai didelės apimties tekstų jau yra vengiama.

Žinoma, tai nereiškia, kad po 1998 metų dideli analitiniai straipsniai tapo retenybe, bet šiek tiek pakito jų pateikimo būdas. „Lietuvos ryte“ buvo pastebėtas principo „skaidyti“ tekstą į skyrelius stiprėjimas. Dabar „skaidoma“ net mažos apimties tekstus. Čia pat reikia paminėti, jog „Respublikoje“ iš pradžių labiau buvo laikomasi „vientiso“ teksto principo¹²⁹, bet vėliau „skaidymo“ principas taip pat plačiai įsitvirtina ir šio leidinio publikacijose.

Keičiasi ir požiūris į istorinius įvykius. Dešimtojo dešimtmečio periode galima aptikti nemažai straipsnių, skirtų prieškario ir pokario (okupacijos laikotarpio) Lietuvos istorijai. Pavyzdžiui, didelė

¹²⁷ Stoma, Saulius. 116 dienų ir naktų – už grotų: žurnalisto užrašai iš Pasmerktųjų namų. *Lietuvos rytas*, 1995, rugsėjis, nr. 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230.

¹²⁸ Pavyzdžiui: Balikienė, Brigita. Surask mane. *Respublika*, 1995, rugpjūtis, nr. 202, 203, 204. rugsėjis, nr. 205; Ivaškevičius, Arūnas. Ekstazės apimtieji. *Respublika*, 1996, rugsėjo 9 d., nr. 211, p. 8-9. ir Ivaškevičius, Arūnas. Baltrūnas, Viktoras. Ekstazės apimtieji – 2. *Respublika*, 1996, rugsėjo 23 d., nr. 223, p. 4.

¹²⁹ Žiūrėkite: Priedas 1, 1 – 2 iliustracijos.

publikacija „Lietuvos ryte“ apie disidentą Vytautą Kaladžio likimą¹³⁰, arba turintis istorinių atsiminimų atspalvį „Respublikos“ paremtą interviu su Nobelio premijos laureatu, rašytoju Česlovu Milošu¹³¹. Tačiau jau dešimtmečio pabaigoje tokio pobūdžio straipsnių mažėja, tyrinėjamų dienraščių interesų laukas susiaurėja faktiškai iki principo „čia ir dabar“. Sumažėja turimos istorinės perspektyvos laukas. Didžiausiu istoriškumu tampa įvykiai buvę prieš metus (naudojama formulė „metai po...“).

Tokie pokyčiai gali būti susiję su greitėjančiu gyvenimo tempu. Taip pat čia galėtume išvelgti įtaka naujai atsiradusių elektroninių visuomenės informavimo priemonių, kuriose „medžiojama“ tik pati šviežiausia informacija ir beveik kiekvienas pranešimas rizikuoja būti pasenusiu jau po poros valandų. Todėl mažėja publikacijų, neatitinkančių „šiuolaikinės žurnalistikos“ ritmo.

Pastebimi ir tokio postmodernistinio principo, kaip „skaitytojas tampa autoriumi“, bruožai. Grįžtamojo ryšio sistema, kai skaitytojai reaguoja į publikuojamą medžiagą, yra susiformavusi jau seniai. Tačiau naujosios technologijos, kalbant apie elektroninę žiniasklaidą, pakeitė šitą principą, suteikė skaitytojams gerokai daugiau galimybių. Rašydami komentarus interneto portaluose, skaitytojai faktiškai tampa komentuojamo straipsnio bendraautoriais. Jie daro įtaką galutiniam teksto suvokimui. Tai atitinka vieną postmodernizmo principą, kai išnyksta hierarchija ir, kaip šiuo atveju, skaitytojas tampa lygiateisis su teksto autoriumi. Įdomu stebėti, kaip tokiu būdu susiformavusioje pokyčių kultūros aplinkoje veikia spausdintinės visuomenės informavimo priemonės.

Sąveika tarp nagrinėjamų dienraščių ir jų skaitytojų pastebima viso apžvelgiamo periodo metu. „Lietuvos ryte“ „žodis“ skaitytojams buvo suteikiamas reguliariai (per kai kurių gaunamų laiškų publikavimą¹³²). „Respublikoje“ tokia praktika buvo nereguliari, bet ir šitame dienraštyje periodiškai buvo spausdinami skaitytojų laiškai (rubrika: „Išklausyk, „Respublika“!“¹³³).

Galima pastebėti, jog „Lietuvos rytas“ yra labiau linkęs perimti postmodernistinius principus. Tai parodo kad ir skaitytojų laiškų pateikimo šitame dienraštyje metamorfozės. Nuo 2002 metų atsiranda tendencija ne publikuoti visą laišką, o su viena antrašte skelbti ištraukas iš įvairių skaitytojų laiškų, kuriose komentuojamas koks nors vienas įvykis ar publikacija¹³⁴. Toks pateikimo stilius primena būtent internetinių komentarų principą. Svarbu pažymėti, jog tokio principo atsiradimas „Lietuvos ryte“ sutampa su spartaus interneto plitimo Lietuvoje pradžia.

Pokyčių kultūros principus galima fiksuoti ir per **straipsnių pavadinimų pasirinkimo principo kaitą**. Čia aptinkama įdomi tendencija. Analizuojamo periodo pradžioje (1995 metai) daugiau yra „kuklesnių“ ir santūresnių pavadinimų, kartais artimų net savotiškam fenomenologiniam aiškumui. Kaip pavyzdį galime pateikti tokius straipsnio pavadinimus: „Ugnis siautėjo didžiausiame

¹³⁰ Dargis, Alvydas. 1972 metų gegužę jis sušuko: „Einam į Laisvės alėją!“. *Lietuvos rytas*, 1995, rugsėjo 7 d., nr. 210., p. 3, 4 17.

¹³¹ Celencevičius, Raimondas. Č. Milošas: „Grįžtu į dvasių miestą“. *Respublika*, 1997, rugsėjo 6 d., nr. 209, p. 17.

¹³² Žr. pavyzdžiui: *Lietuvos rytas*, 1996, rugsėjo 4 d., nr. 207, p. 4. etc

¹³³ Žr. pavyzdžiui: *Respublika*, 1995, rugsėjo 18 d., nr. 219, p. 18.

¹³⁴ Žr. pavyzdžiui: Tėvažudžiui ne gimstama, o tampama šeimoje. *Lietuvos rytas*, 2003, rugsėjo 24 d., nr. 223, p. 4.

Kauno prekybos centre¹³⁵, „Ozolas apkaltino premjerą A. Šleževičių korupcija“¹³⁶, arba net „Žmogus dažniausiai net neįtaria, jog jo svečias ar net geriausias draugas yra vagišių „informatorius“...“¹³⁷. Tačiau jau nuo kitų metų straipsnių pavadinimuose aptinkama savotiška intrigavimo ir sensacingumo tendencija, pakeičianti fenomenologinio paprastumo principus. Palyginimui galima pateikti pavadinimus iš vėlesnio tyrimo periodo: „Pranašo Moono voratinklis jau apraizgo ir Lietuvą“, „Baltijos šalys nesutinka likti „už borto““ (apie Baltijos šalių perspektyvą įstoti į NATO – V.D.).

Reikia pažymėti, kad neįmanoma kalbėti apie kokios nors vienos iš paminėtų tendencijų galutinį proveržį ir išsigalėjimą. Dažniausiai viename laikraščio numeryje galima aptikti ir „fenomenologinio“ tipo, ir „intrigos“ tipo pavadinimų. Tačiau apžvelgiant visą analizuojamą periodą pastebima, jog fenomenologiškai „atvirų“ pavadinimų tampa vis mažiau. Arba net iš esmės „fenomenologiniai“ pavadinimai nėra visikai atviri: „Neblaivus piršlys sukėlė ant kojų Vilniaus policiją“¹³⁸ (straipsnio pavadinime nenurodoma, jog „neblaivus piršlys“ buvo žinomas šou verslo atstovas A. Valinskas) arba „Kaune nusikaltėliai retinami mirtiniais šūviais“¹³⁹ (nuoroda ne į konkrečius įvykius, bet į jų pasekmes).

Atskirai galima įvardyti šokiruojančių pavadinimų praktiką. Tokiuose pavadinimuose dažniausiai galima aptikti ir „intrigos“ tipo (skandalingas ar intriguojantis kontekstas), ir „fenomenologinio“ tipo (šiuo atveju – tiesiogiai „rodoma“, akcentuojama šokiruojanti įvykio detalė) pavadinimo elementus. Suprantama, tokie pavadinimai yra tiesiogiai susiję su atitinkamais straipsniais ir žurnalistų temų spektro įvairove.

Panašios skandalingos ir šokiruojančios temos aptinkamos nagrinėjamuose dienraščiuose viso tyrimo periodo plotmėje. Dalis iš jų yra tiesiog pikantiško ir intriguojančio pobūdžio – „Lietuvos gėjų šeima: kasdien gyvename tarsi scenoje“¹⁴⁰ arba „Akto fotografijoje alytiškiai atpažino aukštą miesto pareigūnę“¹⁴¹. Tačiau žymiai daugiau yra „šokiruojančio“ fenomenologinio pobūdžio antraščių – „Pjaustomas sprogmuo vyrą suplėšė į gabalus“¹⁴², „Kaune aptiktas sukapotas moters lavonas“¹⁴³, „Kauno tragedija: nusižudė dvi paauglės“¹⁴⁴, arba turinčių ir šokiruojančio fenomenologiškumo, ir tam

¹³⁵ Žr. *Lietuvos rytas*, 1995, rugsėjo 1 d., nr. 205, p. 1.

¹³⁶ *Ibid.*

¹³⁷ Žr. *Respublika*, 1995, rugsėjo 4 d., nr. 207, p. 1.

¹³⁸ Žr. *Lietuvos rytas*, 1998, rugsėjo 14 d., nr. 214, p. 1.

¹³⁹ Žr. *Respublika*, 2000, rugsėjo 1 d., nr. 205, p. 1.

¹⁴⁰ Žr. *Lietuvos rytas*, 1995, rugsėjo 30 d., nr. 230, p. 1.

¹⁴¹ Žr. *Respublika*, 1998, rugsėjo 24 d., nr. 222, p. 1.

¹⁴² Žr. *Lietuvos rytas*, 2004, rugsėjo 1 d., nr. 202, p. 14.

¹⁴³ Žr. *Respublika*, 1995, rugsėjo 6 d., nr. 209, p. 1.

¹⁴⁴ Žr. *Respublika*, 1995, rugsėjo 24 d., nr. 222, p. 8.

tikros intrigos (ne viskas antraštėje yra pasakyta tiesiai) elementų – „Bulvių laukas Latvijoje tapo kruvino keršto arena“¹⁴⁵, „Mirštančio paauglio aimaną nustelbė muzika“¹⁴⁶, „Advokato namuose – žudiko šėlsmas“¹⁴⁷, „Kareiviui lūžusiu stuburu – tūkstantis atsispaudimu“¹⁴⁸ ir t.t.

Kartais, žinoma, iš pažiūros aiškūs (fenomenologiniai) pavadinimai gali ir klaidinti. Pavyzdžiui, antraštė „Mirtis Jaunimo teatro scenoje“ gali būti interpretuojama kaip pranešimo apie nelaimingą atsitikimą ar nusikaltimą, įvykdyta tiesiog teatro scenoje, pavadinimas. Iš tikrųjų su tokia antrašte pasirodė straipsnis¹⁴⁹ apie A. Milerio pjesės „Komivojažieriaus mirtis“ pastatymą, lygiai taip pat kaip „Keršto ir atpildo valanda išmušė Sidnėjūje“¹⁵⁰ pasakoja ne apie kriminalinio pobūdžio istoriją, bet apie krepšinio batalijas. Čia galima taip pat aptikti postmodernistiško netikrumo (apgaulingo simuliakriškumo) elementų.

Pastebima, jog šokiruojančios informacijos kiekis (arba informacijos, kuri yra pateikiama „šokiruojančiai“) pradeda sparčiai augti nuo 2002 metų. Galima daryti prielaidą, kad nuoseklus visuomenės postmodernėjimas pasireiškė per „ramesnį požiūrį“ į tokio pobūdžio informaciją (iš tikrųjų ji „jau nešokiuoja“, prie jos yra priprantama). Tai sekė tokios informacijos daugėjimas (šitai taip pat galima susieti su numanomą nagrinėjamų leidinių komercialėjimu ir susijusiu su tuo jų bulvarėjimu).

Tiksliau į šitą klausimą gali padėti atsakyti vizualios informacijos (ilustracijų) minėtuose leidiniuose tyrimas, kurio aprašymas bus pateiktas vėliau¹⁵¹. Taip pat patikslinti prielaidas padės ir apžvalginis kokybinis kai kurių parinktų publikacijų teksto tyrimas, kuris bus pateiktas trečiame šito skyriaus poskyryje¹⁵².

Tęsiant postmodernių „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ tendencijų tyrimą svarbu atsižvelgti į minėtų leidinių **priedų dinamiką**.

Per priedų atsiradimą ir gausėjimą pasireiškia augantis spaudos postmodernumas. Priedai savotiškai realizuoja fragmentiškumo, susiskaldymo idėją. Laikraštis, vieną vertus, išsaugodamas vientisumą, kitą vertus, tampa fragmentiškas, susiskaldo į daugybę „atskirų“ leidinių.

„Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ priedų kiekybinę dinamiką galima pavaizduoti grafiko pavidalu, pateikiant šitų leidinių priedų skaičių kiekvienais pasirinkto tyrimo periodo metais (1 grafikas).

Grafike matome, jog abiejų leidinių priedų kiekis yra apilygis. Didesnis skirtumas buvo tik analizuojamo periodo pradžioje, kaip pagal priedų skaičių ryškiai pirmavo „Lietuvos rytas“, bet

¹⁴⁵ Žr. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 22 d., nr. 222, p. 1.

¹⁴⁶ Žr. *Lietuvos rytas*, 2002, rugsėjo 9 d., nr. 208, p. 1.

¹⁴⁷ Žr. *Respublika*, 2003, rugsėjo 1 d., nr. 203, p. 1.

¹⁴⁸ Žr. *Respublika*, 1998, rugsėjo 8 d., nr. 208, p. 1.

¹⁴⁹ Lozoraitis, Julijus. Mirtis Jaunimo teatro scenoje. *Respublika*, 1997, rugsėjo 18 d., nr. 217, p. 16.

¹⁵⁰ Žr. *Lietuvos rytas*, 2000, rugsėjo 29 d., nr. 229, p. 1.

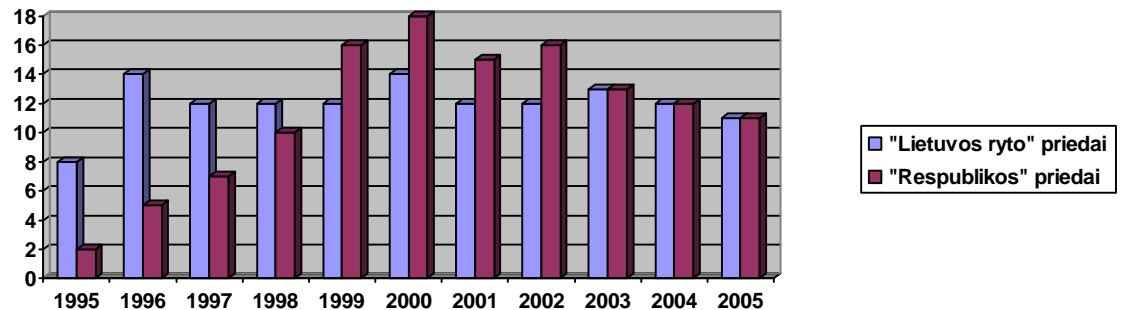
¹⁵¹ Žiūrėkite 38 šio darbo puslapį.

¹⁵² Žiūrėkite 42 šio darbo puslapį.

„Respublika“ per ketverius metus pagal šitą rodiklį sugebėjo pavyti konkuruojantį leidinį, o 1999 – 2002 metais net lenkė jį priedų skaičiumi.

1 grafikas

„Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ kiekybinė priedų dinamika

Tačiau aptariant priedų dinamiką svarbu paminėti ir pagrindinius priedų bruožus. Nagrinėjant susiskaldymo principą svarbu atsižvelgti į tai, ar nagrinėjamų leidinių prieduose buvo bendra su „pagrindiniu“ laikraščiu puslapių numeracija, ar jie turėjo atskirai numeruotus lapus, ir kas labiau išskirdavo juos iš bendro leidinio konteksto.

Verta paminėti, jog abiejuose leidiniuose galima aptikti abiejų tipų priedų (ir su bendra su pagrindiniu leidiniu numeracija, ir su atskira). Kiekybinių skaičiavimų metu į tokį skirtumą dėmesio nekreipėme – kaip priedą vertinome kiekvieną leidinį (arba – kiekvieną pagrindinio leidinio dalį), kurį pats dienraštis pateikė kaip priedą.

„Lietuvos ryte“ nuo 1996 metų pastebimas siekis – atskirti kiekvieną priedą pagal numeraciją nuo pagrindinio „Lietuvos ryto“ numerio. „Respublikoje“ priedų lapų numeracijos dinamika yra kardinaliai priešinga – didžiausia dauguma užfiksuotų priedų sudarydavo pagrindinio leidinio turinį (turėjo bendrą su juo numeraciją). Kai kurie „Respublikos“ priedai labiau panašūs į išplėstines rubrikas. Tai leidžia paaiškinti greitą šito leidinio priedų kiekio augimo dinamiką ir svyravimus.

„Respublikos“ priedų skaičiaus svyravimui turėjo įtakos ir kai kurių priedų charakteristikos. Ne visi šitie priedai yra reguliarūs. Kaip pavyzdį galime pateikti specialų 2000 metais rinkimams skirtą priedą „Jūsų pasirinkimas“¹⁵³, ar informacinį Lietuvos profesinių sąjungų susivienijimo priedą (dažniausia – vieno laikraščio lapo apimties) „Nuo algos iki algos“¹⁵⁴.

Kaip matome iš grafiko, „Lietuvos ryto“ priedų skaičius yra stabilus. Dauguma priedų pradant nuo 1996 metų turi atskirą numeraciją. Nuo tų pačių 1996 metų su kiekvienu „Lietuvos ryto“ numeriu išeina priedas „Sostinė“. Bendrai galima teigti, jog kiekvienas „Lietuvos ryto“ priedas yra susiformavęs, turi savo tradiciją ir iš dalies, pagal formalius požymius, gali būti vertinamas kaip atskiras leidinys.

¹⁵³ Žr. *Respublika*, 2000, rugsėjo 29 d., nr. 229.

¹⁵⁴ Žr. pavyzdžiui: *Respublika*, 1999, rugsėjo 14 d., nr. 214.

Kiekybinėje tyrimo dalyje buvo fiksuojamas ir toks įdomus reiškinys, kurį galima apibūdinti kaip „priedas priede“. Tai, pavyzdžiui, priedas „Mano valda“ su „Lietuvos ryto“ „Sostinės“ priedu, arba priedas vaikams „TrinTukas“ (čia galima nurodyti intertekstualią priedo pavadinimo sąsają su žinomu leidiniu vaikams „Tukas“), kuris yra „Respublikos“ priedo „Brigita“ dalis.

Priedų autonomiškumui pabrėžti naudojami skirtingi metodai. Tai gali būti geresnės kokybės popierius, kaip, pavyzdžiui, 1997 metų „Respublikos“ priedo „Rinka“ atveju, arba kitas (dažniausiai - mažesnis) leidinio formatas, kaip 1999 metais „Sostinė“ su „Lietuvos rytu“.

Reikia paminėti, jog priedų monitoringas leidžia atskleisti ir kai kuriuos technologinio vystymosi pokyčius. Pavyzdžiui, kaip kompiuterinės technikos vystymosi ir jos visuotinio paplitimo ženklą galima interpretuoti faktiškai sinchronišką atitinkamų priedų nagrinėjamuose laikraščiuose atsiradimą: „Kompiuterija“ („Lietuvos rytas“, 2000 m.) ir „Infoteka“ („Respublika“, 2000 m.). Gilesnė nagrinėjamų leidinių priedų analizė galėtų būti atskiro praktinio darbo tema.

Svarbu pažymėti, jog priedų skaičiaus augimas gali būti vertinamas kaip stiprėjančių postmodernistinių pozicijų spausdintinėje žiniasklaidoje ženklas. Priedai leidžia vertinti nagrinėjamus leidinius kaip susiskaldžiusią visumą. Šiuo atveju stipresnės postmodernistinės tendencijos pasireiškia „Lietuvos ryto“ dienraštyje, kurio priedai, nors ir sudarydami leidinio dalį, turi labiau išskirtus separatinių leidinių požymius (pvz., atskirą puslapių numeraciją).

Atliekamo tyrimo vientisumui ir užbaigtumui labai svarbi yra nagrinėjamų dienraščių **vizualios medžiagos analizė**. Čia bus kalbama apie įvairaus lygio iliustracijas. Vizualinė medžiaga yra ypač svarbi kalbant apie postmodernizmo pozicijas. Kaip buvo pažymima teorinėje šito darbo dalyje, postmodernistinės tendencijos yra susijusios su vizualios (vaizdinės) informacijos dominavimu (atitinkamai – pasireiškia ir teksto mažėjimo tendencijos).

Kartais galima aptikti įdomų iliustracijų ir teksto santykį, parodantį pačią postmodernizmo esmę. Kaip pavyzdį galima pateikti atvejį, kai šalia teksto apie tragediją Beslane¹⁵⁵ (beveik pačiame tekste) buvo patalpinta reklaminė TELE-2 medžiaga su besišypsančių laimingų žmonių veidais¹⁵⁶. Toks medžiagos paskirstymas parodo hierarchinių principų susilpnėjimą (tragedija ir komerciškumas, reklama susilieja į vieną) bei visuomenės moralės normų nepaisymą (tokio pobūdžio reklama šalia straipsnio teksto ir iliustracijų atrodė šokiruojančiai).

Tam, kad sėkmingai atliktume vizualios medžiagos nagrinėjimą, suformulavome nuoseklius tyrimo principus. Buvo nuspręsta, kad siekiant atskleisti visavertę iliustracijų dinamikos tendenciją reikia griežtai apriboti nagrinėjamos medžiagos kiekį. Tyrimui atsitiktine tvarka buvo imami septyni kiekvienų nagrinėjamų metų atitinkamo periodo „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ numeriai. Kad išvengtume didesnės paklaidos lyginant abiejų dienraščių vizualios medžiagos dinamiką, nusprendėme,

¹⁵⁵ Žr. „Neplanuotas“ šturmas virto siaubo filmu. *Respublika*, 2004, rugsėjo 4 d., nr. 205, p. 10 – 11,

¹⁵⁶ Žiūrėkite: Priedas 1, 8 iliustracija.

jog tarp pasirinktų septynių tyrimo laikraščių turi būti po vieną kiekvienos savaitės darbo dienos numerį (nuo pirmadienio iki penktadienio) ir po du šeštadienio dienos numerius. Tokių būdu bendras išnagrinėtų numerių skaičius pasiekė 154 numerių skaičių.

Nagrinėjant vizualią informaciją buvo nuspręsta nekreipti dėmesio į iliustruotus reklamos skelbimus, o analizuoti tik iliustracijas, tiesiogiai susijusias su leidinių turiniu.

Analizuojant iliustracijų dinamiką buvo kreipiamas dėmesys ne tik į kiekybinių rodyklių pokyčius, bet ir į kokybinius vizualios medžiagos aspektus. Ypatingas buvo sekama erotinio ir žiauraus (šokiruojančio) pobūdžio vizuali medžiaga. Prieš pradėdant analizę padaryta prielaida, jog bendra postmodernistinė pokyčių kultūros dinamika yra palanki tokio pobūdžio informacijos kiekio augimui.

Prie erotinio pobūdžio vizualios medžiagos buvo nutarta priskirti medžiagą, vaizduojančią nuogą žmogaus kūną, teoriškai galinčią sukelti erotinio susijaudinimo, geidulio jausmą¹⁵⁷.

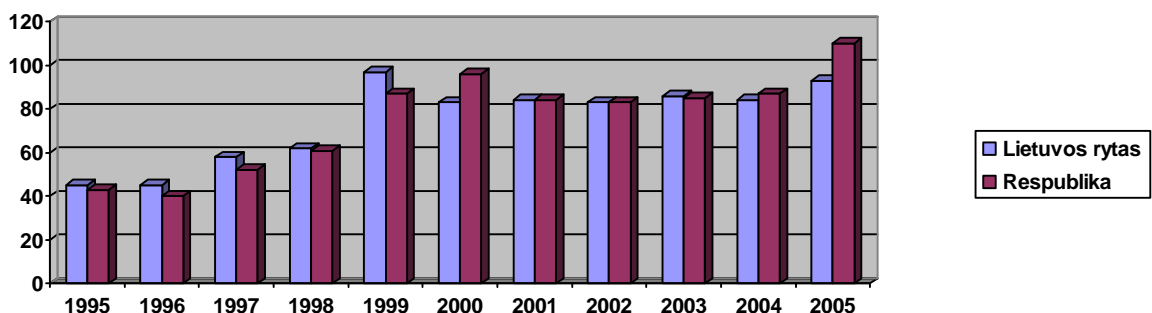
Prie šokiruojančių vaizdų buvo nutarta priskirti visus vaizdus, galinčius šokiruoti, sukelti neigiamas emocijas. Tai tokie vaizdai, kuriuose yra vaizduojami lavonai, sužeisti žmonės, smarkiai sulamdyti automobiliai (rimtų avarių vaizdai) ir t.t.¹⁵⁸.

Žinoma, toks erotinių ir šokiruojančių vaizdų paskirstymas nėra tobulas. Kiekvienu konkrečiu atveju galima paklaida, nes vaizdo priskyrimas prie vienos ar kitos kategorijos tiesiogiai priklauso nuo subjektyvaus tyrėjo požiūrio. Tačiau suformuluotos gairės teoriškai leidžia atlikti suplanuotą analizę ir gauti rezultatus, kurie gali būti panaudoti pokyčių kultūros tendencijų pasirinktuose Lietuvos dienraščiuose tyrimui.

Kiekybinis vizualios medžiagos tyrimas parodė stiprią vizualios medžiagos augimo tendenciją. Tyrimo rezultatas pavaizduotas grafike (žr. 2 grafikas). Čia nurodytas vidutiniškas atitinkamų metų vieno numerio iliustracijų skaičius.

2 grafikas

Vizualios medžiagos kiekio kaitos tendencija

¹⁵⁷ Žiūrėkite: Priedas 1, 3 iliustracija.

¹⁵⁸ Žiūrėkite: Priedas 1, 4 iliustracija.

Galima pastebėti, jog jau 2000 metais (lyginant su periodo pradžia - 1995 m.) vidutiniškas vizualios informacijos (ilustracijų) kiekis viename dienraščio numeryje išaugo kone dvigubai. Reikia paminėti, jog tam turėjo įtakos ir tam tikras nagrinėjamų dienraščių apimties augimas (naujų priedų atsiradimas ir t.t.), bet nepaisant to, galima drąsiai kalbėti apie tam tikrą tendenciją, pasireiškiančią per vizualios informacijos kiekio augimą. Apie tai byloja ir stebėjimo duomenys.

Jau 1995 metais „Respublikoje“ galima aptikti tendenciją iliustruoti tekstinę medžiagą ne pavienėmis nuotraukomis, o nuotraukų reportažais (kelios nuotraukos, apjungtos viena tema). Pastebimas siekis parodyti įvykių kaitą per tam tikrą vaizdų seką (konkuruoti su televizija). Kaip pavyzdį galima pateikti straipsnio „Trys sekundės iki mirties“¹⁵⁹ iliustruojančią medžiagą – tai yra septyni stebėjimo vaizdo kameros kadrai, atskleidžiantys tragiškų įvykių seką¹⁶⁰: „Užvakar vakare Vilniuje aviabilietų kasoje buvo užpulta, apiplėšta ir užminuota kasininkė. Moteris valandą išgulėjo ant žemės, kūnu prispaudusi granatą“¹⁶¹.

Nuo 1996 metų nuotraukų reportažų tradiciją perima ir „Lietuvos rytas“¹⁶². Dažniausiai tokio pobūdžio medžiaga buvo publikuojama dienraščio priede „Sostinė“¹⁶³. Nuotraukų reportažai arba lydintys tekstą, arba pasireiškiantys kaip atskira publikacija, tampa savotiška „Sostinės“ 8-to (paskutiniojo) puslapio tradicija¹⁶⁴.

Reikia paminėti ir kai kuriuos vizualios medžiagos ypatumus. Pavyzdžiui, 1995 metų „Respublikoje“ iliustracijos dažnai neturi tikslų ribų – jos įsiverži į tekstą, susimaišo su tekstine medžiaga, „užšoka“ viena ant kitos¹⁶⁵. Tiesa, vėliau šita gana postmoderni tendencija išnyksta (kai kuriuos jos pėdsakus šiandien galima aptikti „Respublikos“ leidinių grupės leidžiamo bulvarinio laikraščio „Vakaro žinios“ iliustravimo tradicijose).

Plečiasi ir vizualios medžiagos įvairovė. Pavyzdžiui, nuo 1997 metų „Lietuvos ryte“ kiekvieną šeštadienį pasirodo politinis komiksas (nuo anglų *comic*) – satyrinių paveiksliukų seka, savaip perpasakojanti politinius ir visuomeninius savaitės įvykius¹⁶⁶.

Atitinkamą dėmesį reikia atkreipti į erotinės (3 grafikas) ir šokiruojančios (4 grafikas) vizualios medžiagos pateikimo tendenciją.

¹⁵⁹ Žr. Lingys, Audrius. Trys sekundės iki mirties. *Respublika*, 1995, rugsėjo 29 d., nr. 229, p. 1.

¹⁶⁰ Žiūrėkite: Priedas 1, 7 iliustracija.

¹⁶¹ Lingys, Audrius. Trys sekundės iki mirties. *Respublika*, 1995, rugsėjo 29 d., nr. 229, p. 1.

¹⁶² Žiūrėkite: Priedas 1, 6 iliustracija.

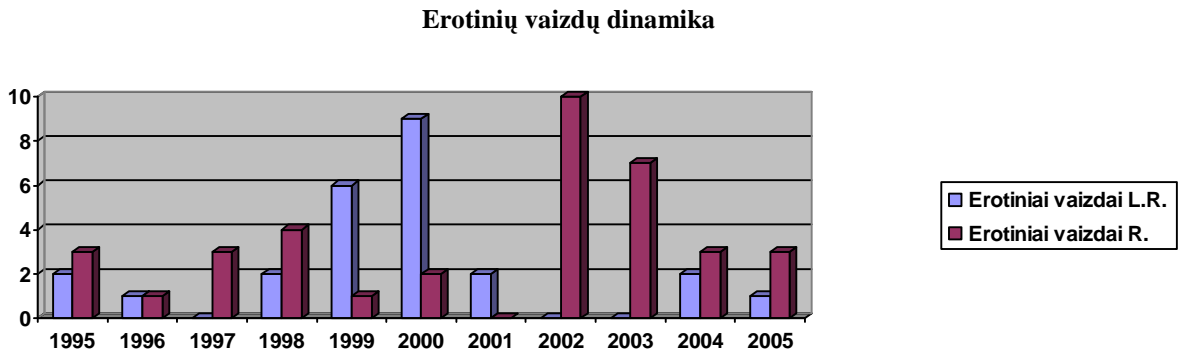
¹⁶³ Žr. pavyzdžiui: „Sostinės šventė ‘98” laimino ir vilniečiai, ir saulė, ir mėnulis. *Sostinė / Lietuvos rytas*, 1995, rugsėjo 24 d., nr. 224, p. 59.

¹⁶⁴ Žr. pavyzdžiui: Valonytė, Ligita. Vestuvinininkai ir jų svečiai prie santuokų rūmų patenka į turgaus šurmulį. *Sostinė*, p. 8 / *Lietuvos rytas*, 1998, rugsėjo 2 d., nr. 204.

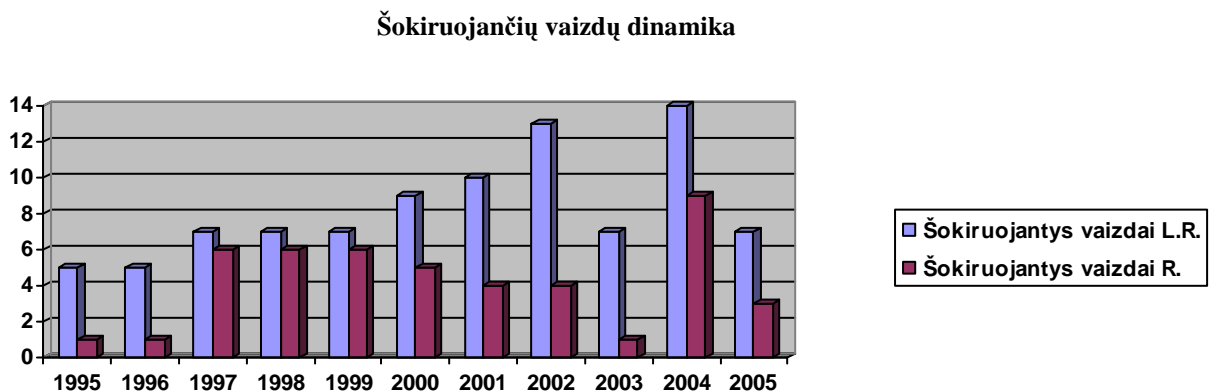
¹⁶⁵ Žiūrėkite: Priedas 1, 5 iliustracija.

¹⁶⁶ Žr. pavyzdžiui: Lietuvos pusryčiai. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 27 d., nr. 227, p. 6.

3 grafikas

4 grafikas

Grafikuose pateikiami duomenys – kiek erotinės ir šokiruojančio pobūdžio informacijos buvo aptikta kiekvienų metų kiekvieno leidinio septyniose analizuojamuose numeriuose. Galima pastebėti, kad šitas skaičius svyruoja – kartais žymiai.

Kalbant apie tokio pobūdžio informaciją reikia pažymėti, jog tyrimo metu nebuvo nustatyta tendencijos, kuri leistų teigti, kad „Lietuvos ryte“ ir „Respublikoje“ būtų sąmoningai ir reguliariai spausdinama minėto pobūdžio vizuali informacija. Tačiau verta pažymėti, jog tokio pobūdžio iliustracijų nevengiama.

Erotinių vaizdų svyravimą galima bandyti paaiškinti jų vietos neapibrėžtumu ir leistinumo nacionaliniuose dienraščiuose klausimu. Egzistuoja turintys tikslinę auditoriją specialūs leidiniai tokio pobūdžio vaizdams pateikti. Tarp „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ auditorijos vargu ar galima išskirti skaitytojų grupę, kuri pirktų minėtus dienraščius tik dėl juose spausdinamos erotinio pobūdžio vaizdinės medžiagos (jos kiekis yra labai mažas, kartais nagrinėjamuose leidinių numeriuose nebuvo aptinkama vaizdinio pobūdžio medžiagos, kuri atitiktų erotinių vaizdų kriterijus – „Lietuvos rytas“ (1997 m., 2002 m., 2003 m.), „Respublika“ (2001 m.)).

Kitai kinta šokiruojančių vaizdų dinamika. Tokio pobūdžio vizualinė medžiaga dažniausiai yra skelbiama siekiant visuomenės informavimo tikslų (tačiau reikia pažymėti, jog tokie tikslai ne visada gali pateisinti skelbiamų vaizdų turinį). Nors atlikta analizė taip pat neatskleidžia stabilios tokio

pobūdžio vaizdų dinamikos, galima pastebėti, jog skelbti tokio pobūdžio vaizdus labiau yra linkęs „Lietuvos ryto“ dienraštis. Pagal šį rodiklį „Respublika“ nė karto nagrinėjamo periodo rėmuose jo neaplenkė.

Nors ir su svyravimais, periodiniais nuosmukiais, šokiruojančių vaizdų dinamika rodo nuolatinį tokio pobūdžio informacijos kiekybinį augimą. Tai leidžia kalbėti apie tai, jog šokiruojančio pobūdžio vaizdai vis labiau įsitvirtina nagrinėjamų dienraščių puslapiuose. Galima numanyti, jog tokia tendencija byloja apie tai, jog galiausiai tokio pobūdžio vaizdai praranda pirminę „šokiruojančią“ prasmę – skaitytojai pripranta prie jų ir gal jau nebejaučia psichologinio diskomforto. Kitaip tariant, įsigalėja postmodernistinės mąstysenos forma, kada net į žeidžiančius ar šokiruojančius reiškinius „reaguojama ramiai“¹⁶⁷.

Norint tiksliau apibūdinti pokyčių kultūros principus yra būtina atlikti ir tam tikro lygio kokybinę turinio analizę. Tam bus skirtas sekantis šito skyriaus poskyris.

3.3 Rezonansinių įvykių pateikimo ypatybės

Galima numanyti, kad rezonansinių įvykių (įvykių, kurie turėjo pasaulinį atgarsį, buvo vertinami kaip ypač svarbūs) pateikimo pasirinktose visuomenės informavimo priemonėse analizė leis geriau perprasti pokyčių kultūros tendencijas, o taip pat patikrinti pastebėjimus, pateiktus antrajame šito skyriaus poskyryje.

Pradėti galima nuo plačios citatos iš „Lietuvos ryto“ skaitytojos laiško, kuri minėtas dienraštis išspausdino 1996 metais. Birutė Venclovienė iš Klaipėdos reiškė savo nepasitenkinimą parenkamos medžiagos ir spausdinamų straipsnių kokybe: „Nemalonu skaityti „Lietuvos ryto“ penktą puslapį. Atrodo, kad „papjovė, pasmaugė, išžagino, apiplėšė, užmušė“ tampa norma, jais nebesistebima, nebesibjaurima, nebesipiktinama“¹⁶⁸. Svarbu, jog čia laikraščio skaitytoja pastebi būtent postmodernistinei visuomenei būdingą bruožą – ramus, apatiškas žvilgsnis į šokiruojančius, žeidžiančius dalykus. Teigiamas santykis su gyvenimo bruožais, kokie atstumiantys jie bebūtų.

Minėtame laiške skaitytoja iš Klaipėdos pastebėjo ir tam tikrą žurnalistų darbo paviršutiniškumą: „Perskaičius žurnalisto A. Matulevičiaus straipsnį „Parolimpiados medaliai – sudėtingų likimų žmonėms“ (1996 08 28), susidarė įspūdis, kad žurnalistas pasiėmė parolimpiados rezultatų suvestines, dalyvių ir jų vaikų gimimo metrikas, dar kelis biografijos faktus ir pateikė skaitytojams krūvą statistikos duomenų“¹⁶⁹.

Nors tai ir neįvardijama, bet galima pastebėti, jog „Lietuvos ryto“ skaitytoja piktinasi būtent savotišku „postmoderniu“ kritikuojamo straipsnio sudarymo būdu. Iš pateiktos citatos galima

¹⁶⁷ Žiūrėkite 12 šio darbo puslapį.

¹⁶⁸ Žurnalistai neturi būti tik įvykių stebėtojai ir sausi statistai. *Lietuvos rytas*, 1996, rugsėjo 6 d., nr. 209, p. 4.

¹⁶⁹ Ibid.

numanyti, jog minėtam straipsniui trūksta vientisumo, todėl jis taip lengvai ir susiskaldo į sudedamus elementus, kuriuos skaitytoja įvardina be didesnio vargo. Apie tai, jog kritikuojamam straipsniui trūksta analitinio gilumo byloja ir tokia citata iš paskelbto laiško: „Argi nereikėjo bent vienu sakiniu palyginti jų [parolimpinių žaidynių dalyvių] puikios komandos su prastai pasirodžiusia Lietuvos olimpine komanda?“¹⁷⁰.

Suprantama, kad šiuo atveju cituojama skaitytojos nuomonė negali būti vertinama kaip moksliskai pagrįstas argumentas, bet ištraukų iš jos laiško pateikimas buvo tikslingas, nes mintys, išsakytos pateiktose citatose, atitinka pastebėjimus, kurie buvo padaryti tyrimo eigoje. Teigtina, jog cituojamame laiške atsispindi Lietuvos žiniasklaidos (ne tik „Lietuvos ryto“) pokyčių kultūros tendencijos.

Pradėjus nagrinėti rezonansinių įvykių pateikimą „Lietuvos ryte“ ir „Respublikoje“, iškart pastebima, jog jau pats formalus pateikimo būdas turi postmodernistinių elementų. Straipsniai, skirti tokiems įvykiams (ypač, jeigu buvo aprašomi įvykiai už Lietuvos ribų), dažnai neturėdavo autorystės. Dauguma tokių straipsnių buvo rašoma pagal naujienų agentūrų pranešimus, nenurodant galutinio teksto (sukomponuoto iš skirtingų naujienų agentūrų tekstų) autoriaus¹⁷¹.

Kita pastebima tendencija – bendraautorystė, kada tarp straipsnio autorių buvo nurodomi trys ar net daugiau autorių. Kaip galima numanyti, tokių straipsnių kūrimo principas yra analogiškas aukščiau paminėtų straipsnių, sukompiluiotų pagal naujienų agentūrų pranešimus, kūrimo principui, kai iš atskirų kelių autorių pranešimų formuojamas vienas didelis tekstas. Tokio pobūdžio straipsniai – savotiškas išskirtinis „Respublikos“ bruožas¹⁷². „Lietuvos rytas“ stengiasi nepiktnaudžiauti bendraautoryste. Pastebima, kad, šitame dienraštyje tokių straipsnių nedaug, maksimalus bendraautorių skaičius – du¹⁷³.

Galima pastebėti, jog bendraautorystės principas pirmiausiai pasitelkiamas straipsniuose, kur aprašomi Lietuvos įvykiai (kai žurnalistai turi galimybę dirbti įvykių vietoje). Pavyzdžiui, toks principas buvo panaudojamas informuojant visuomenę apie Rusijos naikintuvo Su-27 katastrofą Lietuvos teritorijoje 2005 m. rugsėjo 15 d. Kitais atvejais, kaip ir buvo minėta, „skirtingų autorių“ funkciją atlieka „skirtingos naujienų agentūros“.

Vienas iš ryškiausių pasirinkto analizės periodo tarptautinių įvykių yra **princesės Dianos žūtis** 1997 m. rugpjūčio 31 d. Paryžiuje eismo įvykio metu. Šitas įvykis buvo plačiai aptariamasis ir „Lietuvos ryte“, ir „Respublikoje“.

¹⁷⁰ Žurnalistai neturi būti tik įvykių stebėtojai ir sausi statistai, p. 4.

¹⁷¹ Pavyzdžiui, straipsniai apie 2001 m. rugsėjo 11 d. įvykius JAV: Po siaubo dienos – teroro kaltininkų medžioklė. *Lietuvos rytas*, 2001, rugsėjo 13 d., nr. 214, p. 8, 10; XXI amžiaus karas prasidėjo Niujorke. *Respublika*, 2001, rugsėjo 12 d., nr. 213, p. 1, 2, 3.

¹⁷² Pavyzdžiui: Gurevičius, Ainis. Stašaitytė, Vytenė. Strikulienė, Olava. Vaičiulytė, Ramunė. Katastrofa sukėlė skandalą. *Respublika*, 2005, rugsėjo 16 d., nr. 215, p. 1, 3, 4.

¹⁷³ Pavyzdžiui: Karaliūnienė, Jadvyga. Šiuparys, Gintaras. Lietuvos žemėje – Rusijos naikintuvo kapas. *Lietuvos rytas*, 2005, rugsėjo 16 d., nr. 215, p. 1, 3, 6.

Prieš pradėdami leidinių atitinkamų tekstų analizę paminėsime, kad čia, kaip ir bendro pokyčių tendencijų stebėjimo metu, negalėsime atsiriboti nuo „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ tarpusavio palyginimo elementų. Kitaip tariant, fiksuojant bendrus bruožus, bus nurodomi ir skirtumai tarp informacijos pateikimo principų.

Tikėtina, jog princesės Dianos žūties istorijos pateikimo visuomenės informavimo priemonėse aspektams didelę įtaką darė pačios Dianos asmenybė. Būdama žinoma ir gerbiama visuomenės veikėja, ji tuo pačiu metu buvo bulvarinių laikraščių ir šitiems laikraščiams dirbančių fotografų interesų objektu. Šių dviejų aspektų susiliejimasis pastebimas „Lietuvos ryto“ žinios apie princesės Dianos žūtį pateikimo principuose.

„Lietuvos ryte“ Dianos mirtis pateikiama kaip didelė pasaulinio masto tragedija. Šitai temai pirmame 1997 metų rugsėjo mėnesio laikraščio numeryje skiriamas didelis straipsnis, anonsuojamas pirmame puslapyje¹⁷⁴. Tačiau pačiame straipsnyje galima aptikti bulvarinės spaudos elementų.

Apie princesės mirtį pasakojama pateikiant kraupias detales: „Chirurgai kovojo keturias valandas, gelbėdami princesės gyvybę. Operacijos metu Dianai buvo atverta sutraiškita krūtinė, užsiūta trūkusi vena ir atliekamas dirbtinis širdies stimuliavimas, tačiau praėjus trims su puse valandos po avarijos visos viltys išgelbėti princesę buvo prarastos“¹⁷⁵.

Palyginimui galima pacituoti, kaip tuos pačius įvykius pateikė „Respublikos“ dienraštis: „Per katastrofą 36 metų princesė buvo sunkiai sužeista. Už jos gyvybę gydytojai kovojo keturias valandas, tačiau veltui – apie 4 valandą ryto Diana mirė“¹⁷⁶.

Šituos straipsnius galima lyginti, nes abiejų tekstų pagrindą sudaro naujienų agentūrų pranešimai. Čia galima matyti, kokios informacijos atrankos strategijos laikosi ir vienas, ir kitas leidinys. „Respublikos“ straipsnio stilius orientuotas į informacijos pateikimo apie įvykį (konstatavimo) principą. „Lietuvos rytas“ papildomai orientuojasi į šokiruojančių detalių akcentavimą.

Verta pažymėti, kad „Lietuvos ryto“ padidintas dėmesys „kraupioms detalėms“ yra pastebimas leidinio bruožas. Kaip pavyzdį galima pacituoti kitą tų pačių metų straipsnį, pranešantį apie tragišką įvykį Vilniuje: „Žuvo trys šaligatviu ėję praeiviai. Jų kūnai sutraiškytomis galvomis ir nutrauktomis kojomis gulėjo ant šaligatvio uždengti drobulėmis. Šalia vieno žuvusiojo mėtėsi krepšyje neštos daržovės“¹⁷⁷.

Pateikiamos informacijos bulvariškumo atspindys pastebimas ir aptariamo „Lietuvos ryto“ straipsnio konstravimo principuose. Čia ne tik pateikiama informacija apie automobilio katastrofą ir Dianos žūtį, bet, pavyzdžiui, tame pačiame tekste aprašomi kartu su Diana žuvusio Dodi Al Fayedo

¹⁷⁴ Dramatiškas princesės gyvenimas baigėsi tragiškai. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 1 d., nr. 204, p. 1, 9, 10.

¹⁷⁵ Dramatiškas princesės gyvenimas baigėsi tragiškai. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 1 d., nr. 204, p. 1.

¹⁷⁶ Žuvo princesė Diana. *Respublika*, 1997, rugsėjo 1 d., nr. 204, p. 1.

¹⁷⁷ Kuzinaitė, Milda. Lileikienė, Lina. Valiukevičius, Valdas. Netoli Aušros vartų Vilniuje – krupi autoavarija. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 18 d., nr. 219, p. 3.

meilės nuotykių: „Londone buvo juokaujama, kad vien Dodi adresų knygelė, kurioje jis užrašinėjo jam patinkančių moterų telefonus, turėtų būti „Encyclopedia Britannica“ tomo didžio. Raidės „S“ grafoje galima būtų rasti jo buvusias meilužes: aktorės Brooke Shields, Koo Stark, Monako princesę Stephanie, dainininko dukterį Tiną Sinatrą“¹⁷⁸. Ypač pabrėžiamas D. Al Fayedo aktyvus seksualumas, pateikiamos pikantiškos smulkmenos: „Buvusi D. Al Fayedo meilužė, modelis iš JAV Kelli Fisher, prieš porą savaitių pareiškė, kad dar visai neseniai jos meilužis dieną asistavo Dianai, o naktį mylėdavosi su ja“¹⁷⁹.

Šita informacija labai keistai atrodo straipsnyje, pasakojančiame apie D. Al Fayedo ir Dianos žūtį. Tokiomis aplinkybėmis ir taip pateikta informacija stokoja pagarbos žuvusiųjų atminčiai. Teigtina, jog nagrinėjame straipsnyje yra pažeista riba tarp pranešimo apie tragediją ir gyvenimo būdo tipo informacijos skleidimo. Tai galima vertinti kaip dar vieną faktą, bylojantį apie hierarchijos principo paneigimą, kai mirtis netenka sakralumo, paviešinama, tampa savotiška pasilinksminimo industrijos dalimi.

„Respublikoje“ taip pat pasirodė straipsnis, susijęs su Dianos ir jos draugo santykių subtilybėmis¹⁸⁰, bet tai buvo padaryta vėliau – praėjus daugiau negu savaitei po nelaimės Paryžiuje. Tokiu būdu „Respublikos“ publikacija išlaikė tam tikrą „mandagumo distanciją“ laike, o taip pat ir per publikacijos formą (atskiras straipsnis labiau skirtas būtent santykių tarp D. Al Fayedo ir Dianos klausimui).

Tačiau negalima kaltinti „Lietuvos ryto“ sąmoningu postmodernumu. Šito leidinio publikacija atspindėjo pasaulio naujienų agentūrų pranešimų apie princesės Dianos žūtį, kurių pagrindu ir buvo sudarytas straipsnis, aspektus. Žinoma, anoniminis kompiliacijos autorius turėjo pasirinkimą – kokio pobūdžio gautą informaciją įtraukti į straipsnį. Faktiškai, nežinomas mums straipsnio autorius-sudarytojas turėjo pasirinkimą – remiantis kuria pozicija (modernistine ar postmodernistine) pateikti pranešimą apie šitą įvykį. Bet verta atsižvelgti ir į tai, jog patys įvykiai, susiję su Dianos žūtimi, turėjo postmodernistinių bruožų (tai galima teigti analizuojant tas pačias publikacijas).

Pirmiausia, pati princesės Dianos ir jos draugo žūtis buvo vertinama kaip įvykis turintis daugiau ne tragedijos, o melodramatiškumo elementų. Galima kalbėti apie Dianos ir D. Al Fayedo žūtis teatralitybę. „Lietuvos ryto“ publikacijoje aptinkamas D. Al Fayedo draugo, rašytojo Jacko Martino išsakyta tragedijos vertinimą: „Jis [Dodi Al Fayed] žuvo su įžymiausia pasaulio moterimi. Kitos istorijos pabaigos neįmanoma buvo sugalvoti. Tai romantiškiausia dvidešimto amžiaus meilės tragedija“, - teigė D. Al Fayedą pažinojęs rašytojas“¹⁸¹.

¹⁷⁸ Dramatiškas princesės gyvenimas baigėsi tragiškai, p. 9.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Ašembergienė, Gražina. Diana ir Dodi – paskutinis tango Paryžiuje. *Respublika*, 1997, rugsėjo 8 d., nr. 210, p. 15.

¹⁸¹ Dramatiškas princesės gyvenimas baigėsi tragiškai, p. 10.

Labiausiai įvykių postmodernumas pasireiškė per Dianos laidotuves. Apie tai byloja kad ir šitokia citata, kurioje kalbama apie atsisveikinimo su Diana subtilybes: „Kaip alternatyvą ilgesniam procesijos maršrutui Bekingemo rūmai paskelbė įrengs du milžiniškus ekranus didžiausioje Londono atviroje erdvėje – Haid Parke, iš kur šimtai tūkstančių gedėtojų galėtų stebėti tiesioginę ceremonijos transliaciją per BBC televiziją. Beje, laidotuvių ceremoniją Lietuvoje tiesiogiai rodys LNK televizija“¹⁸².

Pažymėtina, jog laidotuvės čia tampa savotišku šou. Iš šitos pozicijos Dianos laidotuvės prilygsta Pasaulio futbolo čempionatui arba Eurovizijos dainų konkursui – tiesioginė transliacija į įvairias pasaulio šalis, didelės žmonių grupės stebi įvykius milžiniškuose ekranuose. Desakralizuojamas pats laidotuvių principas. Teoriškai, išnyksta riba tarp pramoginio renginio ir gedulo.

Dar vienas šitų įvykių postmodernistinis elementas – Eltonas Johnas atlieka savo dainą Dianos laidotuvėse: „Iki pasimatymo, Anglijos Rožė. Tu visuomet būsi mūsų širdyje“, - skamba naujasis dainos variantas. Dainos originalą geras princesės pažįstamas 50 metų E. Johnas buvo paskyręs Marilyn Monroe, mirusiai 1962“¹⁸³.

Pats E. Johno pasirodymo per Dianos laidotuvės faktas atrodo, kaip bendro šou elementas, patvirtinantis teoriją apie viso laidotuvių proceso teatrališkumą. Dar įdomiau tai, kad E. Johnas savo pasirodymui ne parašė naują dainą, o tiesiog perdirbo tą, kuri buvo skirta kitos žymios moters (M. Monro) atminčiai. Tokiose veiksmuose galima pastebėti stiprų postmodernistinį elementą, kuris pasireiškia per dainos „universalumą“. Ji praranda unikalaus kūrinio statusą, nes, pasirodo, gali būti pakeista pagal aplinkybes ir skirta kitos moters atminčiai (sąlygiškai, tampa tiražo kultūros dalimi – t.y., iš postmodernistinės pozicijos, šitai dainai tampa atviras kelias į visas „žymių moterų laidotuves“).

Galima teigti, jog Dianos žūtis ir laidotuvių postmodernistinės aplinkybės padarė tam tikrą poveikį ir rašiusiems apie tai visuomenės informavimo priemonėms. Kartu, žinių apie tragediją pateikimo forma pademonstravo vyraujančių naujaisiais laikais žiniasklaidos polinkį į bulvariškumą.

Daug įdomių pastebėjimų galima padaryti nagrinėjant kitos, didesnio masto, tragedijos – **2001 metų rugsėjo 11 dienos įvykiai JAV** - pateikimą nagrinėjamose dienraščiuose.

Pastebima, kad ir šiuo atveju publikacijose akcentuojamas įvykių „simuliakriškumas“. Galima pateikti pavyzdį iš „Lietuvos ryto“: „Nežinomi teroristai vakar įgyvendino garsaus trilerių rašytojo Tomo Clancy knygoje „Lemiami įsakymai“ aprašytą negailestingų ir nelauktų smūgių užgrobtais lėktuvais scenarijų“¹⁸⁴. Panašiai vertina įvykius ir „Respublika“: „Vaizdai, iki šiol stebėti tik Holivudo filmuose, vakar tapo siaubinga realybe“¹⁸⁵.

¹⁸² Rudavičius, Vytas. Princesės Dianos karstą lydėjo ir abu jos sūnūs. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 4 d., nr. 207, p. 8.

¹⁸³ Anglija supyko, kad karaliai nerodo pagarbos Dianai. *Lietuvos rytas*, 1997, rugsėjo 4 d., nr. 207, p. 8.

¹⁸⁴ Alksnis, Gintaras. Pasaulis – beprotiškos agresijos akivaizdoje. *Lietuvos rytas*, 2001, rugsėjo 12 d., nr. 213, p. 1.

¹⁸⁵ XXI amžiaus karas prasidėjo Niujorke. *Respublika*, 2001, rugsėjo 12 d., nr. 213, p. 1.

Svarbu pažymėti, jog pateiktų citatų logika atitinka J. Baudrillardo išsakytą mintį, kad simuliakriškame įvykiškume modelis „žengia pirma tikrovės“¹⁸⁶. Pažymėtina, jog straipsnių autoriai pasitelkia būtent masinės kultūros (trilerio siužetas, Holivudiški filmai), artimos postmodernizmo estetikai, analogijas. Nuolatos pabrėžiami simuliaciniai įvykių požymiai: „Kai televizoriaus ekrane išvydau, kaip „Boeing 767“ rėžėsi į Niujorko dangoraižį, persmelkė mintis, kad man šis vaizdas jau kažkur matytas, - dar trečiadienį „Lietuvos rytui“ kalbėjo lakūnas Leonas Jonys. – Atsitokėjęs prisiminiau, kad kompiuteriniu treniruokliu pats ne kartą „skraidžiau“ virš Čikagos, Vatikano, Paryžiaus, taip pat ir aplink Pasaulio prekybos centro dangoraižius“.¹⁸⁷

Rugsėjo 11 įvykiai JAV (daugiausiai - Niujorke) taip pat iškart buvo transliuojami per televiziją. Tiesioginė transliacija buvo rodoma visame pasaulyje. Daugybė žmonių „realiame laike“ televizijos dėka galėjo stebėti ir gaisrą dangoraižiuose, ir jų griūtį. Kaip ir princesės Dianos laidotuvių metu, veikė „masinio žiūrovo“ principas.

Žiniasklaidoje figūravo ir jau įprastos šokiruojančios žmonių žūties smulkmenos: „Antradienis daugeliui ilgam išliks atminty kaip siaubo diena – žmonės, bijodami sudegti ar likti po tonomis plieno nuolaužų, iš didžiulio aukščio šoko per pastatų langus“¹⁸⁸. Tokios aplinkybės buvo akcentuojamos ir „Respublikos“ publikacijose: „Pasak L. Blank, pro kontoros langus buvo puikiausiai matyti, kaip dega abu bokštai, kaip pagalbos šaukia pro langą išlindę žmonės. „Kai kurie iš jų netrukus šoko žemyn, - su siaubu prisiminė Lina. – Matėme, kaip pro vieną langą iššoko rankomis susikibę vyras ir moteris“. Anot L. Blank, visą tai stebėdami jie negalėjo patikėti, jog krenta žmonės“¹⁸⁹.

Buvo pateikiamos ir formalios šokiruojančios detalės: „Paprastas patvirtinti, kad jo sekretoriatas paprašė 6000 maišų kūnams, meras nenoriai atsakė: „Manau, kad taip“. Vėliau pranešta, kad Niujorko vadovai užsakė dar 11 000 maišų kūnams, tačiau tai, anot pareigūnų, nereiškia, kad ruošiamasi rasti tiek žuvusiųjų. Tiesiog maišai bus panaudoti ir rastoms kūno dalims“¹⁹⁰.

Atsižvelgiant į pateiktus pastebėjimus atrodo, kad susiformavusius sensacingų tragiškų įvykių pateikimo schemas yra jau gana gerai atidirbtos Lietuvos visuomenės informacijos priemonių ir laikui einant jos mažai tebesikeis. Norint patvirtinti arba paneigti šitą prielaidą reikia išanalizuoti ir kitų panašaus pobūdžio įvykių pateikimo principus.

Panašiu įvykiu, sukrėtusiu visą pasaulį, buvo **mokyklos Beslane užgrobimas** 2004 metų rugsėjo 1 dieną. Prieš tai Rusijoje buvo įvykdyta dar keletas teroro aktų, apie vieną iš kurių „Lietuvos rytas“ paskelbė tokias duomenis:

„Po sprogimo iš mirtininkės liko tik dvi kojos ir rankos dalis su sugniaužtais pirštais.

¹⁸⁶ Baudrillard, p. 67.

¹⁸⁷ Ganusauskas, Edmundas. Teroro scenarijus – kompiuterio ekrane. *Lietuvos rytas*, 2001, rugsėjo 15 d., nr. 216, p. 1.

¹⁸⁸ Po siaubo dienos – teroro kaltininkų medžioklė. *Lietuvos rytas*, 2001, rugsėjo 13 d., nr. 214, p. 8.

¹⁸⁹ Čiužauskas, Darius. Digrytė, Eglė, Pačkauskaitė, Agnė. Lietuviams teko išgyventi kruvinąjį košmarą. *Respublika*, 2001, rugsėjo 13 d., nr. 214, p. 5.

¹⁹⁰ Tūkstančių likimas nežinomas. *Respublika*, 2001, rugsėjo 14 d., nr. 215, p. 10.

Nepavyko rasti savižudės galvos – tik už šimto metrų nuo įvykio vietos aptiktas kaukolės fragmentas su juodų plaukų sruoga¹⁹¹.

Galima pastebėti, jog „tradicija“ pateikti šokiruojančias įvykių smulkmenas išlieka. Tą patį galima stebėti ir Beslano įvykių aprašyme. Žurnalistai nevengė atskleisti detalių, kurios, kaip galima numanyti, galėjo pažeisti teroro akto aukų orumą. Detalės, kurių atskleidimas nepaaiškinamas viešojo intereso principu. Pavyzdžiui: „Penktadienį kai kurie vaikai prarado sąmonę. Kas dar turėjo jėgų, šlapinosi į savo batelius ir gėrė šlapimą. Beveik visi iki kraujo buvo susikandžioję lūpas.“¹⁹².

Tos pačios detalės yra akcentuojamos ir „Respublikos“ publikacijoje: „Trečios dienos rytą daugelis vaikų jau buvo visai nusilpę. Dalis neiškentė troškulio, šlapinosi sau į delnus ir gėrė, bent taip bandydami atsigaivinti“¹⁹³.

Tokių detalių funkcija yra aiški. Kaip ir postmodernistiniame literatūriniame tekste, šokiruojančios detalės provokuoja skaitytoją, veikia jo sąmonę, iššaukia tam tikrą komunikatyvinę reakciją (nors labiausiai tai gali pasireikšti ne spausdintinėse, o interenetinėse visuomenės informavimo priemonėse, kur skaitytojų komunikatyvinė reakcija gali pasireikšti iškart – rašant komentarą).

Čia taip pat galima aptikti anksčiau mūsų pastebėtas tendencijas. Taip pat ir televizijos vaidmuo, leidžiant žiūrovui beveik „dalyvauti“ įvykiuose. „Lietuvos ryte“ ypač buvo akcentuojamas faktas, kad tarp filmavusių Beslano tragediją buvo ir operatorius iš Lietuvos: „Šūviai, kraujas, raudos – praėjusią savaitę pasaulį sukrėtusią įkaitų dramą Šiaurės Osetijos Beslano mieste vilnietis televizijos operatorius 35 metų Romas Dabrukas filmavo nuo pirmos iki paskutinės minutės“¹⁹⁴.

Naujųjų technologijų dėka Beslano tragedija taip pat tapo viso pasaulio stebėjimo objektu. Tragiški įvykiai vis labiau tampa viso pasaulio savotiško „šou“ pagrindu: „Po kelių minučių ABC žiūrovai tiesiogiai galėjo stebėti tai, kas vyksta Beslane. Vaizdą bei garsą transliavome per palydovinį siųstuvą“¹⁹⁵.

Žiniasklaidos taip pat buvo pabrėžiamas įvykių „antrumas“, jau žinomo modelio pakartojimas (tvirtinimas, kad tai, kas vyksta dabar, „jau yra buvę“ atitinka postmodernizmo principus): „Dabartiniai įvykiai Šiaurės Osetijoje vyksta pagal beveik tą patį scenarijų, kurį įgyvendino čečėnų kovotojai 2002-aisiais „Nord-Ost“ įkaitų dramos metu“¹⁹⁶.

Beslano įvykių simuliakriškumas buvo palaikomas pirmiausiai ne visuomenės informavimo priemonių, o oficialios Rusijos valdžios, kuri apribodavo informacijos srautus ir sąmoningai klaidino

¹⁹¹ Procenka, Aleksandras. Nesugaunamosios „juodosios našlės“ sėja paniką Rusijos širdyje. *Lietuvos rytas*, 2004, rugsėjo 2 d., nr. 203, p. 7.

¹⁹² Beslane - ašaros ir praeiksmi valdžiai. *Lietuvos rytas*, 2004, rugsėjo 6 d., nr. 206, p. 11.

¹⁹³ Labanauskas, Evaldas. Beslanas tapo mirties miestu. *Respublika*, 2004, rugsėjo 6 d., nr. 206, p. 8.

¹⁹⁴ Dapkus, Liudas. Beslano siaubą pasaulis matė lietuvio akimis. *Lietuvos rytas*, 2004, rugsėjo 9 d., nr. 209, p. 1.

¹⁹⁵ Ibid, p. 3.

¹⁹⁶ Labanauskas, Evaldas. Rugsėjo 1-oji: Rusija vėl parklūpyta. *Respublika*, 2004, rugsėjo 2 d., nr. 203, p. 3.

žiniasklaidą. Kitaip sakant, televizijos žiūrovai, spaudos ir interneto skaitytojai matė įvykius, naudojant J. Baudrillardo terminologiją, labai „panašius“ į tikrus. Tai buvo fiksuojama ir analizuojamuose dienraščiuose. „Respublikos“ teigimu: „Beslane taip pat nuo pat pradžios buvo taikoma informacinė blokada, sumažintas įkaitų skaičius, tvirtinta, kad teroristai nieko nereikalauja ir t.t.“¹⁹⁷.

„Lietuvos ryte“ galima aptikti įtarimų dėl dar platesnio masto įvykių klastojimo principų: „Žurnalistai paskelbė prielaidą, kad prieš mokyklos užgrobimą šie smogikai buvo paleisti iš kalėjimo arba jų kūnai į tragedijos vietą buvo atgabenti po specialiųjų pajėgų surengto šturmo“¹⁹⁸.

Suprantama, jog jeigu pačių įvykių eigoje dominuoja postmodernistiniai elementai, tai žiniasklaidos priemonėms, siekiančioms perteikti informaciją apie tuos įvykius visuomenei, yra gana sunku išlaikyti, taip sakant, modernistines pozicijas. Tačiau būtent šiuo atveju tokį siekį galima pastebėti, kai, kaip buvo minima aukščiau, žiniasklaida bandė išaiškinti valdžios kuriamą simuliakriškumą, demaskuoti jį. Tačiau nereikia pamiršti, kad padaryti tai buvo gana sunku ir dėl to, kad Beslano įvykiai pateko į užsienio naujienų kategoriją, ir dėl atstumo esančio tarp paties įvykio ir čia nagrinėjamų dienraščių (Beslanas, Šiaurės Osetija ir „Lietuvos rytas“, „Respublika“), o taip pat specifinės oficialios Rusijos valdžios pozicijos informacijos srityje.

Iš tokios pozicijos įdomu būtų nagrinėti atvejį, tiesiogiai susijusį su Lietuva, kuris įvyko Lietuvos teritorijoje ir su kuriuo Lietuvos visuomenės informavimo priemonės galėtų sąveikauti tiesiogiai per savo žurnalistus, o ne per užsienio naujienų agentūras ir kitokius informacijos šaltinius. Iš nurodyto analizės periodo tokio įvykio kriterijus atitinka **incidentas su rusų kariniu naikintuvu Su-27**, kuris „pasiklydo“ virš Baltijos jūros ir galiausiai sudužo Lietuvos teritorijoje.

Reikia paminėti ir esminį skirtumą tarp šito įvykio ir įvykių, kurie buvo nagrinėjami aukščiau. Su-27 katastrofa įvyko be aukų, todėl iškart reikia atsižvelgti į tai, kad šiuo atveju visuomenės informavimo priemonės neturėjo galimybės piktnaudžiauti šokiruojančiais vaizdais ar kraupiomis nelaimės smulkmenomis. Be to, šis įvykis (atitinkamai, ir jo patekimas žiniasklaidoje) turi ryškų politinį aspektą.

Iš pastebėjimų, kurie yra aktualūs šitam darbui, galima išskirti akcentuojamą visuomenės informavimo priemonių tendenciją, kai kiekvienas didesnis atsitikimas vertinamas kaip šou ar pramoga. To paties Su-27 katastrofa iššaukė atitinkamą jos liudininkų reakciją: „Jau pirmosiomis minutėmis po nelaimės į įvykio vietą plūstelėjo žmonės, kurie fotografavosi prie naikintuvo nuolaužų ir rankiojo jo detales“¹⁹⁹.

¹⁹⁷ Labanauskas, Evaldas. Beslano žudynes lėmė tik atsitiktinumas. *Respublika*, 2004, rugsėjo 7 d., nr. 207, p. 8.

¹⁹⁸ Rusijos specialiosios tarnybos įtariamos tiesos slėpimu. *Lietuvos rytas*, 2004, rugsėjo 8 d., nr. 208, p. 9.

¹⁹⁹ Karaliūnas, Arūnas. Iš katastrofos vietos – pilnomis kišenėmis. *Lietuvos rytas*, 2005, rugsėjo 20 d., nr. 218, p. 1.

Įvykio liudininkai tampa geidžiamos informacijos turėtojais. Įvykių poveikslas sudėliojamas pagal jų parodymus (liudininkai tampa savotiškais žurnalistų „bendraautorais“). Jų liudijimai tampa teksto dalimi: „Manėme, kad NATO lėktuvas sudužo, o išaiškėjo, kad rusų. Supratome tai pamačiusios ant lėktuvo nuolaužų radoną žvaigždę baltame fone. Dar radome kažkokį skudurą su rusiškais užrašais ir žvaigžde“, - pasakojo pirmos į naikintuvo katastrofos vietą atskubėjusios kaimietės²⁰⁰.

Nemenkas šioje istorijoje buvo ir visuomenės informavimo priemonių vaidmuo. Pranešama, kad net Lietuvos karinių oro pajėgų vadovui, pulkininkui Jonui Marcinkui teko „teisintis, kad apie lėktuvo katastrofą sužinojo net vėliau už žurnalistus“²⁰¹. Čia galima pastebėti šiuolaikinių visuomenės informavimo priemonių bruožą, kai jie siekia lyderystės – būti pirmuoju ir, pageidautina, vieninteliu informacijos šaltiniu. Keičiasi vaidmenys – ne valstybės pareigūnai, kai tai yra jų kompetencija, suteikia žurnalistams žinių apie tai, kas vyksta šalyje, o žurnalistai praneša pareigūnams tai, ką jie turėtų jau žinoti, bet dėl kažkokių priežasčių (nepakankamai operatyvus valstybinių tarnybų darbas) nežino.

Nagrinėjamame atsitikime taip pat aktyviai žiniasklaidos buvo eksploatuojama „esamo modelio scenarijaus“ pakartojimo versija. Jos šaknis galima aptikti žurnalistų paviešintoje prielaidoje, jog naikintuvo katastrofa nebuvo atsitikinė: „Nors tyrimas tik prasidėjo, karinės aviacijos ekspertai užsimena, kad Su-27 skrydis virš Lietuvos galėjo būti iš anksto suplanuota operacija, siekiant išmėginti NATO gynybines galimybes Baltijos šalyse“²⁰².

Greitai buvo aptiktas ir modelis, kuris visuomet „eina pirma“: „Mūsų šalyje nukritusio Rusijos naikintuvo Su-27 pilotui majorui Valerijui Trojanovui praeityje yra tekę atlikti užduotis, kurių metu jis imitavo svetimos valstybės oro erdvės pažeidėją“²⁰³.

„Respublikoje“ buvo nagrinėjamas kitas scenarijus. Dienraščio publikacijoje buvo aptarinėjama „rugsėjo 11 d.“ modelio grėsmė: „Vakar Šakių rajone sudužęs Rusijos naikintuvas Su-27 galėjo taranuoti bet kurį Lietuvos strateginį objektą ir nebūtų buvęs sustabdytas. Naikintuvas į Lietuvos oro erdvę įskrido ir nukrito greičiau, nei spėjo pakilti Zoknių oro uoste dislokuoti NATO naikintuvai“²⁰⁴.

Kitaip sakant, simuliakriškumo principas yra stipriai įsigalėjęs mūsų nagrinėjamuose dienraščiuose. Kiekvienam įvykiui ieškoma analogijos (kas leistų, atsižvelgiant į analogijos scenarijų, prognozuoti tolesnę įvykių eigą).

²⁰⁰ Karaliūnienė, Jadvyga. Šiuparys, Gintaras. Lietuvos žemėje – Rusijos naikintuvo kapas. *Lietuvos rytas*, 2005, rugsėjo 16 d., nr. 215, p. 3.

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Šiuparys, Gintaras. Į NATO šalį – su slapta užduotimi. *Lietuvos rytas*, 2005, rugsėjo 16 d., nr. 215, p. 1.

²⁰³ Atskrido provokacijų meistras. *Lietuvos rytas*, 2005, rugsėjo 20 d., nr. 218, p. 2.

²⁰⁴ Gurevičius, Ainis. Stašaitytė, Vytenė, Vaičiulytė, Ramunė. NATO neapsaugojo Lietuvos nuo rusų lėktuvo. *Respublika*, 2005, rugsėjo 16 d., nr. 205, p. 4.

Žiniasklaidos postmodernumas šiuo atveju pasireiškė ir per tai, jog nebuvo apsiribota vien tik rimta įvykio analize. Į straipsnį, pavyzdžiui, buvo įtrauktas ir atvykusių dėl katastrofos į Vilnių Rusijos kariuomenės pareigūnų laisvalaikio praleidimo būdas: „Pasistiprinę karininkai neskubėjo skirstytis po kambarius ir užsisakinėjo alkoholinių gėrimų. Vieni gurkšnojo brendį, užsigerdami jį arbata ar kava, o degtinę – alumi“²⁰⁵.

Apibendrinant visą atliktą pasirinktų tekstų analizę, galima teigti, kad nagrinėjamuose dienraščiuose („Lietuvos rytas“ ir „Respublika“) galima aptikti ryškių postmodernistinės žiniasklaidos bruožų. Pirmiausiai tai pasireiškia per bandymą šokiruoti savo skaitytojus, pateikiant atitinkamas aprašomų įvykių detales. Labiau tokiais metodais piktnaudžiauja „Lietuvos rytas“. Iš šitos pozicijos, daugeliu atveju, „Respublika“ laikėsi labiau modernistinių principų.

Publikacijų analizė parodė, kad nagrinėjami leidiniai palaiko įvykių simuliakriškumą, parodo tokius įvykių bruožus. Neretai, aprašant įvyki, siekiama jį per atitinkamos situacijos modelį susieti su kitu, anksčiau vykusiu nutikimu (gali būti pasitelkiama ir literatūros ar kino analogijas).

3.4 Kiti duomenys

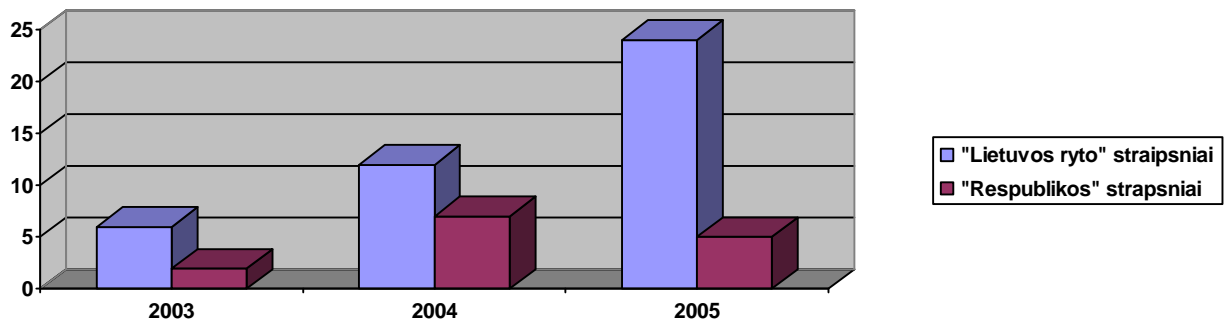
Siekiant sudaryti bendresnį pokyčių kultūros tendencijų vaizdą galima papildyti atlikto tyrimo pastebėjimus kitų šaltinių ir tyrimų duomenimis. Kalbant apie postmodernius pokyčius verta atkreipti ypatingą dėmesį į žiniasklaidos etiškumo aspektą. Šiuo atveju svarbi yra Žurnalistikos etikos inspektoriaus tarnybos ir Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sprendimų analizė. Laisvai prieinama internete yra tik paskutiniųjų 4 – 6 metų šitų institucijų darbo medžiaga, ja ir remiamės. Verta pažymėti, kad ji leidžia kalbėti tik apie keletą paskutinių nagrinėjamo laikotarpio metų. Tačiau ir tokia medžiaga gali papildyti bendrą vaizdą.

Galima paskaičiuoti, dėl kokio „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ straipsnių skaičiaus Žurnalistikos etikos inspektoriaus tarybos buvo priimami nutarimai 2003 – 2005 metais²⁰⁶. Šitie skaičiavimai pateikti grafiko pavidalu (5 grafikas).

²⁰⁵ Kiliulienė, Jūratė. Toli nuo namų – lyg namie. *Lietuvos rytas*, 2005, rugsėjo 23 d., nr. 221, p. 2.

5 grafikas

„Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ straipsniai Žurnalistų etikos inspektoriaus akiratyje 2003 – 2005 metais

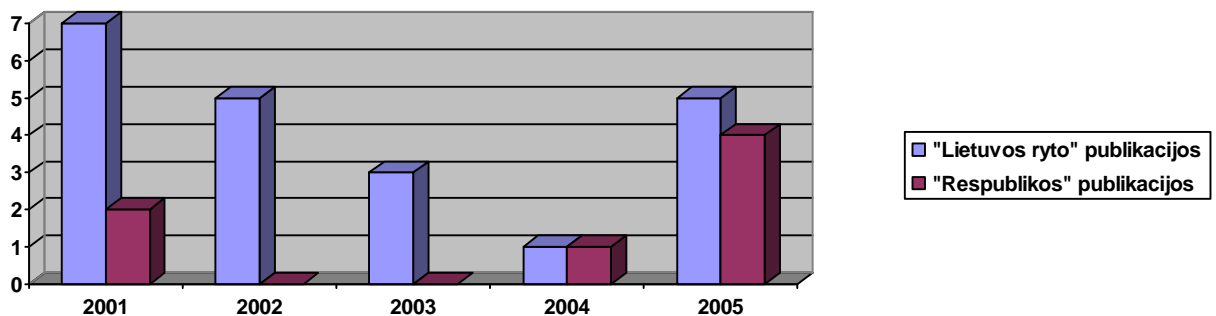

„Respublikos“ straipsnių, dėl kurių buvo priimti nutarimai, skaičius yra daugiau ar mažiau stabilus (2003 – 2 straipsniai, 2004 – 7 straipsniai, 2005 – 5 straipsniai), o „Lietuvos ryto“ pastebimai auga (2003 – 6 straipsniai, 2004 – 12 straipsniai, 2005 – 24 straipsniai). Daugumoje šitų straipsnių buvo pažeistos ne tik etikos normos, bet ir kai kurios įstatymų nuostatos.

„Lietuvos rytas“ gerokai lenkia „Respubliką“ taip pat paminėjimų Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos nutarimų ataskaitose²⁰⁷ skaičiumi (6 grafikas).

6 grafikas

„Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ publikacijos Lietuvos žurnalistų ir leidėjų komisijos akiratyje 2001 - 2005 metais

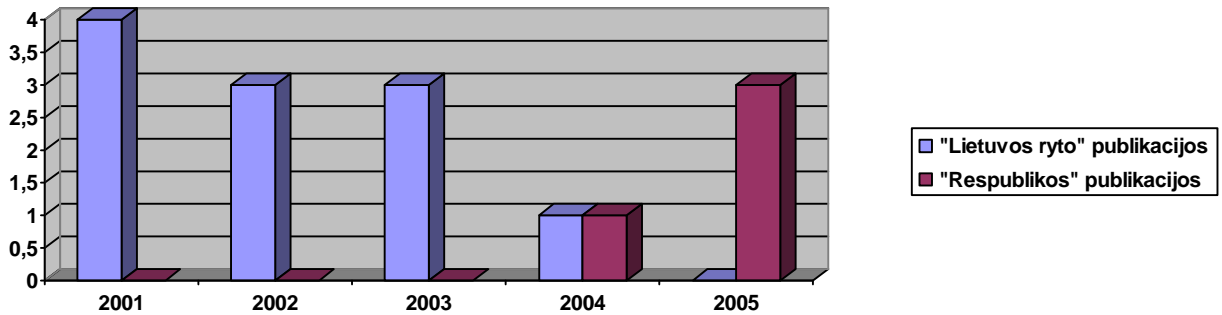

Tačiau čia būtina reikia atsižvelgti į tai, jog ne visuose nagrinėtuose „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ straipsniuose buvo aptikti pažeidimai, todėl nagrinėjant būtent pažeidusiųjų etikos normas straipsnių kiekį per tą patį periodą yra gaunamas kiek kitoks vaizdas (7 grafikas).

²⁰⁶ Duomenys paimti iš oficialaus Žiniasklaidos etikos inspektoriaus tarnybos tinklalapio: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/zetika> [žiūrėta 2007 04 27].

²⁰⁷ Duomenys paimti iš oficialaus Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos tinklalapio: <http://www.lzlek.lt> [žiūrėta 2007 04 27].

„Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ publikacijos pripažinti
pažeidę žurnalistinės etikos normas

Bet ir čia „Lietuvos rytas“ neapleidžia pirmaujančios pozicijos, tik 2005 metais užleisdamas ją „Respublikai“.

Palyginus bendrus duomenis pastebima, kad pastaruoju metu nagrinėjamuose dienraščiuose vis labiau yra postmodernistiškai ignoruojamas ir eliminuojamas etiškumo klausimas. Reikia priminti, jog postmodernistinės visuomenės sąlygomis etiškumo klausimas apskritai vertinamas kaip problemiškas (teorinis hierarchijos atsisakymas apunkina kalbėjimo apie tokias kategorijas kaip „gerai“ ir „blogai“ galimybę).

Kai kurių naudingų pastebėjimų galima aptikti ir praeitais metais atliktuose bakalauro tyrimuose. Tarp pozicijų, svarbių šitam darbui, galima paminėti pateikiamų analitinių tekstų kokybės klausimą.

Bakalauras Marijus Širvinskas baigiamajame darbe, nagrinėdamas užsakomųjų straipsnių problemą, pastebi vieną svarbų dalyką, susijusį su „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ „politinės orientacijos“ ypatumais: „Politiškai nenuosekliausias yra dienraštis „Respublika“, kuriame vieną dieną politikas ar politinė organizacija gali būti garbinama, o kitą dieną jau mindomi su purvu. Iš pirmo išpūdžio, „Lietuvos rytas“ politines naujienas pateikia gana objektyviai, bet ir jame neišvengiama politinio konjunktūriškumo, simpatijų ir antipatijų demonstravimo“²⁰⁸.

Vertinant iš postmodernistinės teorijos pozicijų, tokį vidinį politinės informacijos nenuoseklumą galima būtų bandyti paaiškinti stiprėjančiu susiskaldymo veiksnio požymiu ir minėto hierarchiškumo stoka, kai tampa tiesiog neįmanoma suformuoti vientiso – šiuo atveju „politinio pasaulio“ – vaizdo, kai principingai prieštaraujančios viena kitai nuomonės apie tam tikras politines jėgas gali keistis vietomis. Tokiu atveju hierarchijos paneigimas apskritai neleidžia kalbėti apie įtvirtintų pozicijų egzistavimą, o kiekviena nuomonė kartu gali būti ir „teisinga“, ir „klaidinga“.

²⁰⁸ Širvinskas, Marijus. Užsakomieji straipsniai nacionalinėje spaudoje: požymiai, taikymas, apibrėžimas. Bakalauro darbas. Teorinė dalis. Vadovė: dokt. A. Juodytė. Vilnius, 2006, p. 24.

Tuo pačiu kito bakalaurinio darbo autorė – Justina Juršytė – nagrinėdama tiriamąją žurnalistiką nacionaliniuose Lietuvos dienraščiuose 1994 ir 2004 metais pastebi kitą pasireiškusią per dešimtmetį tendenciją. Pasak jos, lyginant su 1994 metais matyti, jog iki 2004 metų tiriamosios žurnalistikos publikacijų „Lietuvos ryte“ sumažėjo beveik devynis kartus, o „Respublikoje“ daugiau nei keturis kartus²⁰⁹. Tai byloja apie tam tikrą gilesnio požiūrio žurnalistikoje praradimą ir postmodernaus paviršutiniškumo išsigalėjimą. Tai patvirtina ir J. Juršytės kokybinių teksto pokyčių aspektų pastebėjimas: „Aptariami dienraščiai [„Lietuvos rytas“, „Respublika“, „Lietuvos aidas“], net ir rašydami rimtomis temomis, stengiasi pateikti kaip įmanoma lengviau skaitoma produkta“²¹⁰.

Visa tai leidžia kalbėti, apie šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos pokyčių kultūros evoliuciją, veikiamą stiprių postmodernaus pobūdžio srovių.

²⁰⁹ Juršytė, Justina. Tiriamoji žurnalistika dienraščiuose „Lietuvos rytas“, „Respublika“ ir „Lietuvos aidas“ 1994 ir 2004-aisiais metais. Bakalauro darbas. Teorinė dalis. Vadovė: lekt. J. Kučinskaitė. Vilnius, 2006, p. 31.

²¹⁰ Ibid, p. 48.

4. HIBRIDINIĖS ŽINIASKLAIDOS PRINCIPAI (PORTALAS „LRYTAS.LT“)

Nagrinėjant naujųjų laikų pokyčių kultūrą ir postmodernias tendencijas būtų neteisinga neatkreipti didesnio dėmesio į internetinės žiniasklaidos aspektus. Iš nagrinėjamų šitame darbe dienraščių tik „Lietuvos rytas“ internete turi savo tinklalapį. „Respublika“ lieka už „globalaus tinklo“ ribų, tačiau yra aiškių požymių, kad artimiausiu metu padėtis gali keistis. Kaip yra žinoma, su „Respublikos“ leidinių grupe siejami du internetiniai adresai (www.delfis.lt ir www.delfinas.lt)²¹¹. Galima numanyti, jog „Respublika“ negalės likti nuošalyje nuo procesų, sankcionuotų naujųjų technologijų teikiamų galimybių ir turės pasekti „Lietuvos ryto“ pavyzdžiu.

Šiame skyriuje bus nagrinėjamos tik kai kurios priklausančio „Lietuvos ryto“ dienraščiui naujienu portalu „Lrytas.lt“ komunikaciniai principai. Tyrimo siekiai - aptarti aspektus, kurie iš dalies buvo išskirti Teorinėje šito darbo dalyje; atskleisti, kaip internetinėje žiniasklaidoje vyksta skirtingų medijų susilieėjimas (konvergencija), ir kiek tai yra efektyvu; išnagrinėti „komentarų fenomeno“ aspektus.

Tam, kad nagrinėjami klausimai būtų iširti giliau buvo atliktas nedidelis tyrimas. Specialiai šitam tikslui buvo sudaryta anketa²¹², apklausa vykdyta nuo 2007 m. balandžio 2 d. iki 2007 m. balandžio 14 d. Per šitą laiką į anketos klausimus atsakė 25 respondentai, kurių (didžiausios daugumos) amžius buvo nuo 18 iki 25 metų (92 proc. visų apklaustųjų). Galima teigti, jog tai yra aktyvus skaitytojų sluoksnis, kuris būtent artimiausiu metu diktuos pagrindines skaitymo madas. Visi apklaustieji (atrankos kriterijus) yra daugiau ar mažiau susipažinę su portalu „Lrytas.lt“. Apklaustos metu gauti duomenys bus plačiai naudojami aptariant pagrindinius šito skyriaus klausimus.

Pavyzdžiui, dauguma (72 proc.) dalyvavusių apklausoje respondentų pritarė minčiai, kad spausdintinei visuomenės informavimo priemonei (laikraščiui) šiandien yra būtina turėti savo tinklalapį internete, ir tik 20 proc. apklaustųjų mano, kad tai yra nebūtina sąlyga (8 proc. apklaustųjų pareiškė, kad neturi nuomonės šiuo klausimu). Tai liudija apie vyraujančią tendenciją, pagal kurią internetas tampa universalia informacine terpe, dalyvavimas kurioje žiniasklaidai tampa neatsėjamu modernumo požymiu.

Prieš pradėdami kalbėti apie informacinį portalą „Lrytas.lt“, reikia pabrėžti jo savitumą. Kaip „atskira“ informacinė priemonė jis pradėjo veikti nuo 2006 metų vasario 13 dienos. Žodis „atskira“ šiuo atveju pateikiamas kabutėse todėl, kad šitas internetinis leidinys turi dvejopą prigimtį – jis akivaizdžiai yra susietas su „Lietuvos ryto“ dienraščiu (todėl jis ir yra pasirinktas šito tyrimo objektu), bet taip pat turi nepriklausomo nuo spausdintinės laikraščio versijos informacinio portalu bruožų.

²¹¹ „Delfis.lt“ savininke tapo „Vakaro žinias“ leidžianti įmonė. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006, nr. 2, p. 2.

²¹² Žiūrėkite: Priedas 2.

Portalas „Lrytas.lt“ pasirodė kaip naujų technologijų įtakos tradicinės žiniasklaidos sferai reiškinys. Apie tai byloja ši citata: „Paklaustas, dėl kokių priežasčių buvo įkurtas naujas portalas, „Lrytas.lt“ redaktorius Rimvydas Valatka atsakė, jog „nekreipti dėmesio į augančią rinką būtų visiškai neprofesionalu. Žmonių, nesinaudojančių internetu, vis mažėja, ir tik laiko klausimas, kada juo naudosis dauguma šalies gyventojų. Todėl mes jiems ir pateikiame interneto dienraštį“. Pasak jo, iki portalo sukūrimo dienraščio tinklalapio skaitytojai ryte jį perskaitydavo ir nukeliaudavo į kitus tinklalapius, „o mūsų tikslas – kad skaitytojai arba liktų portale, arba retkarčiais į jį sugrįžtu“²¹³.

Iš aukščiau pateikto citatos matyti, kad portalas buvo sukurtas siekiant pradėti rimtesnę kovą dėl skaitytojų naujoje informacinėje erdvėje (internete). Negalima teigti, jog šitas siekis buvo įgyvendintas visiškai sėkmingai. Kaip rodo atlikta apklausa, iš 25 respondentų tik truputį daugiau nei ketvirtadalis (24 proc.) atsakė, jog skaito minėtą portalą kiekvieną dieną, dar 24 proc. apklaustųjų skaito „Lrytas.lt“ kartą į savaitę. Pusė visų respondentų (52 proc.) nurodė, jog apsilanko ten „labai retai“.

Tačiau pats portalo veikimo principas leidžia kalbėti apie naujų žurnalistikos principų atsiradimą. Šiuo atveju būtent tai yra svarbiau mūsų atliekamo darbo kontekste. Čia taip pat vertėtų pateikti platesnę citatą: „Pasak redaktoriaus, „Lrytas.lt“ pateikia naujienas greičiau už popierinį dienraštį ir „išplečia minties erdvę“: galima dėti tekstus, kurie į dienraštį dažniausiai netelpa, nes „laikraštis ne „guminis“ ir įvairiausiems komentarams, išpūdžiams vietos lieka nedaug. O internetas „guminis“ ir čia gali būti publikuojami įvairios svarbos ir pakraipos tekstai“²¹⁴.

Šiame darbe jau buvo akcentuojama, jog internetinės visuomenės informavimo priemonės yra pačios postmoderniškiausios iš visų medių. Pats interneto principas sudaro tam puikiausias sąlygas. Reikia pripažinti, jog spausdintinėje visuomenės informavimo priemonėje neįmanomas visiškas hierarchijos atsisakymas. Kaip buvo taikliai pastebėta, ji yra „neguminė“, todėl tam tikros medžiagos paskelbimas visada turės prioritetą kitos medžiagos atžvilgiu. Internete, dėl jo specifikos – beveik neribotos plitimo galimybės, atsiranda vietos bet kokio pobūdžio informacijai ir dėl to ji visa gali būti vertinama kaip lygiavertė, nors ir būtų organizuota pagal vidinius konkretaus tinklalapio principus. Galiausiai, kiekvienas skaitytojas per savo skaitymo įgūdžius ir susiformavusius skaitymo įpročius, įneša į internetą savo hierarchiją (kaip jis skaito, kaip naršo internetą), pasirenka medžiaga pagal savo prioritetus.

Interneto galimybės vilioja „postmodernizmo kartos“ žmones. Internetinės žiniasklaidos galimybės paperka vartotojus įvairių visuomenės informavimo priemonių sinteze (spaudos ir televizijos). Kaip mano Žurnalistikos etikos inspektorius Romas Gudaitis, „galima drąsiai teigti, kad

²¹³ Stulgaitis, Jonas. Aštrėja naujienų portalų konkurencinė kova. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006, nr. 2, p. 10.

²¹⁴ Ibid.

internetas jau laimėjo kovą dėl auditorijos prieš tradicines visuomenės informavimo priemones²¹⁵. Tačiau jis perspėja ir apie tykančius čia pavojus (kurios dauguma interneto vartotojų linkę nepaisyti): „Dėl informacijos srautų dažnai net neįmanoma įvertinti informacijos patikimumo. Todėl taip sunku atsakyti į klausimą, kokiems – geriems ar blogiems – tikslams tarnauja internetas“²¹⁶.

„Lryte.lt“ medijų susiliejinimas į vieną hibridinę žiniasklaidos formą pasireiškia per naujienų pateikimą ne tik teksto ar iliustruoto teksto pavidalu (spaudos principas), bet kartais patalpinant ir atitinkamą vaizdo siužetą²¹⁷ (televizijos principas).

Apklausa parodė, jog dauguma respondentų tokį konvergencijos atvejį vertina teigiamai (tokių buvo 72 proc.). Tai reiškia, kad dauguma jaunų portalų skaitytojų yra pasiruošę bendriems medijų pokyčiams, tai jiems nesukelia didesnių nepatogumų ar nepasitenkinimo jausmo. Tokius respondentus galima priskirti postmodernistinei visuomenės daliai. Modernistinio (neigiamo) požiūrio į tokio pobūdžio informacijos pateikimą laikosi labai mažas procentas apklaustųjų – vos 4 proc. Daugiau buvo tų, kurių tai tiesiog nedomina (16 proc.), o 8 proc. apklaustųjų tokio pobūdžio naujienų portale nepastebėjo.

Verta aptarti skaitytojų ir tokių naujienų santykius. 24 proc. apklaustųjų skaito tik tokio pobūdžio naujienų tekstą, o tik vaizdo reportažą žiūri 16 proc. apklaustųjų. Reikia pažymėti, jog dauguma vis vien yra linkusi ir žiūrėti reportažą, ir skaityti naujienos tekstą (48 proc.). Tai yra suprantama strategija, nes pranešdamas informaciją apie tą patį ir pranešimo tekstas, ir reportažas gali turėti kai kurios papildomos informacijos, padedančios suformuoti pilnesnį pateikiamos naujienos vaizdą.

Pažymėtina, jog tai, kad negali žiūrėti internete vaizdinį reportažą dėl techninių kliūčių nurodė tik 4 proc. apklaustųjų, kas byloja apie tai, jog dauguma dabar naudojamų kompiuterių sudaro galimybę vartoti „hibridišką“ medijų produktą. Tai savaime gali skatinti žiniasklaidos, veikiamos konvergencijos principų, augimą ir plitimą.

Taip pat reikia pažymėti, jog bendro vaizdo ir teksto pateikimas domina interneto vartotojus, nes antrą kartą (kontrolinis atsakymas) į tai, jog tokio pobūdžio naujienos yra už jų intereso lauko ribų atsakė beveik perpus mažiau respondentų, nei ankstesniame klausime (8 proc. 6-me ir 16 proc. 5-jame anketos klausime atitinkamai).

Postmodernistinė žiniasklaida pasireiškia per aktyvią komunikaciją su savo skaitytoju / vartotoju / žiūrovu. Ji sąveikauja su juo. Šiuo atveju pats vartotojas renkasi, kokio pobūdžio visuomenės informavimo priemonę jis vartos (jo pasirinkimas yra palengvintas, nes pasirinkimo realizavimas vyksta iškart, be atidėliojimo – skaitytojui nereikia eiti į kitą portalą, ar keisti vartojimo

²¹⁵ Gudaitis, Romas. Žalingos informacijos internete etinis poveikis. Iš *Žurnalistų žinios*, 2007, nr. 3, p. 4.

²¹⁶ Ibid, p. 5.

²¹⁷ Atskira vaizdo naujienų prieiga: www.lrytas.lt/videonews

sąlygų – atsisėsti priešais televizorių, nueiti nusipirkti laikraštį ir t.t.). Tik nuo vartotojo pasirinkimo priklauso, ar portale pateiktą informacija jis įsisavins kaip skaitytojas (skaitys informacijos tekstą), kaip žiūrovas (žiūrės vaizdo siužetą), ar kaip hibridinės medijos vartotojas (ir skaitys, ir žiūrės).

Kitas žinomas informacinių portalų (taip pat ir „Lrytas.lt“) sąveikos būdas su lankytojais – suteikiama galimybė tapti savotišku teksto „bendraautoriumi“ – parašyti komentarą. Tai taip pat vertintina, kaip tobulai išsipildžiusi žiniasklaidos svajonė apie „grįžtamąjį ryšį“. Tačiau „tobulumas“ šiuo atveju yra ginčytinas.

R. Gudaitis pastebi: „Iš vienos pusės ji [komentavimo galimybė] prisideda prie vieno pagrindinių visuomenės informavimo principų – nuomonių įvairovės – įtvirtinimo visuomenėje, tačiau, iš kitos pusės – ši teisė arba galimybė dažnai gali pasitarnauti ir priešingam tikslui“²¹⁸.

Komentarų suteikta laisvė labai greitai peraugo į nesutramdomą anarchiją. Paplitusį komentarų rašymo „principą“ labai gerai viename savo straipsnių apibūdino Leonidas Donskis: „Nesvarbu, kad daugelis anoniminių mąstytojų daro po keletą logikos ir gramatikos klaidų viename sakinyje – bet koks rimtas teoretikas ar analitikas netrunka sužinoti, kad visas jo profesinis gyvenimas ir kūrybinė veikla tėra apgailėtinas nesusipratimas“²¹⁹.

Anonimiškumas, minimas L. Donskio, taip pat yra postmodernumo principas. Jį galima sulyginti su daugelio „autoriaus kaukių“ principu, už kurių nesimato, taip sakant, „tikro veido“. Prisdengdamas autoriaus kauke, kūrėjas postmodernizme gali provokuoti, įžeidinėti savo skaitytoją / žiūrovą / meninio kūrinio vartotoją. Lygiai tokiu pat principu veikia ir dauguma internetinių „komentatorių“, prisdenginčių anonimiškumu.

Šitą specifiką, susijusią su tam tikrais internetinės kultūros principais, akcentuoja ir R. Gudaitis. Jis daro svarbią išvadą: „Šiandien interneto etiketas nedraudžia, vadinasi, leidžia *būti anonimiskam*. Tai tam tikra terpė ir tuo pačiu pagunda tiems interneto vartotojams, kurie linkę veikti anonimiškai. Kadangi vedinas anonimiškumo tikslas pašiepti, pasišaipyti, pasityčioti, apšmeižti ar susidoroti gali pasiekti efektyviausią rezultatą, neretai nagrinėjama laisvė būti anonimiskam tampa neetiško elgesio internete priežastimi“²²⁰.

Reikia pažymėti, jog siekdamas pažaboti anoniminių komentuotojų siautėjimą „Lrytas.lt“ dalinai apribojė vartotojų anonimiškumą, atvirai skelbdamas šalia palikto komentaro vartotojo IP adresą (pagal šitą adresą gali būti nustatytas kompiuteris, iš kurio buvo parašytas komentaras, o tai reiškia, kad teoriškai gali būti nustatytas ir komentaro autorius).

Nepaisant ganą atsargaus (kartais ir neigiamą) čia pateikto požiūrio į komentarus, dauguma iš apklaustųjų (88 proc.) teigiamai vertina suteikiama galimybę komentuoti straipsnį (neigiamai į

²¹⁸ Gudaitis, Romas. Žalingos informacijos internete etinis poveikis. p. 4.

²¹⁹ Donskis, Leonidas. Neapykantos kultūra ir viešosios erdvės iliuzija internete. Iš Donskis, Leonidas. *Pilietinė visuomenė ir jos priešai*. Vilnius, 2004, p. 43.

²²⁰ Gudaitis, Romas. Žalingos informacijos internete etinis poveikis. p. 5.

komentarus žiūri 4 proc. apklaustųjų, neturi nuomonės – 8 proc.). Tai reiškia, kad komentarų idėja iškovojo savo vietą šiuolaikinėje postmodernioje sąmonėje. Tai liudija ir tolesni apklausos rezultatai.

Komentarus skaito 16 proc. respondentų, o žymiai daugiau – 68 proc. – nurodė, kad skaito juos tik kartais. Tai, kad nesidomi komentarais ir jų neskaito teigia tik 8 proc. apklaustųjų.

Atsargesnį požiūrį į komentarus parodo tai, jog 28 proc. apklaustųjų vengia patys rašyti komentarus, o dar 4 proc. nerašo jų principingai. Tų, kurie dažniau rašo komentarus taip pat nėra daug – 12 proc., tačiau dauguma respondentų – 56 proc. – prisipažino, kad nors ir labai retai, bet kartais kokį komentarą parašo.

Visa tai rodo, jog dauguma jaunų interneto vartotojų yra linkę prisiimti, nors ir dažniau anonimišką, atsakomybę tapti lygiu teksto autoriui, papildyti pranešimą ar kritiškai jį įvertinti, prisidėti prie informacinio lauko formavimo. Tai automatiškai sudaro sąlygas aktyvesnei šiuolaikinės žiniasklaidos pokyčių kultūros dinamikai, naujų žiniasklaidos formų atsiradimui ir įsitvirtinimui.

Tačiau visa tai nereiškia, jog reikia skubėti skelbti „tradicinių“ visuomenės informavimo priemonių pabaigą. Į paskutinį, kiek provokuojantį, anketos klausimą apie tai, „ar internetas sužlugdys spausdintines visuomenės informavimo priemones?“ absoliuti dauguma (84 proc. respondentų) atsakė neigiamai. Tik 8 proc. apklaustųjų buvo pasiryžę paskelbti spaudos išnykimo pavojų ir tiek pat jų neturėjo savo nuomonės.

Todėl, remiantis bendrais pastebėjimais, informacinį portalą „Lrytas.lt“ galima vertinti kaip dar vieną savotišką priedą prie dienraščio „Lietuvos rytas“, gal tik skirtą labiau paveiktai postmodernistinės sąmonės principų visuomenės daliai.

IŠVADOS

Atliktame darbe buvo bandoma atskleisti šiuolaikinės Lietuvos žiniasklaidos pokyčių kultūros principus. Tam tikslui pasiekti buvo mėginama pažvelgti į šiuolaikinės žiniasklaidos padėtį iš postmodernizmo teorijos pozicijų (pirmiausia šita teorija tinka nagrinėjant moderniosios literatūros ir kultūros elementus, tačiau remiantis, pavyzdžiui, I. Iljinu, galima ją taikyti ir bet kuriam „neliteratūriniam diskursui“²²¹). Taip pat buvo taikyti ir kai kurių kitų modernių teorijų elementai. Tokia darbo eiga buvo susijusi su siekiu sudaryti mokslinių nuostatų visumą, kuri leistų kalbėti apie moderniąją žiniasklaidą. Darbo atlikimo metu buvo išryškinti aspektai, kurie yra būtini, kalbant apie šiuolaikinės visuomenės informavimo priemones.

Atliktame darbe postmodernizmo samprata nebuvo vertinama kaip absoliuti. Apie postmodernizmo teorijos elementus čia buvo kalbama kaip apie tam tikras sudėtines modernybės dalis. Šitų elementų žinojimas leidžia suprasti kai kurias tendencijas, vyraujančias šiuolaikinėje visuomenėje, taip pat ir žiniasklaidoje.

Būtent šiuolaikinės žiniasklaidos principų atskleidimas leido kalbėti apie šitos srities „pokyčių kultūrą“, taip pat apie pokyčių tendencijas. Tai yra svarbu bandant suprasti procesus, vykstančius modernių visuomenės informavimo priemonių plotmėje.

Postmodernizmas, kaip šito darbo atskaitos taškas, buvo paimtas atsižvelgiant į faktą, kad šiandien tai yra viena iš vyraujančių teorijų, plačiai naudojamų aiškinant skirtingas literatūros, kultūros ir žmogaus būvio sritis.

Teorinėje darbo dalyje, pasitelkus įvairių postmodernizmo teoretikų darbus, buvo nustatyti pagrindiniai postmodernizmo principai:

- Hierarchijos principo panaikinimas (lygiavertiškumo principas – niveliuojamos gėrio ir blogio sampratos, dingsta riba tarp aukštosios ir žemosios kultūros (kultūra apskritai praranda tam tikras savo pozicijas);
- Nuosaikesnis požiūris į žeidžiančias meno formas. Bendras pozityvus santykis su pasauliu. Palankiai žiūrima į komerciškumą;
- „Viskas yra pasakyta“ principas. Kalbėjimo citatomis principas. Naujų reikšmių stoka. Interteksto principas – bandymas pasakyti kažką naujo laikomas utopiniu;
- Komunikacinės nesėkmės baimė (bandymas užmegzti ryšį ir gauti atsaką bet kokia kaina).
- Susiskaldymo ir fragmentiškumo principas (susiskaldžiusi žmogaus sąmonė, nepavyksta aprėpti visumos, ir t.t.);

²²¹ Žiūrėkite 11 šio darbo puslapį.

- Ribų tarp realaus ir išgalvoto išnykimas (į gyvenimą žiūrima kaip į spektaklio ar simuliacijos atmainą). Tikrovės praradimo jausmas.

Buvo išaiškinti ir esminiai šiuolaikinio gyvenimo bruožai, kuriuos galima vertinti kaip postmodernistinio visuomenės būvio padarinius:

- Paviršutiniškumas, istorinės atminties praradimas, gyvenimas šiuolaikinės mitologijos sąlygose (Rimbaud vardas skamba kaip Rambo²²²). Tai susiję su informacijos pertekliumi ir fragmentiškumo principu (informacijos per daug, jos visos neįmanoma įsisavinti, nėra supratimo apie kultūros vystymosi etapus ir kultūrų diferenciaciją)
- „Fast-think“ principas (Bourdieu) – greitas paviršutiniškas mąstymas, dėl kurio pirmiausia nukenčia tokio mąstymo kokybė.

Žiniasklaidos postmodernumas nėra atskiras, izoliuotas objektas. Jis yra glaudžiai susijęs su bendru visuomenės postmodernumo principu. Tarp visuomenės ir žiniasklaidos yra akivaizdi sąveika. Prisimenant komunikacijos teoriją, teigtina, kad žiniasklaida ir visuomenė disponuoja vienu bendru kodu. Žiniasklaidos postmodernumas byloja apie visuomenės postmodernumą (ir atvirkščiai).

Tuo pačiu neįmanoma tiksliai atsakyti į klausimą, kas daro didesnę įtaką – ar žiniasklaidos postmodernumas visuomenės postmodernumui, ar atvirkščiai? Greičiausiai tai yra abipusis procesas, susijęs su bendromis gyvenimo pokyčio tendencijomis.

Minėtina, kad istoriškai žiniasklaidos pokyčių kultūra buvo susieta su techninių galimybių kaita. Tarp visuomenės informavimo priemonių egzistavo tam tikrą takoskyra: spaudoje dominuoja tekstas, radijuje – garsas, televizijoje – vaizdas ir garsas. Šiuo atžvilgiu interneto padėtis yra išskirtinė.

Internetas yra savotiškas visų kitų žiniasklaidos priemonių hibridas. Jame plačiai pasireiškia konvergencijos procesas. Jis yra „postmoderniškiausia“ iš visų žiniasklaidos priemonių. Šiandien jame beveik nebeliko hierarchinės raiškos priemonių diferenciacijos (nors pirmą dominavo tekstinė informacija). Dabartinėje interneto būklėje tekstas, garsas ir vaizdas yra lygiavertės informacijos perdavimo priemonės.

Interneto ypatumai ir jo santykiai su kitomis žiniasklaidos priemonėmis:

- Svarbus interneto bruožas – galimybė operatyviai talpinti naują informaciją, kuri akimirksniu tampa prieinama interneto vartotojams visame pasaulyje;

²²² Plačiau apie tai - žiūrėkite 14 šio darbo puslapį.

- Operatyvumas daro įtaką pateikiamos informacijos formai: maži straipsniai, vientisas siužetas suskaldomas į atskirus pranešimus, greitis mažina analizės galimybę („fast-think“);
- Bendras „fast-think“ bruožas – daugiau komercijos, šou (dominavimas tokios informacijos, kurios įsisavinimui nereikalingos didelės intelektualinės pastangos);
- Skaitytojų galimybė tapti „bendraautoriumi“ – parašyti komentarą internete paskelbtam tekstui;
- Kitų žiniasklaidos priemonių bruožas – bandymas mėgdžioti interneto stilių (trumpesni straipsniai), interaktyvumą (televizijoje tai balsavimas telefonu);
- Internetas savotiškai diktuoja madą kitoms medijų formoms.

Kitas pokytis, susijęs su medijų turiniu, yra tam tikras žiniasklaidos priemonių atotrūkis nuo realybės, pasireiškiantis per egzistavimą savajame iš dalies konstruojamų įvykių pasaulyje (postmodernus ribų tarp išmonės ir realybės panaikinimo principas), arba įvykių vertinimas ir pateikimas pagal jau „esamus modelius“.

Šitos teorinės atliekamo darbo prielaidos buvo patikrintos Praktinės dalies tyrimu.

Pagrindinių šalies dienraščių – „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ 1995 – 2005 metų pokyčių tendencijų analizė parodė pastaraisiais metais (antroji nagrinėjamo laikotarpio pusė) stiprėjančias postmodernistines tendencijas. Jos labiau pradeda reikštis XX amžiaus dešimto dešimtmečio pabaigoje, XXI amžiaus pirmo dešimtmečio pradžioje (aktyvesnių pokyčių laikotarpis 1998 – 2002 metai).

Tarp postmodernistinių aptariamų dienraščių bruožų įvardijama:

- Formalūs susiskaidymo principo pėdsakai (auga priedų skaičius, didėja jų autonomiškumas);
- Tekstiniai susiskaidymo principo pėdsakai (net mažesnės apimties straipsniai skaidomi į poskyrius, mažėja tęstinių straipsnių skaičius);
- Didėja vizualios informacijos (ilustracijų) apimtis;
- Skaitytojai ramiau žiūri į šokiruojančius ir žeidžiančius vaizdus (didėja šokiruojančių vaizdų skaičius, nevengiama erotinio pobūdžio vaizdų);
- Istorinės atminties lauko siaurėjimas;
- Stiprėjantis simuliacinis požiūris į įvykius (tarsi pagal J. Baudrillardo teoriją);
- „Autoriaus kaukės“ principas (ne visada aiškiai išskiriama teksto autorystė, tekstas konstruojamas iš kitų skirtingų tekstų).

Tačiau būtina pažymėti, jog negalima kalbėti apie postmodernistinių pokyčių absoliutiškumą. „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ pokyčių tendencijų palyginimas parodo, jog „Lietuvos rytas“ gali būti vertinamas kaip labiau postmodernistinė žiniasklaidos priemonė, tuo tarpu kai „Respublika“ labiau laikosi modernistinių principų (tai gali būti susiję su tuo, kad „Respublikos“ leidinių grupei priklauso labiau „postmodernistinis“ bulvarinis dienraštis „Vakaro žinios“).

Galima numanyti, kad tai atspindi neoficialų visuomenės pasiskirstymą į modernistinę ir postmodernistinę visuomenės dalis. Kiekviena iš šitų visuomenės dalių turi galimybę rinktis visuomenės informavimo priemonę, artimesnę jos vidiniams įsitikinimams ir skaitymo tradicijoms. Taip pat numanoma, kad atskiras individas skirtingomis gyvenimo aplinkybėmis gali priklausyti ir tai, ir kitai visuomenės daliai, kiekvieną kartą pasirinkdamas sau labiau priimtinas elgesio ir sąveikos su aplinka formas. Kitaip sakant, tarp šitų visuomenės dalių neįmanoma nubrėžti tikslios ribos, lygiai taip pat, kaip neįmanoma nubrėžti tikslios ribos tarp „Respublikos“ „modernumo“ ir „Lietuvos ryto“ „postmodernumo“.

Tačiau galima numanyti, kad ateityje gali stiprėti būtent postmodernistiniai pokyčių kultūros principai. Papildomo tyrimo, skirto apžvelgti kai kuriuos informacinio portalo „Lrytas.lt“ komunikacinius aspektus, duomenys parodė, jog Lietuvoje šiuo metu formuojasi visuomenė, pasiruošusi sąveikai su hibridinėmis (postmodernistinėmis) visuomenės informavimo priemonėmis.

Atliktas tyrimas leidžia daryti prielaidą, jog artimiausiu metu didžiausią įtaką žiniasklaidos pokyčių kultūros principams turės būtent elektroninių visuomenės informavimo priemonių vystymosi aspektai. Būtent į tai reikia kreipti dėmesį, siekiant prognozuoti tolimesnius žiniasklaidos pokyčių variantus.

Apibendrinami Teorinės ir Praktinės darbo dalių išvalgas, taip pat laikydami, kad „Lietuvos ryto“ ir „Respublikos“ pokyčių kultūros dinamikos principai atitinka bendrus Lietuvos žiniasklaidos pokyčių kultūros principus, galime pateikti tokias išvadas:

- Šiuolaikinės žiniasklaidos priemonės esminius pokyčius išgyveno 1998 – 2002 metų laikotarpiu;
- Šiuo metu pastebimas tam tikras pokyčių tendencijų lėtėjimas (visai įmanoma, kad tai sąstingis prieš naują aktyvų pokyčių etapą);
- Šiuolaikinės visuomenės informavimo priemonės pasirenka strategiją, atitinkančią arba modernistinius arba postmodernistinius žiniasklaidos principus;
- Visų šiuolaikinių žiniasklaidos priemonių (tiek labiau modernistinių, tiek labiau postmodernistinių) vystymosi ir pokyčių principai bendrai atitinka postmodernistinės teorijos principus;

- Šiuolaikinių žiniasklaidos priemonių pokyčiai nemaža dalimi yra susiję su naujosiomis technologijomis;
- Naujosios technologijos keičia požiūrį į informaciją ir jos apdorojimo būdus, o taip pat keičia skaitytojo ir teksto sąveikos principus;
- Internetinė žiniasklaida gana sėkmingai atkovoja pozicijas iš „tradicinių“ visuomenės informavimo priemonių ir diktuoti pokyčių kultūros madas.

BIBLIOGRAFINIŲ NUORODŲ SĄRAŠAS

1. Baudrillard, Jean. Simuliakrai ir simuliacijos. Vilnius, 2002, 192 p.
2. Bauman, Zygmunt. Postmodernus menas, arba avangardo negalimybė Iš *Post / modernizmas*. Kaunas, 2006, p. 79 - 87.
3. Bielinis, Lauras. Visuomenė, valdžia ir žiniasklaida: prieštaringa komunikacinė simbiozė. Vilnius, 2005, 127 p.
4. Debord, Guy. Spektaklio visuomenė. Kaunas, 2006, 192 p.
5. „Delfis.lt“ savininke tapo „Vakaro žinias“ leidžianti įmonė. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006, nr. 2, p. 2.
6. Donskis, Leonidas. Lietuvių imagologų spindesys ir skurdas. Iš Donskis, Leonidas. *Pilietinė visuomenė ir jos priešai*, Vilnius, 2004, p. 83 – 89.
7. Donskis, Leonidas. Masinė kultūra ir jos priešai. Iš Donskis, Leonidas. *Tarp Karlailio ir Klaipėdos. Visuomenės ir kultūros kritikos etiudai*, Klaipėda, 1997, p. 128 – 142.
8. Donskis, Leonidas. Neapykantos kultūra ir viešosios erdvės iliuzija internete. Iš Donskis, Leonidas. *Pilietinė visuomenė ir jos priešai*. Vilnius, 2004, p. 43 - 49.
9. Eriksen, Thomas Hylland. Akimirkos tironija: greitasis ir lėtasis laikas informacijos amžiuje. Vilnius, 2004, 199 p.
10. Foster, Hal. Tikrovės sugrįžimas. Iš *Post / modernizmas*. Kaunas, 2006, p. 87 - 118.
11. Gudaitis, Romas. Žalingos informacijos internete etinis poveikis. Iš *Žurnalistų žinios*, 2007, nr. 3, p. 4 – 6.
12. Hawthorn, Jeremy. Moderniosios literatūros teorijos žodynas. Vilnius, 1998, 360 p.
13. Jameson, Fredric. Kultūros posūkis: rinkiniai darbai apie postmodernizmą /1983 - 1998/. Vilnius, 2002, 231 p.
14. Jameson, Fredric. Vėlyvojo kapitalizmo kultūrinė logika. Iš *Post / modernizmas*, Kaunas, 2007, p. 37 - 79.
15. Jo Didenybė Internetas. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006 nr. 11, p. 9 - 10.
16. Juršytė, Justina. Tiriamoji žurnalistika dienraščiuose „Lietuvos rytas“, „Respublika“ ir „Lietuvos aidas“ 1994 ir 2004-aisiais metais. Bakalauro darbas. Teorinė dalis. Vadovė: lekt. J. Kučinskaitė. Vilnius, 2006, 87 p.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius, 2005, 48 p.
18. Lyotard, Jean François. Atsakymas į klausimą; Ką reiškia postmodernas? Iš *Post / modernizmas*. Kaunas, 2006, p. 13 - 24.
19. McLuhan, Marshall. Kaip suprasti medijas: žmogaus tęsiniai. Vilnius, 2003, 348 p.
20. Pečiulis, Žygintas. Iki ir po televizijos, Vilnius, 2007, 256 p.

21. Stulgaitis, Jonas. Aštrėja naujienų portalų konkurencinė kova. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006, nr. 2, p. 10 - 11.
22. Širvinskas, Marijus. Užsakomieji straipsniai nacionalinėje spaudoje: požymiai, taikymas, apibrėžimas. Bakalauro darbas. Teorinė dalis. Vadovė: dokt. A. Juodytė. Vilnius, 2006, 42 p.
23. Tereškinas, Artūras. Įsivaizduojamųjų tautų ir moralizuojančių kultūrų ritualai: kol demonai šėlsta. Iš Tereškinas, Artūras. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius, 2001, p. 109 – 129.
24. Tereškinas, Artūras. Tautos dugnas: masinė kultūra, kasdienybės logika, tautiškumo teorija. Iš Tereškinas, Artūras. *Kūno žymės: seksualumas, identitetas, erdvė Lietuvos kultūroje*. Vilnius, 2001, p. 129 – 148.
25. Vadinkite mane Konvergencija. Iš *Žurnalistų žinios*, 2006, nr. 11, p. 7 - 8.
26. Бурдые, Пьер. О телевидении. Iš Бурдые, Пьер. *О телевидении и журналистике*. Москва, 2002, p. 17 – 89.
27. Ильин, Илья. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа. Москва, 1998, p. 256.
28. Якобсон, Роман. Лингвистика и поэтика. Iš *Структурализм «за» и «против»*, Москва, 1975, p. 193 – 230.

TYRIMO MEDŽIAGA

1. Lietuvos rytas, 1995, rugsėjo m. (komplektas).
2. Lietuvos rytas, 1996, rugsėjo m. (komplektas).
3. Lietuvos rytas, 1997, rugsėjo m. (komplektas).
4. Lietuvos rytas, 1998, rugsėjo m. (komplektas).
5. Lietuvos rytas, 1999, rugsėjo m. (komplektas).
6. Lietuvos rytas, 2000, rugsėjo m. (komplektas).
7. Lietuvos rytas, 2001, rugsėjo m. (komplektas).
8. Lietuvos rytas, 2002, rugsėjo m. (komplektas).
9. Lietuvos rytas, 2003, rugsėjo m. (komplektas).
10. Lietuvos rytas, 2004, rugsėjo m. (komplektas).
11. Lietuvos rytas, 2005, rugsėjo m. (komplektas).
12. Respublika, 1995, rugsėjo m. (komplektas).
13. Respublika, 1996, rugsėjo m. (komplektas).
14. Respublika, 1997, rugsėjo m. (komplektas).
15. Respublika, 1998, rugsėjo m. (komplektas).
16. Respublika, 1999, rugsėjo m. (komplektas).
17. Respublika, 2000, rugsėjo m. (komplektas).
18. Respublika, 2001, rugsėjo m. (komplektas).
19. Respublika, 2002, rugsėjo m. (komplektas).
20. Respublika, 2003, rugsėjo m. (komplektas).
21. Respublika, 2004, rugsėjo m. (komplektas).
22. Respublika, 2005, rugsėjo m. (komplektas).
23. Naujienų portalas „Lrytas.lt“, interaktyvus <www.lrytas.lt>.
24. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos tinklalapis, interaktyvus <<http://www.lzlek.lt>>.
25. Žiniasklaidos etikos inspektoriatų tarnybos tinklalapis, interaktyvus <<http://www3.lrs.lt/pls/inter/zetika>>.

PRIEDAS 1

1 iliustracija

„Vientisas” „Respublikos” tekstas („Respublika”, 1995 m.)

2 iliustracija

„Suskaidytas” „Lietuvos ryto” tekstas („Lietuvos rytas”, 1995 m.)

3 iliustracija

Erotinio pobūdžio iliustracija („Respublika“, 2002 m.)

4 iliustracija

Šokiruojančio pobūdžio iliustracija („Respublika“, 2004 m.)

Ankstyvasis (1995 m.) „Respublikos” iliustravimo principas

6 iliustracija

Nuotraukų reportažo „Lietuvos ryto“ dienraštyje pavyzdys („Lietuvos rytas“, 2002 m.)

7 iliustracija

Straipsnio „3 sekundės iki mirties“ iliustravimo principas („Respublika“, 1995 m.)

8 iliustracija

Postmodernus pagrindinio teksto ir reklamos santykis (1, 2, 3 – Beslano tragedijos vaizdai; 4, 5, 6, 7 – Tele-2 reklama). „Respublika“, 2004 m.

PRIEDAS 2

Anketa: „Lrytas.lt“ portalo interaktyvios komunikacijos bruožai

Šita anketa skirta išnagrinėti kai kuriuos informacinio portalo Lrytas.lt interaktyvios komunikacijos bruožus. Jos duomenys bus panauduoti rašant vieną magistro mokslo tiriamojo darbo skyrių.

1. Jūsų amžius:

- Iki 18 m.
- Nuo 18 iki 25 m.
- Nuo 25 iki 35 m.
- Nuo 35 iki 45 m.
- Nuo 45 iki 55 m.
- Nuo 55 iki 65 m.
- Virš 65 m.

2. Jūsų lytis:

- Vyras
- Moteris

3. Kaip Jus manote, ar šiandien spausdintiniam laikraščiui būtina turėti savo tinklalapį internete?

- Būtina
- Nebūtina
- Neturiu nuomonės

4. Kaip dažnai skaitote Lrytas.lt portalą?

- Kiekvieną dieną
- Kartą į savaitę
- Skaitau jį labai retai

5. Kaip vertinate aptinkamas šitame portale naujienas, kurios yra pateikiamas kartu su vaizdo siužetu?

- Teigiamai
- Neigiamai
- Manęs tai nedomina
- Nepastebėjau tokiu

6. Kai Jus portale Lrytas.lt domina naujiena, kuri pateikta ir teksto, ir vaizdo siužeto pavidalu, Jus:

- Skaitote tekstą
- Žiūrite reportažą
- Skaitote tekstą ir žiūrite reportažą
- Tik skaitote tekstą, nes žiūrėti reportažą neleidžia techninės galimybės
- Manęs tokio pobūdžio naujienos nedomina

7. Kaip vertinate galimybe komentuoti naujienas?

- Teigiamai
- Neigiamai
- Neturiu nuomonės

8. Ar skaitote komentarus, paliktus kitų skaitytojų?

- Taip
- Ne
- Kartais
- Komentarai manęs nedomina

9. Ar Jus pats (pati) rašote komentarus

- Taip
- Ne
- Labai retai
- Principingai nerašau

10. Kaip Jus manote, ar internetas sužlugdys spausdintinius visuomenės informavimo priemones?

- Taip
- Ne
- Neturiu nuomonės

Ačiū už atsakymus!

Summary of the work:

„The culture of changes in Lithuanian national daily newspapers“. Viktor Denisenko.

This scientific research work aims to define the trends of change in work of the Lithuanian mass media. The conception of these trends includes several topical issues, for example, the way in which the Lithuanian mass media's attitudes towards selection and presentment of topical information were changing, and to what extent the trends in changes of Lithuanian mass media correlate with the principles of contemporary philosophy and cultural theories, especially post-modern theories.

The subjects of the research were the main Lithuanian national daily newspapers, "Lietuvos rytas" and "Respublika" in period from 1995 to 2005. The method of research was monitoring of the chosen subject, recording of the noticed changes, and defining the trends of the latter. We used methods of quantitative analysis (for example, how the quantity of the illustrations in the chosen daily newspapers changed through the years), as well as the principles of qualitative analysis. The aim of the analysis was to trace and describe the trends in changes, gained in some period of time, paying special attention towards the alteration of content quality and conformation of the chosen newspapers. It was tried also to observe the influence of the new technologies (Internet) on the traditional media.

Also the analysis of newspaper's "Lietuvos rytas" web page (www.lrytas.lt) was accomplished. Interaction between the activity of the readers of the web page and its content are shown.

While writing the theoretical part of the work, mostly the postmodern theories were taken into consideration. This was done because of the dominant position, which these theories hold in the paradigm of contemporary science. Though it is not considered, that the postmodern theories alone may help in explaining the trends in development of the modern society (especially because those theories themselves are still being elaborated), they are thought to be the most significant in reaching the goal of the work.

After accomplishing the survey and considering the theoretical works it was come to a conclusion that the culture of changes in modern Lithuanian daily newspapers results in alteration of shape and content of media, with intensification of the post-modern elements (mostly from 1998). Among those the principle of disunity, strive to shock, and abolishment of every possible hierarchy can be mentioned. The amount of yellow journalism and commercials increases, pictures and illustrations become more important, the shape and size of the newspaper become unstable. Also it as noticed, that the printed newspapers are becoming more dependant on the new technologies, the Internet. All this is bound with the acceleration of life, appearance new technologies and changes happening in the society. These trends to a certain extent can be traced in every media. It is noticed

that the post-modern elements of modern life may result from the postmodern features of the contemporary media.

Researches in this field are of interest for media analysts, public institutes dealing with media, and non-governmental organisations, conducting media's observations.